

AZ 1811/12-IKI MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉS

KIADATLAN OKIRATOK ALAPJÁN.

IRTA

WERTHEIMER EDE.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TKRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1899.

Jelen dolgozathoz az anyagot a budapesti országos-, a bécsi állami levéltárból, valamint az osztrák császári királyi ministerium és a közös pénzügyministerium bécsi levéltáraiból merítettem. Legmelegebb köszönetemet nyilvánítom ezen a helyen mindazoknak az uraknak, kik az említett levéltárakban folytatott kutatásaimat előzékeny gyámolításukban részesíteni szívesek voltak.

I.

Ferencz császár, ki Ausztria mélyen megrendült pénzügyeit helyreállítani törekedett, bőséges segílyt várt Magyarország részéről, hogy mint magát Dessewffy József gróf kifejezi,¹⁾ a «pusztító pénzügyi rákfene» végzetes következményeit föl-tartóztassa. E föladat teljesítését az 1811/12-iki országgyűlésre bízta.²⁾ Úgyde a rendek azt a módot, melylyel a kormány őket az állami terhekbe való részesedésbe belevonni igyekezett, írott jogaikba ütközőnek tekintették. Heves tiltakozások hangzottak föl körükből, úgy, hogy ezt az országgyűlést jogosan nevezhetnők az össze-ütközések országgyűlésének, melynek az a szívósság és szenvedélyesség kölcsönöz nagy jelentőséget, a mint a rendek alkotmányos jogaikat a bécsi udvar minden támadásával szemben megvédeni

¹⁾ *Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezése, Kazinczy Ferenczhez, 1793—1831, I. köt. 239 l.*

²⁾ Gróf Erdődy, magyar udvari kancellár előterjesztése, 1810 november 10-éről. A közös pénzügyministerium levéltárában. Ezt a levéltárt alább mindenütt k. p. ü. m. betűkkel idézem.

igyekeztek. Az ott végbement eseményeket azonban csakis akkor érthetjük meg, ha Ausztria pénzügyi viszonyaiba, úgy, a mint azok évszázadunk elején alakultak, közelebbi bepillantást vetünk.

Azok a háborúk, melyeket Ausztria 1792 óta a francia köztársaság és a császárság ellen folytatott, a monarchia pénzügyeit nagyon összezilálták. Az uralkodó pénzügyi gazdálkodás pedig ugyancsak nem volt alkalmas a baj föltartóztatására.*) Az 1809-iki hadjáratnak a legnagyobb áldozatokat követelő szerencsétlen kimenetele óta tisztán kitünt, hogy a pénzügyek gyökeres átalakítása immár föltétlenül szükségessé vált. Csakis a gyors segély óvhatá meg az államot a teljes tönkrejutástól. A bankóczedulák szakadatlan gyártása ezt a papírpénzt minden értékéből kivetközteté. Az árfolyam szünetlen hanyatlása

*) Rainer főherczeg így írt 1809-ben: «Az egész világtörténelem alig mutat föl példát arra, hogy valamely pénzügyi igazgatás, elhibázott úton, oly hosszasan bolyongott volna, mint a miénk». L. Wertheimer: *Zwei Denkschriften Erzherzog Rainers*, az *Archiv für österr. Geschichte* 78. köt. 66 l. — Ausztria pénzügyeire nézve a részleteket l. Beer: *Die Finanzen Österreichs im XIX. Jahrhundert*, Kautz Gyula: *A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története* című munkáit, továbbá Beer: *Zur Geschichte des Finanzpatentes vom 20. Februar 1811.* című cikkét, *Neue Freie Presse* 1889, ápr. 18. és 19. és Wagner: *Zur Geschichte und Kritik der österreichischen Bankozettelperiode* című értekezését, a *Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft* (Tübinga) 17. és 19. kötetben.

mellett senkisémm tudhatá már többé, hogy mije van. Gróf O'Donell, ki gróf Zichy Károly, a papirosolló szomorú lovagja után, a pénzügyek vezetését 1808-ban átvevé, volt hivatva az államháztartás egyensúlyának helyreállítására. Belőle nem is hiányzott a jóakarát. De igenis hijjával volt azoknak az ismereteknek és annak az erélynek, melyek nélkül, ily kényes időkben, üdvös intézkedéseket tenni nem lehet. Először az 1809 deczember 19-iki úgynevezett «ezüstpatens»-sel igyekezett magán segíteni. Mindenki köteles volt minden ezüst tárgyát, kivéve épen az ezüstkannalakat; órákat, pecsétnyomókat, sebészi műszereket és éremrégiségeket a pénzverdékbe beszállgatni, minek ellenértékeképen az egyidejűleg megnyitott sorsjegykölcsön részjegyeit, vagy pedig bankóczédulákat (300 bankóczédula = 100 ezüst forint) adtak ki.★) Ilyen úton akarták a hiányzó csengő ércpénzt előteremteni. Minthogy ez a rendszabály sikertelen maradt, O'Donell 1810 február 26-án újabb, az ő rendszerének alapját híven jellemző pénzügyi patenst bocsátott ki, melyről biztosan föltételezé, hogy az az uralkodó bajnak véget vet. Most már nyíltan hirdették, hogy a bankóczédulák határtalanul elszaporodott tömegét apasztani, beváltani akarják és apránként megsemmisíteni. Megváltó varázs-

★) Springer, *Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809*, I. köt. 157 l.

szerként jelezték a conventiós pénz szerepére hivatott «beváltási jegyek» («Einlösscheine») kiadását. Úgy akarták, hogy azok 100:300 arányában fordíttassanak a bankóczédulák becserélésére. Hogy pedig a kormány becsületes szándéka ne találkozzék bizalmatlansággal, ünnepélyesen kijelentették, hogy a beváltási üzletben való minden részesedéstől és a bankógyártástól önként tartózkodni fog. Az új papírpénz elkészítését, független és a magántársulatok kiváltságait élvező hatóságra bízta. De mit használhatott a beváltó és törlesztő kirendeltség, ha a megfelelő törlesztési alap hiányzott? Erre nézve is megnyugtató kijelentéseket tettek. A kormány az egyházi fekvőségeket jelölte meg a művelet biztosító alapja gyanánt, mely előbbieket az állam javára akarták fordítani. E mellett 1810 szeptember 8-án külön törlesztési adót írtak ki. Az állam úgy az ingó, mint az ingatlan javak értékének tizedrészét követelte ilyenén adó czimén. A közvélemény nem sokáig habozott ítélete kijelentésével; nyíltan pálczát tört mindezen rendszabályok fölött. Fölpanaszolta a világosság teljes hiányát; az emberek nem voltak képesek a rendszabályok összeségéről magoknak tiszta képet alkotni. *) A jelenkor előtt, mely a bajok azonnal orvoslásáért sovárgott, a bankóczédulák beváltására kitűzött tizenöt évi idő igen hosszúnak tűnt föl. Az

*) Beer: *Finanzen Österreichs* 65 l.

egyházi javak eladásával szemben a kormány keblében hatalmas ellenzék keletkezett, mely e művelet keresztülvitelét tényleg megakadályozta. Ha az örökös tartományok áldozatkészségét Magyarország közreműködésére való utalással akarták sarkantyúzni, úgy nemsokára kitünt, hogy ez a föltevés is hibás számításokon nyugodott. Dugába dőlt az a reménység is, hogy külföldön, conventiós pénzben, nagyobb kölcsönöket fognak nyerhetni és ez annnyival lesújtóbb volt, mivel a beváltási jegyek kibocsátását, mint elengedhetetlen föltételre, épen arra alapíták.★) O'Donell meghalt, még mielőtt rendszere teljes összeomlását megérhette volna. Utódjául Wallis gróf, Csehország fővágrófja (Oberstburggraf) hivatott meg, ki O'Donell intézkedéseit kezdettől fogva ellenezte, mert kivihetetleneknek tartotta. Fölhivatván a császár által, hogy a létező állapotokon gyorsan segítsen, óva intett attól, hogy majdnem közvetlenül, rohamosan csapjanak át egyik rendszerről a másikra, mert ez a pénzügyi igazgatással szemben amúgy is megrendült bizalmat teljesen aláásná. «Minden attól függ — így szólt a császárhoz — hogy a rendszer megváltoztatását minél általánosabban és sürgősebben követeljük, hogy így az új rendszer útja annál jobban ki legyen egyengetve és ebben

★) Wallis gróf előterjesztése, 1810 október 28-áról. K. p. ü. m.

fölségednek népei iránt tanusított jótéteményét lássák, a mi egyúttal annak a káros gondolkodás módnak, mintha minden új financzministeriummal, újabb és az előbbivel ellentétes rendszert akarnának életbeléptetni, hatályosan elejét venné». ¹⁾ Javaslatai érett megfontolására és alapos kidolgozására tizennégy napi időt kért a császártól. ²⁾ Ferencz ebbe készséggel beleegyezett. ³⁾ Wallis gróf új pénzügyi tervszel állott elő, melynek lényege a rengeteg tömegre fölszaporodott bankóczédulák kényszerítőleg elrendelt, törvényes elértéktelenítésében (devaluatio) állott. Egyidejűleg azonban Magyarországra is ráterelte az uralkodó figyelmét, mely a megrendült pénzügyi helyzet hatása alatt, szerinte, aránylag kevesebbet szenvedett, a melynek rendei tehát a bajok orvoslásánál való közreműködésre minden-

¹⁾ Wallis 1810 október 28-iki előterjesztése. K. p. ü. m.

²⁾ U. o.

³⁾ A császár resolútiója Wallis említett előterjesztésére vonatkozólag K. p. ü. m. «Dass, was immer für eine Veränderung in dem gegenwärtigen Finanzsystem reiflich durchdacht und folglich dessen Verfassung und Ergreifung nicht überschnellt werden darf, bin ich mit Ihnen einverstanden. Mein Zweck bei der Ihnen letzthin erteilten Weisung (1810 oct. 24.) war, Sie aufmerksam zu machen, auf die vielleicht eintretende Nothwendigkeit, ganz von den gegenwärtigen verschiedene Massregeln zu ergreifen und mich zu überzeugen, obschon ich an Ihrem Eifer und Einsichten nicht zweifle, was Sie bereits hierwegen fürgedacht haben».

esetre fölhivandók. Gróf Zichy Károly, a korábbi pénzügyminister épen visszatartani igyekezett a császárt attól, hogy a magyar rendeket oly időben hívja össze, midőn ennyire mélyreható rendszabályok életbeléptetésére kerül a sor. Nézete szerint a devaluatio csakis a rendi képviselők mellőzésével volna keresztülvihető.¹⁾ Semmi esetre sem tartotta azonban tanácsosnak, oly veszélyes lépést, mint a bankóczédulák elértéktelenítése, a nélkül megtenni, hogy a nádor és a magyar udvari kancellár a titokba be ne avattassanak.»²⁾ Ez annál inkább is szükségesnek látszott, mivel József főherczeg, a nádor, tényleg meg volt győ-

¹⁾ Zichy előterjesztése, Bécs, 1810 jan. 2. K. p. ü. m. «Nie würde ich mich daher getrauen Ew. Majestät die vorläufige Ausführung so gewaltsamer Massregeln und dann die Versammlung der Stände anzurathen. Massregeln dieser Art können nur mit Aufhebung aller ständischen deliberativen Repräsentation, wenn sie ja auszuführen möglich sind, auch zur Ausführung gebracht werden. Man muss sich aber dabei auf alle Fälle, die mit Umwälzung einer Landesconstitution verbunden seyn könnten, auch gefasst machen».

²⁾ U. o. «Nur im Fall eines zu ergreifenden gemäßigteren Systems getraue ich mich auf die Erlassung der Regalien anzurathen; im entgegengesetzten Falle aber scheint mir die Abhaltung des Landtages von der äussersten Bedenklichkeit, und ich kann nur dahin anrathen, dass ehe und bevor ein solcher Schritt gethan wird, Se. K. Hoheit der Palatinus sowohl, als der hungarische Kanzler in das Geheimniss gesetzt und über die Art der Einleitung und Ausführbarkeit einvernommen werden sollten».

zödve arról, hogy a kormányzatára bizott ország, a nyomorúságos pénzügyi helyzet fölsegélésére, elegendő erővel rendelkezik. Azt tartotta, hogy a monarchia regenerálásának nagy munkájában a főszerep Magyarországot illeti meg.¹⁾ Hisz jól tudjuk, hogy ő ekkoriban bátyjához a császárhoz az egész monarchia átalakítását föl ölelő tervet nyújtott be; de ezt visszautasították.²⁾ Ferencz császár most egyáltalában nem bajlódott ily mélyreható, mondhatni forradalmi jellegű átalakításokkal,³⁾ neki csak egy kívánsága volt: biztosítani Magyarország közreműködését a pénzügyi válság elhárítására, melynek legyőzésére a magokra hagyott örökös tartományokat képteleneknek tartá, mert ezeknek ahhoz immár sem elegendő anyagi erejük, sem kellő erélyök nem

¹⁾ József főherczeg jegyzéke, Baden 1810 jul. Budapesti országos levéltár. «..... nie fühlte ich aber mächtiger den Wunsch zum Wohl des Ganzen beizutragen, als eben jetzo, wo ich von der Nothwendigkeit einer Regenerirung des Ganzen so wie auch davon überzeugt bin, dass in diesem Werke Hungarn die Hauptrolle übernehmen müsse».

²⁾ L. értekezésemet a *Budapesti Szemlében*.

³⁾ A császár resolútiója: «... dass ich am zweckmässigsten finde durch Verbesserung der hungarischen Verfassung auf dem gesetzmässigen Weg, so wie auch durch Veränderung eines Theils derselben auf eben diesem Weg, dieses Königreich gehörig für die Monarchie zu benützen und mehr und zwar so viel möglich der Verfassung der übrigen Provinzen derselben zu nähern». Budapesti országos levéltár.

volt.¹⁾ József főherczeg tehát nem boldogult a monarchia átalakítására irányzott eszméivel, e helyett azonban fölhívták, nyilatkoznék arra nézve, hogy egybehivassanak-e Magyarország rendei és hogy mit lehet azok áldozatkészségétől várni? A nádor egyetlen pillanatra sem téveszté szeme elől a helyzet komolyságát. Mielőtt azonban véleményt mondott volna, szükségesnek tartá a személynökkel, mint a rendek elnökével és az országbiróval tanácskozást folytatni, «mert — úgymond — a jövő országgyűlés eredményei, a királyra és az országra nézve egyaránt, kiváló nagy fontosságuk lehetnek, így hát nem akarok magamnak szemrehányást tenni, hogy a legnagyobb óvatosságot nem vettem alkalmazásba».²⁾ Mind a három férfiú teljesen egyetértett arra nézve, hogy hiába fordulnak a rendekhez, hacsak egyidejűleg oly tárgyak megvitatását, melyek, mint a kereskedelem fejlesztése, a közigazgatás szervezése, többé az ország veszélyeztetése nélkül el nem odázhatók, meg nem engedik. Minden más eljárás, úgy vélekedék a nádor, egyoldalú és csak arra való volna, hogy az országot, a rendek minden erőfeszítése és odaadó közreműkö-

¹⁾ A császár kézjegye József főherczeghez. Persenbeug 1810 szept. 14. Budapesti országos levéltár.

²⁾ A nádor Ferencz császárhoz, 1810 okt. 8. Bécsi áll. levélt. Ezentúl e levéltárt Bécsi áll. levélt. betűkkel fogom megjelölni. L. egyuttal Horváth, *Magyarország történelme* című munka 8. köt. 407. l. stb.

dése mellett is, örvénybe taszítsa. Jól tudja, hogy a két cél: a pénzügyek és a beligazgatás javítása, időhaladékok tételez föl. Úgyde, teszi hozzá, nem ellensúlyozná-e a késedelmet az országban szunnyadó erőforrások kifejtése és az eredmény nagysága? Ezért síkra száll azoknak a nézete ellen is, kik az országgyűlés haladéktalan egybe hívását sürgetik. A nádor elismeri, hogy a rendektől méltán és jogosan várhatni a gyors segílyt. De nem akarta megkoczkáztatni, hogy a kedélyek kellő előkészítésének hiányában, az országgyűlés eredménytelenül menjen szét. Nem az a cél, úgymond a nádor előterjesztésében, hogy az országgyűlés mindjárt, hanem igen is az, hogy eredményesen tartassék meg. És az utóbbi szempontból, négy vagy öt havi haladék közönyös volna. Ezért József főherczeg azt kívánta, hogy ezt az időt használják föl az állapotokat minden irányban javító rendszer kidolgozására, melyet a rendek teljes megnyugvására lehetne előterjeszteni, ez lévén, szerinte, az egyetlen mód, mely a kedélyeket a kívánt áldozatokra előkészítené. Nyíltan szemébe mondá a kormánynak, hogy csakis az összes bajok őszinte bevallása és az ezek gyökeres orvoslására szolgáló eszközök előterjesztése szüntetheti meg Magyarországon azt a mélyen meggyökerezett bizalmatlanságot, melylyel a pénzügyi kormányzás iránt viseltetnek. Ezzel karöltve pedig tervszerű és az igaz szándék igazolására alkalmas előterjesztésekkel kellene a

rendekeket meggyőzni, hogy a kormány komolyan törekszik az ország javát előmozdítani és tartósan megalapítani. Csak ily eljárás segélyével vélte ő a magyarokban azt a hitet fölébreszthetni, hogy áldozataikkal hazájok javát mozdítják elő és így segélyök megszavazásánál nem a teher nagysága, hanem a monarchia szükségletei által fogják magokat irányoztatni.¹⁾ A nádor sürgősen követelte előterjesztése elintézését, mert abban a véleményben volt, hogy a császár még akkor is könnyen dönthet, ha mindjárt az alkalmazandó rendszer és így Magyarország hozzájárulásának ahhoz mért terjedelme egyelőre még nyílt kérdés volna is. «A legközelebbi országgyűlésen tárgyalandó ügyek fontossága — így szólt 1810 december 24-én a császárhoz — az azokkal összeszővődött nehéz kérdések, czélszerű előkészítést igényelnek, erre pedig hosszabb idő kell és én ebben az esetben kénytelen vagyok Fölséged előtt kijelenteni, hogy ha nem kegyeskedik fönnebbi (okt. 8.) előterjesztésemet mielőbb és pedig január előtt, elintézni, úgy az előkészületre szükséges időt elmulasztjuk, és hogy én az ebből származható következményekért a felelősséget semmi esetre sem vállalhatnám el.»²⁾ A császár épen a pénzügyekre tekintettel késett mindeddig a nádor előterjesztésének elintézésével. Az 1810

¹⁾ A nádor 1810 október 8-iki előterjesztése. K. p. ü. m.

²⁾ A nádor előterjesztése 1810 decz. 24-éről. K. p. ü. m.

október 25-én tartott tanácskozmány, mely József nádor előterjesztésével foglalkozott, a magyar országgyűlés egybehívását 1811 január 19-ére hozta javaslatba,¹⁾ tehát ellentétbe helyezkedett a nádor nézetével, ki azt tanácsolta, hogy a rendek április előtt ne hivassanak össze. Javaslatához Wallis is hozzájárult, abban a föltevésben, hogy az O'Donell-féle pénzügyi rendszer nem fog változást szenvedni. Ámde a császár, időközben, Wallist, a már érintett legfelsőbb kézjeggyel, fölhipta, hogy közölje a létező pénzügyi rendszer átalakítására vonatkozó nézetét. Ezzel a helyzet lényegesen átalakult és az udvari kamara elnöke most már nem tartotta tanácsosnak az országgyűlésnek 1811 januárban leendő egybehívását. «Ha — úgymond a császárhoz intézett előterjesztésében — fölséged a jelenlegi pénzügyi rendszert lényegesen meg akarná változtatni, alig volna czélszerű a magyar országgyűlést már januárban összehívni, mert ebben az esetben egészen másnemű követelményekkel kellene Magyarországgal szemben föllépni, mint a milyenekre szeptember 27-iki²⁾ legalázatosabb előterjesztésemben rámutatni bátorkodtam.»³⁾ A császár is tényleg ebben az értelemben dön-

¹⁾ Wallis előterjesztése 1810 október 28-áról. U. o.

²⁾ Ezt az előterjesztést nem találtam a rendelkezésemre állott okmányok között.

³⁾ Wallis előterjesztése 1810 október 28-áról. K. p. ü. m.

tölt.¹⁾ Az uralkodó föltétlen bizalommal viseltetett pénzügyministere iránt, kihez épen ezekben a napokban intézte azt a jellemző kijelentést, hogy csak vele szövetkezve remél «a jelenlegi veszélyes helyzetből kigázolhatni» («übersteigen»).2) Az országgyűlés egybehívásának elhalasztásával nyugodtan foghatott Wallis pénzügyi terve kidolgozásához, mely az országgyűlés tevékenységének alapjául szolgálni van hivatva. A pénzügyek vezetője már november 28-ikán kijelenté, hogy az összes körülmények sürgetik az általa javasolt devalvatiót.³⁾ A császár tehát megparancsolta, hogy az államnak ez a legnagyobb fontosságú ügye az ő elnöklete alatt tartandó tanácskoz-

¹⁾ A császár resolútiója okt. 30-áról. K. p. ü. m. «Was den Gegenstand der Zusammenberufung des húngarischen Landtages anbelangt, so kann der Zeitpunkt hiezu nur dann bestimmt werden, wenn entschieden sein wird, was in den Finanzen ferner zu geschehen habe, wie gross und was für ein Beitrag von Seite Hungarns nothwendig seie».

²⁾ A császár resolútiója október 7-éről Wallis október 4-iki előterjesztésére. K. p. ü. m. Tisztán kivenni nem lehet, hogy «übersteigen», vagy «überstehen»-t akart-e a császár írni? A resolúcióban még a következők fordulnak elő: «Mit Unerschrockenheit forthandeln, sich gleich bleiben, mit Ernst durchgreifen, keine Angst zeigen, meine obengedachte Befehle genau befolgen, so will ich zu Gott hoffen, wir werden zusamm den Sturm überstehen».

³⁾ Wallis előterjesztése 1810 nov. 28-áról. U. o.

mányban vitattassék meg.¹⁾ Az 1810 deczember 15-én²⁾ megejtett értekezletben, melynek jegyzőkönyve azonban elveszett, vagy pedig szándékosan elégettetett,³⁾ a koczka Wallis javára dőlt el, szemben az ő ellenfeivel: gróf Zichy Károlylyal és báró Baldaccival, kik közül mindenik más-más tervvel állott elő. Wallis terve az volt, hogy a bankóczédulák értéke egyötödreszre leszállítottván, azok beváltási jegyekkel cseréltessenek ki, mely utóbbiak voltak hivatva, minden érczfödözet hiányában, az egyedül érvényes papírpénzt, de egyúttal azt a bécsi értéket is képviselni, melyben mindennemű ügyletek megkötendők voltak.⁴⁾ Bár Zichy a tanácsközmányban kisebb-

¹⁾ A császár kézjegye 1810 decz. 14-éről. U. o.

²⁾ U. o.

³⁾ Béer, id. m. 79. Mint mély sajnálattal láttam, a k. p. ü. m. levéltárából a Wallis-féle javaslatok nagy része is hiányzik.

⁴⁾ Megkivánom e helyen jegyezni, hogy 1762-ben, Mária Therezia alatt, az ezüstpénz mellett, papírpénzt, bankóczédulákat is léptettek életbe, melyek egész 1799-ig az ezüstpénzzel egyenlő értékűek voltak, jöllehet a bankóczédulák beváltását ezüstpénzre, már 1797-ben megszüntették. 1799-től kezdve a bankóczédulák az ezüstpénzzel szemben disagio alá kerültek, mely nőttön nőtt és 1811-ben, midőn a papírpénz óriási mértékig és pedig 1060 millióra fölszaporodott, oly magasra hágott, hogy 500 frt papírpénz árfolyamértéke 100 frt ezüstpénz értékével vált egyenlővé. Az 1811 febr. 20-iki pátenssel, «bécsi érték» elnevezése alatt, egységes papírértéket léptettek életbe. Az elnevezés egész 1858-ig volt alkalma-

ségben maradott, mégsem tartotta magát legyőzöttnek. Abban a meggyőződésben, «hogy a javaslatba hozott rendszer kivihetetlen és az osztrák monarchiát is alapjaiban meg fogja rendíteni», a trón zsámolyánál még egyszer írásbeli óvást emelt Wallis terve ellen.¹⁾ A császár Wallist ellenészrevételei megtételére szólította föl. A pénzügyminister így nyilatkozott: «Távol állok attól, hogy rendszeremet hibátlannak tartsam és elfogadását erőszakolni akarjam. Ha tisztán a személyemet érintő tekinteteket venném figyelembe: úgy épen azt kellene óhajtanom, hogy ne fogadtassék el és én fölmentést nyerjek a pénzügyek vezetése alól. Senkisé is érezheti jobban rendszerem nehézségeit, mint én és semmi esetre sem vagyok olyan elbizakodott, hogy sikerüléseért kezességet merjek vállalni. Rendszeremet érintő minden bírálatot örömmel üdvözölök.»²⁾ Ha Zichy az új pénzügyi terveket épen a magyar álláspontból kifolyólag tekinté kivihetetleneknek,³⁾ viszont Wallis úgy vélekedett, hogy

zásban, a mikor is azt az «osztrák érték» kiszorítá. *L. Entscheidungen des k. k. obersten Gerichts und Cassationshofes in Civil- und Strafsachen VII. évf. 1891, 620 l.*

¹⁾ Zichy előterjesztése 1811 jan. 2-áról. K. p. ü. m.

²⁾ Wallis megjegyzései Zichy jan. 2-iki előterjesztésére. U. o.

³⁾ Zichy a legélesebben nyilatkozik Wallisról. «A javaslatba hozott devalvatióról szóló megjegyzéseiben» (1811

a devalvatio egyenesen Magyarország viszonyainak figyelembevételére van alapítva és különösen ezek szempontjából ajánlható.*) De e mellett mégis azt a nézetet képviselte, hogy a devalvatióban foglalt erőszakos tény a rendek véleményének előzetes meghallgatása nélkül léptetendő életbe. «Nem hiszem» — így szólott az uralkodóhoz — «hogy az országgyűlést a tervbe vett pénzügyi rendszer tekintetében meg kellene hallgatni. Ilyesmi mélyen lesúlyesztene az uralkodó tekintélyét. Az országgyűlés csakis a nyujtandó hozzájárulásra nézve lehet hivatva tanácskozást folytatni. Az a kérdés, hogy a bankóczédulák devalváltassanak, avagy consolidáltassanak-e, csakugyan nem tartozik rája. A devalvatio tehát mindenesetre végbemehet az országgyűlés nélkül, az okosság pedig egyenesen ezt parancsolja. A fönmaradó papirpénz földözeti alapjának előteremtése és más pénzügyi rendszabályok amúgy is elegendő tápot adnak az országgyűlési viták-

jan. 2. K. p. ü. m.) ezeket mondja Wallis rendszeréről: «Es ist ungerecht in seinem Ursprung, ungerecht in dem Hauptgrundsatz, auf welchem es gestützt ist, ungerecht in der Skala, welche angetragen wird».

*) Wallis megjegyzései Zichy 1811 jan. 2-iki előterjesztésére. K. p. ü. m. «Die Devalvirung ist gerade auf Ungarn berechnet und verdient vorzüglich in dieser Hinsicht empfohlen zu werden. Weder die Steuer noch der Salzpreis werden erhöht, sondern nur die Annahme des Bankzettels auf das Fünftel (als seine neue Bestimmung) veranlasst».

nak.»*) Ezek a szavak arra ösztönzék Ferencz császárt, hogy az országgyűlést csak azon hirhede 1811 febr. 20-iki patens kibocsátása után hívja egybe, mely a bankóczédulák devalválását a monarchia összes népeire nézve kötelezőleg jelenté ki. Mindez ideig a nádornak még csak sejtelve sem volt arról, hogy Magyarországot ilyen, annak összes viszonyait oly mélységesen fölkaparó rendszabály fogja érni. Wallis és Baldacci voltak azok, kik fölveték azt a gondolatot, hogy a nádor a titokba beavattassék. Ha pedig a császár erre nem volna hajlandó, akkor legalább is szükségesnek látták, a közeli kilátásba helyezett országgyűlés elhalasztására nézve, valamegyes tetszetős okot kitalálni és esetleg arra rámutatni, hogy az európai kabinetek előtt már a rendek legutolsó gyűlései is nagy föltűnést keltettek és hogy most, a Francia- és Oroszország között kitöréssel fenyegető vita mellett még, sokkal aggasztóbb volna a magyar követeket összehívni. Mert e mögött mindjárt messzemenő terveket sejteneének. Ha azonban — így folytatja Wallis — a császár a nádort be akarná avatni, akkor elkerülhetetlen, hogy az haladéktalanul Bécsbe hívassék és az összes részletek tudomására hozassanak. «Úgy én, mint Baldacci alkanczellár» — ezek az 1811 január 4-iki előterjesz-

*) Wallis észrevételei Zichy előterjesztésére. K. p. ü. m. Kelet nélkül, de azok hihetőleg 1811 jan. 4-én irattak.

tés szavai — «kénytelenek vagyunk kívánni és szükségesnek tartjuk, hogy a nádor a titokkal megismerkedjék, mert máskülönben ő fensége sem az előkészületek terén, sem az országgyűlésen nem lesz képes kellőleg közreműködni, mert a fenséges úr mélyen megrendülve és az ország előtt compromittálva érezhetné magát és mert végül megeshetnék, hogy ő királyi fensége a nádor, nem ismerve felséged szándékait, még a legjobb akarat mellett is, és mit sem sejtve, hamis rendszabályokhoz nyulhatna és önmaga is azok ellen működhetnék.»¹⁾ De, az említetteken fölül, még más oly indító okok is voltak, melyek miatt Wallis a nádor meghívását kívánatosnak látta. Habár ő a devalvatiót a király kétségtelen jogának tartotta,²⁾ annak közzétételét csak a rendes politikai úton vélte lehetségesnek. Ha már most a nádor az ügy előzetes megismeretése nélkül, a kérdéses patens kihirdetésére utasíttatnék, akkor Wallis föltevése szerint, ő mindenekelőtt kérdést fog intézni a császárhoz, a mi mindent veszélyeztető késedelmet vonhatna maga után. Mert a devalvatio legfontosabb alapföltétele, mely nélkül a siker nem is remélhető, hogy az az egész monarchiában egy és ugyanazon

¹⁾ K. p. ü. m.

²⁾ Wallis előterjesztése 1811 jan. 4-éről. K. p. ü. m. «Es unterliegt nämlich keinem Anstande, dass E. M. die Devalvirung der Bankozettel in Ungarn ohne Landtag vornehmen können».

napon hajtassék végre.¹⁾ 1811 márczius 15-ikét szemelték ki annak a végzetes napnak, melyen Ausztria és Magyarország népei, ugyanabban az órában, arra a szomorú tudatra fognak ébredni, hogy vagyonuk $\frac{4}{5}$ -ével kevesebbet ér, mint a mennyit ért. Mily végtelen nyomort jelentett ez a monarchia összes lakóira nézve!

A császár, Wallis január 4-iki előterjesztése értelmében, végre nem csekély belső küzdelem után, arra határozta magát, hogy a nádort Bécsbe hívja, a hová ez február 9-én tényleg elutazott.²⁾ A főherczeg, belepillantva Wallis, Baldacci és Zichy terveibe, a devalvatio mellett nyilatkozott.³⁾ Alig tért vissza Budára, azonnal megtett a királyi rendeletek szétküldésére nézve minden intézkedést, hogy a február 20-iki patens a magyar hatóságok által márczius 15-én pontosan kihirdethető legyen. Habár a titkot jól megőrizték, mégis elterjedett valami készülőfélben levő csapás híre, a nélkül azonban, hogy az emberek annak mibenlétéről számot tudtak volna adni. «Eddigelé» — így irt a nádor Budáról, 1811 febr. 25-én a császárnak — «itt még semmi sem került ki, de azért mindenki a legfeszültebb várakozásban van, mivel Bécsből jött levelek hírül hozák,

¹⁾ Wallis előterjesztése 1811 jan. 4-éről. K. p. ü. m.

²⁾ József főherczeg a császárhoz. Buda, 1811 febr. 7. Bécsi áll. levéltár.

³⁾ Wallis előterjesztése 1819 márcz. 12-éről. K. p. ü. m.

hogy Wallis gróf Wrbna gróffal új pénzügyi terven dolgozik és hogy Zichy gróf nem ért velök egyet. Mostanig csak ennyi szivárgott ki». ¹⁾

Ferencz császár a nádor «kimerítő, jól kiszámított és megfontolva végrehajtott» intézkedéseivel nagyon meg volt elégedve és azokból teljes megnyugvást merített az elhatározott pénzügyi rendszabályok magyarországi szerencsés sikerére nézve». ²⁾ Úgy látszik azonban, hogy József főherczeg képzelgésekben ringatta magát a febr. 20-iki patens Magyarországon gyakorlandó hatása tekintetében. Még márczius 31-én is azt írta a császárnak, hogy néhány megyéből tisztességes hangon tartott észrevételeket vett, de ezekből az tűnik ki, hogy küldőik a dolgot nem értik és téves fogalmakból indulnak ki; ő igyekszik a kellő fölvilágosításokat megadni és bizvást reméli, hogy a még meglevő nehézségek rövid idő alatt el fognak enyészni. «Fölséged» — teszi hozzá — «ne habozzék tehát, ha ily föliratokat venne, a hatóságokat továbbra is rendre utasítani, mert biztosíthatom, hogy a hangulat a devalvatio-rendszabályok mellett napról napra javul és nemsokára még köszönetet fognak mondani fölségednek azért az atyai gondoskodásért és kiméletességért, melyel azokat keresztülvitte». ³⁾ Ha a főherczeg

¹⁾ Bécsi áll. levélt.

²⁾ Wallis 1811 márcz. 12. előterjesztése. Bécsi áll. levélt.

³⁾ József főherczeg Ferencz császárhoz, Buda, 1811 márcz. 31. Bécsi áll. levélt.

olvashatta volna azt a levelet, melyet néhány nappal azelőtt — márczius 23-án — Schedius tanár Hagernak az udvari rendőrhivatal alelnökének bizalmasához : Armbruster udvari titkárhoz intézett, bizonyára kevesebb önbizalommal nyilatkozott volna a császár előtt. Schedius, kinek nagy összeköttetései voltak, azt írta, hogy a február 20-iki leirat nagyon rossz benyomást keltett, melyet csakis az az általában elterjedett hit enyhít, hogy a megyék föliratai a patens rendelkezéseinek lényeges módosításait fogják előidézni.¹⁾ Maga báró Hager is kénytelen volt beismerni, hogy a február 20-iki rendelet rossz fogadtatásra talált, minek okát a magasabb méltóságok viselőinek magatartásában kereste, kik a királyi leiratot vagy nyilvánosan becsmérelték, vagy legalább a nép gúnyolódását eltűrték.²⁾ Hazánkban csakugyan mindinkább elterjedett az a hír, hogy az egész magyar udvari kancellária, élén gróf Erdődyvel a kancellárral, ellenséges érzülettel viseltetik a devalvatio iránt, a mi a bátorságot az ellenállásra, természetyszerűleg, fokozta.³⁾ Avagy nem jellemezte-e a helyzetet, hogy Svetics volt kabineti titkár a patens ellen nyilvánosan és a leghevesebben fölszólalt és hangosan kijelentette,

¹⁾ Schedius tanár Armbrusterhez, Pest, 1811 márcz. 23. Bécsi belügyministerium levéltára (ezentúl b. ü. m. betűkkel idézve).

²⁾ Hager előterjesztése, 1811 április 2. B. ü. m.

³⁾ Jelentés 1811 április 5-éről. B. ü. m.

hogy fogad arany dohányos szelenczéjébe, miként a rendelet nem lesz hosszú életű és hogy Wallis nemsokára szégyennel tetézve fog visszavonulni. Sveticsnek sok híve volt és ő, Piringer megjegyzése szerint, minden csinynél csak Pantalone szerepét játszta, míg a főszerepek sokkal tekintélyesebb emberek között vannak kiosztva, mint a milyenekre gondolni lehetne,¹⁾ utóbbiak alatt pedig természetesen, az udvari kanczellária tagjait kell érteni. Maga gróf Zichy Károly, a pénzügyi patens következményeképen, forradalom kitörésétől tartott,²⁾ oly kijelentés, melyhez Watteroth tanár azt a megjegyzést fűzé, hogy inkább hagyjuk magunkat a törvény és a «pénzügyi épület» romjai alá temetni, semhogy egyetlen lépéssel visszahuzódjunk.³⁾ Magyarország legelőkelőbb férfiai hangosan kijelenték, hogy a nemesség szabadságait meg kell erősíteni és a királyt esküjére kell emlékeztetni; a németek mindenesetre kénytelenek belenyugodni, hogy őket patensekkel kormányozzák, de a magyarok nem.⁴⁾ Az uralkodó hangulatot jellemzi az a széltében beszélt

¹⁾ Piringer jelentése 1811 márcz. 21-éről. B. m. ü.

²⁾ Zichy már 1811 jan. 2-iki, a császárnak szánt «megjegyzéseiben» azt mondá (K. p. ü. m.): «Ich kann nicht begreifen, wie man bis zum bevorstehenden Landtag der provisorischen Massregeln Gesetzeskraft geben wird».

³⁾ Watteroth tanár Hagerhez.

⁴⁾ Hager előterjesztése 1811 jul. S. B. ü. m.

hir, hogy egy parasztházban a padlóból vér fakadt föl és hogy egy parasztasszony észrevette, miként bal lábára való csizmájából szakadatlanul vér szivárgott ki — a mi mind annak a jele, hogy legközelebbről nagy vérfürdőre kerül a sor.¹⁾ Biz' ezek oly jelenségek voltak, melyek elég világosan megmutaták, hogy az emberek nem fogják magukat a királyi rendelet intézkedéseinek némán alávetni. A dolog csakugyan nem ért véget a megyék fölterjesztéseivel. Némely vármegye a patens kihirdetésének is ellene szegült. E tekintetben kiemelkedik Nyitravármegye. Az ottani mozgalom lelke az első alispán: Szerdahelyi volt, kit a nádor «ismeretes buta és öntelt embernek» mond.²⁾ Szerdahelyi, gróf Berényitől is támogatva, az április 17-iki megyegyűlésen rendjelek és kamarási kulcs nélkül jelent meg, mert kijelentése szerint, úgyis előre látja, hogy azoktól nemsokára meg fog fosztatni. Mint az alkotmány vértanuja — ilyennek tartá ő magát — keresztülvitte a jegyzőkönyvi tiltakozást a patens ellen.³⁾ «Nyitramegye makacs és álnok ellenszegülése» — úgy írt akkoriban báró Hager a császárhoz — «sok más megyének rossz példát nyújthat, mert közelfekvőnek fogják tartani a főispánnak: gróf

¹⁾ Jelentés Pozsonyból, 1811 április 10. B. ü. m.

²⁾ József főherczeg a császárhoz Buda, 1811 április 24. Bécsi áll. levélt.

³⁾ József főherczeg Ferencz császárhoz, Buda, 1811 április 24. Bécsi áll. levélt.

Erdődynek, a kanczellárnak, előleges beleegyezését.»¹⁾ A császár, kit a nyitraiak föllépése nagy haragra ingerelt, azt felelte, hogy a legszigorúbb intézkedéseket immár el is rendelte, mert daczot és engedetlenséget sem ebben, sem más megyében nem fog megtűrni.²⁾ A nádor tanácsára,³⁾ Ferencz császár, ki szilárdul el volt tökéelve az ellenállás megtorlására,⁴⁾ gróf Esterházy Józsefet csakugyan királyi biztosul küldé ki Nyitra megyébe.⁵⁾ Ez a

¹⁾ Hager előterjesztése, 1811 ápr. 26-áról. B. ü. m.

²⁾ A császár resolútiója Hager előbbi előterjesztésére. B. ü. m.

³⁾ József főherczeg Ferencz császárhoz, Buda 1811 ápr. 24. B. áll. levélt. A nádor Cziráky grófot is javaslatba hozta, ezzel szemben Almássy Ignác kijelölésétől elállott «dessen Gegenwart und Art die Sache nur verschlimmern wird».

⁴⁾ A császár április 17-iki resolútiója Hager 1811 április 13-iki előterjesztésére. B. ü. m. Haben Sie durch die Ihnen zu Gebot stehenden Wege, die in Hungarn herrschenden falschen Ansichten und irrigen Begriffe über die Finanzmassregeln zu berichtigen und die Überzeugung zu begründen und möglichst zu verlautbaren, dass Ich Mich durch Nichts beirren lassen, keinen Trotz dulden, alle Schreier zur Ordnung und Ruhe bringen und das von Mir zur Wohlfarth meiner gesammten Erbstaaten beschlossene Finanzsystem auch in Hungarn mit Festigkeit und insoferne es nothwendig sein sollte, mit aller Strenge durchsetzen und keine Widersetzlichkeit dulden werde».

⁵⁾ Ferencz császár Erdődy grófhoz 1811 jun. 15. Bécsi áll. levélt. (Allamtanácsi okmányok.) Ferencz császár megparancsolá, hogy rendeltessék meg Esterházy-

vármegye határozatát kitepte a jegyzőkönyvből és a király rosszalását oly hozzáadással jelentette ki, hogy azt a mozgalom vezetői Bécsben magának a császárnak szájából is hallani fogják. Ha már Nyitramegye magatartása is kellemetlen benyomást tett, akkor még sokkal jobban sérté a bécsi udvart Sopronmegye ellenszegülése, melynek gyülekezete, herczeg Esterházy Miklós elnöklete alatt, a pénzügyi patens elfogadását megtagadta és az ellen «vakmerő»¹⁾ fölterjesztést tett. «Ha felséged» — így nyilatkozott egyik előkelő udvari tényező — «ennek a székvároshoz oly közel levő megyének ilyen arczatlan lépését megtorlás nélkül hagyja, akkor kikerülhetetlen, hogy a távolabbi megyék ezt a példát ne kövessék. Úgyde ekkor a patens hatása az örökös tartományokban is el fog maradni, mert ezek annak a gondolatnak hatása alatt állottak, hogy Magyarország is közre fog működni a bajok orvoslásában.»²⁾ A magyar udvari kanczellária parancsot kapott, hogy Sopronmegye merészségét szigorú megtorlásban részesítse, Erdődynek, a kanczellárnak, pedig azt írta a császár: «Önnek pedig különösen meghagyom, hogy e megye főispánjá-

nak «ut mandatis meis strictam obtemperantiam sibique qua commissario regio debitum respectum procurare satagat».

¹⁾ Ferencz császár gróf Erdődyhez, 1811 ápr. 29. B. ü. m.

²⁾ Hager előterjesztése, 1811 márcz. 4. U. o.

nak: herczeg Esterházynak, a vakmerő fölterjesztés miatti rosszalásomat, elnöki leirat útján, jelentse ki, tudatván vele, hogy a megyegyűlésen tanúsított magaviseletét jól ismerem; óvakodjék tehát attól, hogy haragomat és fejedelmi kegyem elvesztését magára vonja.»¹⁾ Ferencz császárt biztosították a felől, hogy Esterházyt a legjobb szándék vezérli és így, a patens kihirdetése érdekében, közbe fog lépni. Most azonban híre jött, hogy a gyülekezeten kétséges szerepet játszott és ezzel a hozott határozatot nagyban elősegíté. Ez magyarázza meg a császár haragját, ki megparancsolta, hogy a herceget nyomatékosan figyelmeztessék magatartása «szégyenletes» voltára, kijelentvén egyúttal, hogy ha Esterházy meg nem változik, a kegyvesztettséget vele nyilvánosan fogja éreztetni, nehogy kiméletessége és elnézése másokat is hasonló példára buzdítson.²⁾ Ezenfelül a herczegnek fejét, saját szavai szerint, Hager is megmosdatta. Esterházy abbeli megjegyzésére ugyanis, hogy a megyegyűlés előtt, az udvari kanczelláriától kért, de nem kapott semmiféle utasítást, Hager kijelentette, hogy nagyon különösnek tartja, miként a herczeg attól az Erdődytől várt utasítást, kiről jól tudhatá, hogy

¹⁾ Ferencz császár gróf Erdődyhez, 1811 április 29. B. ü. m.

²⁾ Ferencz császár Trauttmansdorff herczeghez, 1811 április 29. B. ü. m.

a pénzügyi patensnek heves ellenzője. De még ezzel sem érte be Hager, hanem még sok egyebet szemére lobbantott a herczegnek. Főlemlítette, hogy előbb bejelenteté magát gróf Wallisnál, aztán semmis ürügyekkel a látogatás elől menekülni igyekezett és elmulasztotta, hogy közvetlenül a császártól kérjen utasítást — a mi bizony azt mutatja, hogy a fölvilágosításokat nem nagyon komolyan vette. Téved azonban, tévé hozzá Hager, ha azt hiszi, hogy daczosságával és a császár iránt tanusított háládatlanságával a nemzet előtt «példányképül» fog szolgálni. Ellenkezőleg. Ha Sopronmegyére hivatkoztak, senki sem tartá Esterházyt oly nemzeti érzületű férfiúnak, kire a haza számíthatna. Hisz őt egyszerűen mellőzik és mellette egy Nagy Pált dicsőítőleg emeltek ki. Már pedig azzal, hogy ő efféle emberekkel egy vonalra helyezkedett, állása előnyeit értéköktől megfosztá, oly időben, midőn a köznemesség a magyar mágnásokat amúgy is homályba taszítani törekszik. Sohasem lesz neki része a dicsőségben, ha a nemzetnek fogja pártját. Hisz emlékezzék csak vissza, mily megvetőleg neveték ki az összes magyarok, mikor a francziák, Bécs ostromlásakor, 1809-ben őt, mint Magyarország leendő királyát jelölék meg nyomtatványaikban. Az ő igazi helye — így apostrophálta Hager a herczeget — az udvar oldala mellett van. Csak ezen a helyen működhetik saját és a köz javára. Mint Hager a császárnak jelenté, a leczke Ester-

házy herczeget teljesen lesújtotta és megtörte. Ő nem is késett engem — tévé hozzá Hager — biztosítani, hogy belátja igazamat és a saját hibáját és hogy nagyon bánja, miként előbb is nem úgy járt el, a mint kellett volna». Esterházy vallomása Hagerrel szemben érdekes bepillantást enged e hatalmas főúr lelkébe, ki nem akarta dolgát sem a nemzetnél, sem a császárnál elrontani. Hisz utóbbi altábornagygyá és a magyar testőrség kapitányává nevezte ki és egyúttal a legmagasabb rendjelekkel díszíté föl. A patens kihirdetését követő első napok alatt — így szólt Hagerhez — a hatalmas benyomások vihara, melyeket egyrészt ily rendelet szokatlan volta, másrészt a rendszabálylyal kapcsolatos hibák lelkében ébresztettek, annyira elkábítá, hogy mintegy mámorban levő, majdnem öntudatlanul bolyongott. Majd kiemelni törekedett azonban, hogy ő igenis megbántva érzé magát, hogy a császár elmulasztá őt, ki az ország első méltóságai közé tartozik, erről a lépésről értesíteni. A császári rendreutasítás és Hager szavainak hatása alatt megígérte Esterházy, hogy uralkodója kegyére ismét méltónak fog bizonyulni és mindent meg fog tenni, hogy a rendeket a kormány kívánságai iránt engedelkenységre hangolja.)* Úgyde ez az ígéret egyelőre mit sem használt. Sopronmegye

*) Az egész párbeszéd leírását Hager terjedelmes előterjesztéséből (1811 máj. 4. B. ü. m.) vettem.

április 30-iki gyűlésében elhatározta, hogy a rendeletnek nem fog engedelmeskedni.¹⁾ Csak május 27-ikén sikerült Esterháznak, Nagy és Bezerédy fölszólalása ellenére, a patens elfogadtatását keresztülvinni.²⁾ Sopronmegye korábbi példáját Pozsonymegye is követte és mitsem akart a patensről tudni.³⁾ Még legártatlanabbul hangzott Pestmegye közgyűlésének a nádor által befolyásolt határozata.⁴⁾ De ez is fájdalmát fejezte ki az alkotmányellenes eljárás miatt és kérte, hogy a patens az országgyűlési tárgyalásig hatályon kívül helyeztessék.⁵⁾

Ez az utóbbi pont volt az, melyre az összes vármegyei föliratok a legnagyobb súlyt helyezék. Mint a nádor is kénytelen volt elismerni, határtalan izgalmat szült az a tény, hogy az udvar ily mélyreható intézkedéseket a rendek meghallgatása és hozzájárulása nélkül akart keresztülvinni. Épen így hangoztatják az összes föliratok, hogy az adózók képtelenek lesznek a terhek ötszörösét elviselni. «Az összes többi megjegyzések» — írja József főherczeg a császárnak — «mind olyanok, melyek mindennemű devalvatio ellen küzdenek

¹⁾ Hager előterjesztése 1811 máj. 8. B. ü. m.

²⁾ Hager, 1811 jun. 1. B. ü. m.

³⁾ U. a. 1811 máj. 14. B. ü. m.

⁴⁾ U. a. 1811 máj. 4. B. ü. m.

⁵⁾ Kronos: *Aus Oesterreichs stillen und bewegten Jahren*, 41 l.

és majd az országgyűlésen fölvilágosíthatók lesznek.»¹⁾

A rendek összehívását végre, a patens általános kihirdetésének megtörténte utáni időre és pedig 1811 augusztus 25-ére tűzik ki. Az osztrákok, sorsuk enyhülését remélve, az országgyűlés egybehívását élénken üdvözlék. «A drágaság» — így szól Hager a bécsi hangulatról írott és a császárhoz intézett, 1811 augusztus 11-iki jelentésében — «ugyan panaszokat szül, de még mi sem vall arra, hogy a nép a miatt nyugtalankodnék. Az országgyűlés elé feszült várakozással néznek, mert azt hiszik, hogy az a pénzügyekre hatalmas befolyással lesz».²⁾ A rendek egybehívása Magyarországon is nagy örömet okozott, csak hogy egészen más okból, mint Ausztriában. Hisz most már végre törvényes alkalomhoz véltek juthatni, hogy a kormány nyal leszámoljanak. Mindjárt a rendek összegyűlésének első hírére általában azt jóslták, hogy az országgyűlés lefolyása nem lesz kedvező. Híre járt, hogy különösen a tiszavidéki nemesség fog sarkára állni az udvar követeléseivel szemben.³⁾ Szárnyra kelt az a kívánság is — és ebben a bizalmatlanság jelét látták — hogy a

¹⁾ József főherczeg a császárhoz, Buda, 1811 ápr. 24. Bécsi áll. levéltár.

²⁾ B. ü. m.

³⁾ Hager jegyzéke Wallis grófhoz az 1811 jan. 2-iki jelentéssel. K. p. ü. m.

rendek ne Pozsonyban, hanem Budán ülésezzenek, mert minél közelebb vannak a király bécsi székhelyéhez, annál kisebb kilátás van a legnagyobbasztóbb sérelmek hön óhajtott orvoslására. A főurak többségéről az a hirlelés járta, hogy ők szívesen fizetnek, de csakis önkéntesen és minden kényszerítés nélkül. Önző okokból mindenkifölött aggódtak előjogaikért, melyek megtartását az alkotmány sérthetetlenségével azonosíták. Jól értették, mint kelljen külön érdekeiket a közérdekkel összeforrasztani. Mert minden magyar kész volt vagyonát és vérét az alkotmány fönrtartásáért föláldozni. Hiba volt tehát, hogy a bécsi kormány nem igyekezett az államesínyről kerengő híreket elhallgattatni. Schedius már 1810-ben figyelmezteté báró Hagert erre a veszélyre. «Épen ily kevésbé» — írta ő utóbbinak — «tartom most, midőn a kormány az országtól nagy áldozatokat akar és kénytelen követelni, tanácsosnak, még csak távolról is oly szándékot sejtetni, mintha az udvar az alkotmány megváltoztatására gondolna.»*) A kedélyek pedig mindenfelé ilyes aggodalmakkal voltak eltelve. Arról is beszéltek, hogy a francziák Bajorországban fognak összegyülekezni, hogy szükség esetében az országgyűlésen megjelenhessenek és a kormányt az erőszakosság keresztülvitelében gyámolíthassák. Csakis e miatt küldék a magyar ezredeket

*) Schedius tanár Hagerhez, Pest 1810 nov. 10. B. ü. m.

Lengyelországba.¹⁾ Azt is mesélték, hogy az alkotmány, néhány bécsi kívánságára, «szárnyakat fog kapni.»²⁾ Magyarországon egy kis lap került forgalomba, mely tizenhárom pontban mindenki előtt röviden kimutatta, hogy az alkotmány fölforgatása tervbe van véve. Az első pont kifejti, hogy Magyarország császársággá fog átalakíttatni és négy kerületre lesz osztva. Kivétel nélkül mindenki köteles lesz adót fizetni. A papi javak bevonatnak. Az ország, úgymint II. József idejében, föl fog méretni.³⁾ Habár a rendőrség elnöke: Hager, e pontokat «bambaságoknak»⁴⁾ nevezte, még sem kételkedett senki azok igazságában. A kormányról mindent készek voltak elhinni, a mi eljárását Magyarországgal szemben gyanúsnak tünteté föl. «A hangulat» — így ír Leurs, a Magyarországra kiküldött bizalmasok egyike⁵⁾ — «most annyira kedvezőtlen és ellen-

¹⁾ Jelentés. Pozsony 1811 jan. 2. B. ü. m.

²⁾ Jelentés 1811 jan. 30-áról. B. ü. m.

³⁾ B. ü. m. L. még Springer id. m. I. 182.

⁴⁾ báró Hager Tomasich altábornagyhoz Zágrábban 1811 jun. 18. B. ü. m.

⁵⁾ Annak a bizalomnak jellemzésére, melylyel Bécsben Leurs iránt viseltettek, meg kívánom említeni, hogy a császár egyenes kívánsága képviselte azt az okot, mely miatt ezt a férfiút az országgyűlés eseményeinek tudósítójául alkalmazák. Hager, ki Leursnak a felső és alsó tábla tagjairól írott és általam alább fölhasznált jellemrajzait «classicusoknak» nevezi, ekként írt Leursnak utóbbi küldetéséről: «Nem ismerek senkit, kit erre a

séges, a szenvedélyek úgy föl vannak csigázva és a közvélemény a kormány szándékaival szemben akkora ellenszenvvel viseltetik, hogycsak a legmagasabb és magas helyről jövő parancsok alapján szánhatja rá magát a tudósítások irására.¹⁾ E jól értesült tanu nézete szerint a «forradalmi taktika» mindent forrongásba igyekszik hozni és az ily célra szolgáló előkészületek sohasem voltak oly komoly jellegűek, mint most. «A beszélgetésekből» — így folytatja Leurs — «annyi hideg gúny, annyi közönyös csúfolódás tűnik ki, hogy ezekből előrelátható az országgyűlés daczos magatartása, melyet az eddig alkalmazott rendszabályokkal immár nem lehet megtörni.»²⁾ E hangulatot jellemzé, midőn az öregek egymásnak azt sugdosák: «a capite foetet piscis»; a fiatalok pedig kijelenték: «hogyha azt akarjuk, hogy másként legyen, akkor egy fiatal Bonapartécskát kell kapnunk».³⁾ Az országgyűlési választások a közszellemet alapjában fölka-varták. A most már megszeli-
dült Esterházynak sikerült ugyan, felsőbb utasításra, a «hirhedt» Nagy Pált

szélra nagyobb sikerrel használhatnék föl, mint Önt» (Hager Leurshez 1811 jul. 13. B. ü. m.). Wallis is nagyon tartalmazóknak tartá Leurs jelentéseit és ezeknek kiváló értéket tulajdonított. (Hager Leurshez 1811 szept. 6. B. ü. m.)

¹⁾ Leurs relatiója Magyarországról, 1811 febr. B. ü. m.

²⁾ U. o.

³⁾ U. o.

a követek sorából kizárni.¹⁾ De nemsokára mégis kitünt, hogy minden hivatalos nyomás tehetetlennek bizonyult, Mint Schedius megjegyzi: «a legokosabb és a legmélyebb belátású, de egyúttal a legbátrabb és legszilárdabb»²⁾ férfiak küldettek követekül az országgyűlésre, kik aztáradaczos és alkuat nem ismerő ellenzékké tömörültek.

Mialatt a választások végbementek, Bécsben tárgyalás alá vették az országgyűlés elé terjesztendő javaslatokat. Ezek képezték a királyi meghívó levelek, úgynevezett Regales, kiegészítő részeit. Az az utasítás, melyet e tekintetben Ferenc császár még júniusban kiadott, jellemzi a király előterjesztések hangját. A császár azt a kívánságát fejezte ki, hogy a «regalesben» határozottan és világosan kijelentendő, miként «a bankcédulák és rézpénz devalvatiója, valamint a hat krajczáros pénzdarabok forgalmon kívül helyezése mint királyi jog, egyáltalában nem teheti országgyűlési tanácskozás tárgyát». Épen ily világosan megmondandó a királyi meghívó levelekben hogy az országgyűlés egybehívásának kizárólagos célja: a beváltási jegyek «fundálására, realizálására és törlesztésére» szolgáló eszközök előteremtését, valamint az adósok és hitelezők között

¹⁾ Wagner Ferencz városi tanácsos jelentése, Sopron 1811 aug. 16. B. ü. m.

²⁾ Schedius, Pest, augusztus 16. B. ü. m.

előforduló, a patens által megváltoztatott magánjogi viszonyokat a rendek tanácskozásának tárgyává tenni, végül azokat a bővebb segélyforrásokat megnyitni, melyek, az adózók lehető kiméltése mellett, az állami szükségletek fedezését és ezáltal a megrendült jóllét helyreállítását és a monarchia hitelének megszilárdítását lehetségessé teszik. Csakis mindezek teljesülése után volt Ferencz hajlandó oly tárgyakat is tanácskozásra kitűzni, melyek a beligazgatás javítását és általában az ország javát czélozzák.¹⁾

Igy kellett tehát azokat a javaslatokat megszerkeszteni, melyekre vonatkozólag a rendek közreműködését fölhivák. Metternich azt tanácsolta a császárnak, hogy ezt a fontos tárgyat még az országgyűlés megnyitása előtt a legbehatóbb megfontolás tárgyává tegye.²⁾ A királyi előterjesztések tervezetével ő is egyetértett. De a határozatra hivatott titkos tanácskozmányban még határozottabban kimondandónak vélte, hogy «ez az országgyűlés csakis a pénzügyekre van szánva, és így felséged kénytelen az összes többi tárgyakat, egy közelebbi, még ezentúl meghatározandó országgyűlés elé utasítani».³⁾ De ez olyan tanács

¹⁾ A császár kézjegye gróf Erdődyhez, 1811 jun. 13. Bécsi áll. levélt. (Államtanácsi okmányok.)

²⁾ Metternich előterjesztése 1811 jun. 23. Bécsi áll. levélt.

³⁾ U. a. 1811 aug. 25. U. o.

volt, mely az ország kívánságaival, úgy a mint ezeket a nádor már 1810 október 8-iki előterjesztésében megjelölé, a legkiáltóbb ellentétben állott. Épen ezért, nehogy már eleve a leghevesebb ellenzésre találjanak, az eredeti szerkezet mellett maradtak meg. A királyi előterjesztések megengedék a rendeknek, hogy a szűkebb magyarországi ügyekkel, föltéve, hogy ezekre az udvar követelte tárgyak elintézése után még idő marad, már most foglalkozhassanak. A belső reformok kérdésének tulajdonképeni befejezése azonban egy jövőbeli, második országgyűlés részére tartandó fönn. Könnyű elképzelni, hogy ez a fele úton maradó tétovázás, mely egyik kezével elvette azt, a mit színlagesen a másik megadott, senkit sem elégitett ki. Épen ily kevésbé lehetett a rendek hozzájárulását a többi királyi előterjesztésekhez is remélni. A nélkül, hogy a rendek elkerülésével kibocsátott pénzügyi patens megengedhetőségét, akárcsak egyetlen szóval is, érintették volna, fölhívták a rendeket, hogy úgy az új papírpénz (beváltási jegyek) értékének föntartása, mint a törlesztési alap előteremtése érdekében a szükséges eszközöket megszavazzák. Emellett az általános adó fölemelését és a bécsi skala elfogadását is követelték, mely utóbbi, a patens értelmében, a magánjogi viszonyokat szabályozta. Egészen különös és a rendek ellenőrzését nagy mértékben kihívó volt az a fölszólítás, hogy válaszon az országgyűlés kebléből egy küldöttséget,

melynek esküvel megerősített titoktartási kötelezettsége mellett, a pénzügyi kezelésbe betekintést engednek.¹⁾

II.

Az országgyűlést szeptember 2-ikán nyitá meg személyesen Ferencz császár, mely alkalommal a királyi előterjesztéseket is fölolvasták. Utóbbiakat, egy tudósító kijelentése szerint, «duzzogó arczczal» fogadák.²⁾ A rendek egyetértettek abban, hogy a febr. 20-iki patens törvénytelen, ezért annak becikkelyezéséről mit sem akartak tudni. A magyarok attól féltek, hogy önkéntes hozzájárulásukkal ők magok ássák meg jogaik sirját. Megerősíté őket föltevésökben oly művek megjelenése, melyek, mint Gustermann és Piringer könyvei,³⁾ épen most, a legkirívóbb színekkel ecsetelték a magyar alkotmány hibáit és a királyi hatalom erősítésének szükségét nyomatékosan hangsúlyozák. Hisz mindenki tisztában volt azzal — és ez úgy is volt — hogy ezek a művek, a kormány érdekében, annak jóváhagyásával láttak

¹⁾ *Benigna propositio regia*, közölve: *Acta comitiorum regni Hungariae* 1811., 9 l.

²⁾ Leurs jelentése 1811. szept. 2. B. ü. m.

³⁾ E két műre nézve a közelebbieket l.: *A magyarországi cenzura történetéhez cz. értekezésemet Századok*, 1898, 294. l.

napvilágot.¹⁾ A követek utasításai majdnem egyhangulag követelték a febr. 20-iki patens vissza-utasítását; különösen kitűntek, mint mondák, «megvetésre méltó szellemökkel» Borsod és Szabolcsmegyék utasításai, melyek határozott óvást emelnek az udvar összes követeléseivel szemben. Ugy sejték, hogy Vay József, ki mindkét megyében birtokos volt, adott volna irányt az említett utasításokra. Midőn Klobusitzky borsodi főispánt kérdőre vonták, hogyan engedhette meg ily utasítások elhatározását, azt felelé, hogy minden igyekezete hiábavalónak bizonyult. Viszont sikerült neki azonban Borsodban olyan követeket (Ragály Istvánt és Okolitsányi Jánost) megválasztatni, kik jobbak utasításaiknál, már pedig mégis csak ez a fődolog²⁾ Csakhogy Vay ennek is útját vágta, a mennyiben, egyik tudósítás szerint, azt tanácsolá a követeknek, hogy választóik határozott utasításaival köttessék meg kezeiket. Ez biztosítja őket a kormány erőszakoskodásaival szemben arról, hogy a megszabott útról le ne térhessenek.³⁾ Ily viszonyok között valóban beteljesülni látszott az, a mit Gentz már 1811. augusztus 8-ikán megjósolt, midőn gróf Pálffy Ferdinándnak a következő sorokat írta: «A magyar ország-

¹⁾ L. idézett értekezésemet, Századok, 1898.

²⁾ Perin Metternichhez, Pozsony, 1811. szept. 2. Bécsi áll. levélt.

³⁾ Leurs jelentése, 1811. szept. 1. B. ü. m.

gyűlés, jól megfontolt és átgondolt nézetem szerint, még abban az esetben sem fog semmi tekintetben sem a főkérdések megoldásához járulni, ha máskülönben minden a kormány kívánságai szerint menne is. Mert a skala elismerése és törvényes szentesítése egyetlen lépéssel sem visz még bennünket előre és egy úgynevezett törlesztési alap a beváltási jegyek részére a legutolsó és a leglényegtelenebb a mi szükségleteink között. Kívánságaink célpontja tehát csak az lehet, vajha a jelen országgyűlés positiv kárt ne okozna». ¹⁾

Már a királyi előterjesztések közzététele előtt meg volt a szándék a kormány megtámadására, mert az, a regales tanusága szerint, a bankóczédulák megsemmisítését és a beváltási jegyek forgalomba hozatalát királyi felségjognak akarta tekinteni. Hosszabb heves vita után elhatározták azonban, hogy e tárgyat épen úgy, mint a többi sérelmeket, ²⁾ egyelőre, a királyi előterjesztések

⁴⁾ L. *Ungedruckte Briefe Friedrich v. Gentz' über den Reichstag von 1811.* cz. cikkemet, *Pester Lloyd*, 1890. márcz. 11. számában.

²⁾ Arról a javaslatról és határozatról, mely szerint a sérelmek, a kir. előterjesztések meghallgatásáig, egyelőre mellőzendők, mivel esetleg ezek is még napirendre kerülhetnek, Perin, 1811. aug. 29-én, ezeket írja Metternichnek: «Cela fait craindre que les états ne veuillent tenir la marche insidieuse qu'ils ont tenue en 1807, c'est à dire de faire dépendre leurs détermination sur les points des propositions royales du redressement préalable de prétendus griefs, sans lequel disoient-ils, toutes leurs

meghallgatásáig, mellőzni fogják.¹⁾ Ezek a határozatok nem a nyilvános, hanem az úgynevezett «kerületi» ülésekben jöttek létre, mely utóbbiak az országgyűlési tanácskozások további alakulására döntő befolyással voltak, a mi már a legutóbbi országgyűlések alkalmával is mutatkozott, de oly élesen, mint 1811/12-ben, soha sem bomborodott ki. Ezek a kerületi ülések oly nagyot nyertek jelentőségökben, hogy most már azok képviselték tulajdonképen a lényegét, míg a nyilvános ülések pusztá formaságokká váltak, egyedüli czéljok lévén a kerületi ülések határozatait szentesíteni. A kerületi ülések nem alkottak törvényesen szabályozott intézményt, hanem az 1790/91-iki viharos mozgalmak, vagy, mint egy kortárs mondja «az 1791 országgyűlést jellemző csábító szellem» eredményei gyanánt jelentkeztek.²⁾ Valahányszor Mária Terézia alatt a rendek

concessions et les sacrifices qu'ils pourroient voter ne serviraient à rien, tactique véritablement asticieuse et par lequel le parti de l'opposition parvient à intervenir la marche légale de la diète et frustrer le gouvernement du droit constitutionnel qui lui est attribué de faire délibérer *avant tout* sur les demandes du roi». Bécsi áll. levélt.

¹⁾ Vogel jelentése, Pozsony, 1811. aug. 30. B. ü. m. 1811. szeptember 11-én (B. ü. m.) azt írja Hager Vogelnek, hogy jelentéseiből mindinkább meggyőződik: «miként Ön hivatásának és az Önbe helyezett bizalomnak megfelelően viselkedik és működik.»

²⁾ Perin Metternichhez, Pozsony, 1811. szeptember 19.

nem tudtak megegyezni, a személynökhöz mindannyiszor azzal a kéréssel fordultak, hogy a létező ellentétek elenyésztetése végett, kerületi gyűlések tartását engedélyezze. Ha a személynök ezt megengedte, úgy egyidejűleg a királyi ítélő tábla egyik ülnökét elnökül kinevezte, a mi az ily összejövetelek függő viszonyát az országgyűléssel szemben nyíltan kifejezésre juttatá. A kerületi gyűlések 1790 óta állandóan szokásba jöttek és most már az engedély kieszközlését sem tarták többé szükségesnek. A cél többé nem az ellentétek kiegyenlítése volt, hanem az, hogy a nyilvános ülésbe tartozó minden tárgy tekintetében, már itt határozott állást foglaljanak. Így jutott az ellenzéki többség oly eszközhez, hogy minden, neki nem tetsző vitát megelőzhessen. Többé már ahhoz a tilalomhoz sem ragaszkodtak, mely az írásbeli följegyzéseket kizárta. Sőt épen ellenkezőleg szokásba jött a kerületi gyűlések tanácskozásainak eredményét írásba foglalni, ezt aztán a gyűlés maga választotta elnöke az országos gyűlésben benyújtá és fölolvasta. Az új gyakorlat a protonotariusokat, kik az országgyűlés tollvivői valának és a rendek akaratának írásbeli kifejezést adtak, teljesen fölöslegessé tette. Hisz a papirra vetett kerületi határozatot olyan «decisum

Bécsi áll. levélt.: «...nées parmi les orages de la diète de 1791 et filles de l'esprit de sédition qui a caractérisé cette même diète».

generale» nak tekintették, mely ellen többé nem lehetett szót emelni.¹⁾ Azon nagy hatalom miatt, melylyel a kerületi gyűlések fölléptek és határozataikkal szemben minden föllépést hazaárulásnak bélyegeztek, egy kortárs azokat «a magyar jakobinus klubnak» nevezé.²⁾ A kormányra nézve szerfölött hátrányos volt, hogy ezek a kerületi határozatok, még mielőtt az országgyűlés elé adattak, a közönség elé kerültek és a kedélyeket még a rendek összeülése előtt befolyásolták.³⁾ Ha egyszer az ellenzék szándékának útja

¹⁾ Vogel jelentése 1811. szept. 20. B. ü. m.

²⁾ Jelentés 1811. okt. 25. B. ü. m.

³⁾ Bedekovics államtanácsos véleménye (aug. 4.) az udvari kanczellária 1811. jul. 31-iki előterjesztéséhez. Bécsi áll. levélt. (Államtanácsí iratok.) «Der bei sogenannten Circular-Sessionen in neueren Zeiten eingeführte Gebrauch, dass daselbst die Resultate der Berathungen in Form der Vorstellungen schriftlich bearbeitet, durch den Circular-Präses in der Landtagssitzung übergeben und daselbst abgelesen wird, verzögert sehr die Landtagsberathungen und ist vollends dazu geeignet, die Consultationen in der Diätalsitzung schwieriger zu machen; diese neu eingeführte Modalität macht bei den Landtagen in den wichtigsten Verhandlungen die Protonotarios ganz entbehrlich, welche sonst von jeher die Feder in den Landtagen geführt haben, auch werden diese schriftliche Circular-Aufsätze noch ehe als sie in der Diätal-Sitzung vorkommen, allgemein bekannt, somit wird da durch eine vorläufige und vorzeitige Publizität bewirkt, welches mehrmalen dem Hauptzweck der Landtagsberathungen und Verhandlungen nachtheilig und abträglich sein kann.»

ilyeténképen ki volt egyengetve, nehezen akadott olyan követ, ki az írásba foglalt és az összes követek akarataként szerepeltetett kerületi határozat ellen föllépni merészkedett volna,¹⁾ a mivel aztán minden esetleges ellentállás már csirájában el volt fojtva. A bécsi kormányt iránytadó személységek figyelmeztették e veszélyes és minden baj kútforrását képező²⁾ klubok elnyomásának szükségességére és mindent elkövettek, hogy erélyes föllépésre ösztönözzék. Bedekovich államtanácsos állást foglalt ez ellen, mert ilyféle intézkedés, az udvar hátrányára, a legnagyobb föltűnést idézné elő. Azt azonban ő is ellenezte, hogy a kerületi határozatok még az országos ülés előtt közzétehetők legyenek. Ő azt kívánta, hogy az említett határozatok a személynőkkel közölteszenek, kinek bölcse belátására bízandó, hogy azok a plenumban fölolvastassanak-e, avagy pedig valamely későbbi időpontra tűzessenek ki. Ennél a javaslatnál az a cél lebegett szemei előtt, hogy egyrészt a rendek elnökének módjában álljon megakadályozni, hogy az országgyűlésen olyasmi adassék elé, mi megütközést kelthetne, másrészt azonban a követek időközben való megoldozása útján, az írott határozatból mindaz, a mi kiküszöbölendő, kitörültessek.³⁾ Az állam-

¹⁾ Vogel jelentése, 1811. szept. 20. B. ü. m.

²⁾ Jelentés 1811. szept. 13-áról. B. ü. m.

³⁾ Bedekovich véleménye 1811. aug. 4. Bécsi áll. levélt. (Áll. tan. okm.)

tanácsos javaslatait a császár is elfogadta,¹⁾ de ez semmiféle eredménnyel sem járt. Sőt inkább azt látjuk, hogy a kerületi gyűlések, jelen országgyűlés folyamában, még további erőforráshoz jutottak az úgynevezett «rendi konferenciák» által. Míg előbbieik írásbelileg hirdették ki és ezzel nyilvános jellegre tettek szert, addig a rendi konferenciákról csak magánúton értesíték a követeket. Az ennél követett eljárás semmi jót sem ígért a kormányra nézve. Egy kortárs az érintett értekezleteket «az összeesküvés fészkeinek» nevezi.²⁾ Az ellenzék vezetői, előbb hárman-négyenként, titkos tanácskozásra gyűltek össze, hogy a javaslatokat megbeszéljék. Majd a legbefolyásosabb húsz követ bírálata következett. Erre az értekezőlet megtartására került a sor, mely a «tanácskozmány» («Consultation») nevet vette föl. Végül az itt letárgyalt ügy a «kerületi gyűlésben» általános tanácskozás tárgyává tétetett. A tanácskozmányokhoz a városok követei és a clerus tagjai csak ritkán nyertek bebocsátást.³⁾ Azokból a jurátusokat, az úgynevezett ország-

¹⁾ A császár resolútiója augusztus 28-áról Bedekovich véleményéhez. U. o.

²⁾ Perin Metternichhez, 1811. szept. 19. Bécsi áll. levélt.: «Ainsi les conférences portent encore plus que les assemblées des cercles un caractère d'illégalité et je dirois presque de conspiration».

³⁾ Perin Metternichhez, 1811. szept. 19. Bécsi áll. levélt.

gyűlési ifjúságot, is, kik a kerületi ülésekben részt vehettek, kirekeszték.¹⁾ Így hát a kerületi gyűlések az azokat előkészítő konferenciákkal egyetemben, mégis megmaradtak az ellenzék heves előkészületeinek színtereiül. Itt érlelődött meg, «féktelen tanácskozások közepett», melyek gyakran «egy dühöngő hadsereg gyűléseire» emlékeztettek,²⁾ az a szellem, mely Wallis pénzügy-minister megbuktatására tört és a melynek jel-szava volt: «Iste Bohema nos non taxabit.»³⁾ Az első pillanatban azt hívé ugyan a kormány, hogy a kerületi gyűlés meg fog hajolni követeléselei előtt. Hisz már észrevehetni vélték, hogy a «forrongó vér» kezd lehűlni és a követek «dühöngés» helyett «gondolkozni» kezdenek.⁴⁾ Jó jel-nek tekintették, hogy a mérsékeltbeknek sikerült az ellenzékét attól az elhatározásától eltéríteniök, mely szerint ez álláspontját, mindjárt kezdetben, a patens elleni ünnepélyes óvás kijelentésével akarta kifejezésre juttatni. Ezzel a

¹⁾ A kifejtettek Leurs, Vogel és Radicevich 1811 és 1812-ből származó jelentéseire vannak alapítva. B. ü. m.

²⁾ Jelentés, Pozsony, 1811. nov. 6. B. ü. m.

³⁾ Metternich 1825-ben a kerületi gyűléseket «eine wahre, aber im Gebrauch liegende Monstruosität»-nek nevezi. Beer, *Kübeck und Metternich* cz. értekezése. *Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften* XLV. köt., 33. l.

⁴⁾ Venger Ignác Hagerhez, Pozsony, 1811. aug. 31. B. ü. m.

helyzettel összhangzónak látszott, hogy mint Metternich mondja, még «a legerősebb kiabálók»¹⁾ is készeknek mutatkoztak azon bizottság tagjainak megválasztására, mely betekínést nyerhet a pénzügyek helyzetébe és erről az országos gyűlésben jelentést tehet. De Metternich előtt, legalább kezdetben, ismeretlen maradt az az ok, mely miatt a kormány javasolta bizottság megválasztását még a leghevesebb vérűek sem utasították vissza. Az ő szemökben ugyanis ez volt az egyetlen út, melyen a pénzügyigazgatás titkaihoz eljuthatnak és így a ministereket lassanként kényszeríthetik, hogy többet is mondjanak, mint a mennyit kijelenteni szándékoztak.²⁾ Könnyen érthető tehát, ha Metternich, befolyásolva minden ezen jelenségektől, akkoriban ezeket írta Pozsonyból Bécsbe: «A közhangulat, még a rendszer ellenfeleinek ítélete szerint is, sokkal kedvezőbben fejlődik, mint a hogy ezt kezdetben sejtteni lehetett.»³⁾ De Ausztria külügyministere igen korán ujjongott. Azt is elhamarkodva tette föl, hogy a rendek «selejtes föntartásra» fognak szorítkozni.⁴⁾ Szeptember 5-én Lukátsy, a «hírhedt» trencsényi követ, olyan beszédet tartott a kerületi gyűlésben, mely a minister összes

¹⁾ Metternich, Pozsony, 1811. szept. 5. Kéziratilag.

²⁾ Leurs jelentései 1811 szeptemberből. B. ü. m.

³⁾ Metternich, Pozsony, 1811. szept. 5. Kéziratilag.

⁴⁾ U. o.

reménységeit megsemmisíté.¹⁾ Vádolták gróf Illésházyt, hogy ezt a «gonosz embert» jelölte, «ki mindazt gyűlöli, a mi a király javára szól». Ezért arra gondoltak, hogy őt, ki nyelvére nem tud vigyázni, a személynök az első meggondolatlan kifejezésnél állítsa meg és úgymint Semsey személynök 1807-ben Nagygyal tévé, az országgyűlésről utasítsa ki. «Mert» — így hangzik a Lukátsyról szóló jelentés — «ennek az embernek épen nem szabad hizelegni, az ő vakmerősége minden szép szóra csak fokozódni fog».²⁾ Lukátsy, jóllehet már hatvan éves volt, ifjúi tüzzel rendelkezett. A mily hevesen és kiméletlenül szállott az ő tót népfaja és a katolikus vallása mellett, sakra, épen úgy küzdött a nemzeti jogokért is, a miért is őt «az alkotmány oszlopának» megnevező czimével ruháztak föl.³⁾ Tehetséges szónok volt, ki könnyen elbánt ellenfeleivel, úgy hogy a «tót Cicero» nevére tett szert.⁴⁾ Habár legtöbbször nyire latinul szólalt föl, őt, mint az országos

¹⁾ Jelentés, 1811 szeptember 6-áról. B. ü. m. «Soeben erhalte ich die Nachricht, dass die bisherige äusserst gute Stimmung der Stände, nach welcher die Majorität für die unbedingte Annahme des Finanz-Patents sich entschieden hatte, gestern durch eine von dem berüchtigten Trentschiner Deputirten Lukátsy gehaltene Rede ganz verstimmt worden sei».

²⁾ Jelentés 1811 szept. 6-áról. B. ü. m.

³⁾ Leurs jellemzései 1811 és 1812-ből B. ü. m.

⁴⁾ Így szól egy 1811-iki pasquillus. B. ü. m.

párt tagját, örömet hallgaták meg, holott Rudics bácsmegyei követet, ki szintén idegen nyelven beszélt, mindig lepísztegték.¹⁾ Lukátsy külső föllépése mindjárt elárulá a régi erkölcsök és műveltség férfiát, kinek egyeneslelkűség és meggyőződéséhez való hű ragaszkodás képezik tündöklő tulajdonságait.²⁾ A hol oly hajthatatlan férfiak, mint Lukátsy, vivék a szót, ott véget ért az a képzelgő föltevés, hogy a rendek csak olyan semmitmondó, «sekélyes föntartásra» fognak szorítkozni. Mint Trencsén követe, úgy gondolkoztak a többiek is és szilárdul el voltak tökélve, hogy semmiféle törvénysértést sem hagynak megrovatlanul. Mindnyájan egyetértettek abban, hogy az 1791. évi X. törvényczikket, mely Magyarország függetlenségét biztosítja, meg fogják védelmezni és nem tűrik, hogy, az örökös tartományok módjára, patensekkel kormányoztassanak. Erősen el voltak tehát határozva a királyi előterjesztések tárgyalása előtt megvizsgálni, ha vajon Magyarország királya jogosítva volt-e, a rendek közreműködése nélkül, a papirpénzt megváltoztatni és adóemelést elrendelni. Habár az ellenzék néha két táborra oszlott, azért a kormány tulkapásainak visszautasításában annak összes tagjai egyek voltak. Közös cél után törekedve, az ellenzék árnyalatai, melyeket «országos- vagy

¹⁾ Leurs jelentései 1811 szeptemberben. B. ü. m.

²⁾ Leurs jellemzései B. ü. m.

nemzeti pártnak» is neveztek, csak a küzdelem módjaira nézve tértek el egymástól. Az egyik az öregebb, megfontoltabb követekből álló párt tagjai, mint igazi államférfiak, folyvást az ország törvényeire támaszkodva, a kevésbé rohamos, de biztos előhaladást akarták szem előtt tartani. Ezeket, kik legnagyobb részt a kormányt már az 1807-iki országgyűlésen is támadták, «angol-magyar» pártnak is nevezték, mivel mindenben az angol parlament lebegett eszményként előttök.¹⁾ Ez a párt abból indult ki, hogy a nemzeti képviselet csak akkor juthat valódi hatalomhoz, ha, épen úgy, mint Angliában, a köznemesség a főnemességtől elválik. A másik párt-hoz az ifjabb lobbanékonyabb követek tartoztak, kik a törvényesség korlátait gyakran áthágták és eszményképeiket az 1789-iki francia forradalom hőseiben látták.²⁾ A mérsékeltebbek élén Vay József, udvari tanácsos, állott. Számos országgyűlésen, de különösen az 1807-ikin mint az ellenzék vezére, kiváló szerepet játszott. Szabolcsmegye őt most ismét, a főispán akarata ellenére, ki Vayt a jelöltek közé nem vevé föl, követévé választotta. Ezzel a megyék korlátlan

¹⁾ Leurs jelentése 1811 szept. 14-éről. B. ü. m.

²⁾ Leurs, ki itt igen sötéten látott, azt mondja 1811 nov. 11-én, hogy azok «a forradalmi szerencsetemplomába akarnak bejutni, ha mindjárt nemcsak polgártársaik, hanem fölkent uruk hulláján át is kellene oda behatolniok». B. ü. m.

választási jogának 1790 óta szünetelő elve újból gyakorlatba jött. Most már úgy gondolkoztak, hogy a megválasztandó nem lehet az udvar teremtménye, vagy a főispán kegyencze, kit utóbbi kénye-kedve szerint küld az országgyűlésbe. Ő neki a választók bizalmát kell birnia, mert máskülönben a megyék választási joga üres komédia.¹⁾ Az elv diadalrajuttatása céljából szándékosan választák báró Splényi főispán megyéjét, ki oly gyöngé, minden tekintély nélküli férfiú volt, hogy egy heves megyegyűlés alkalmával a gyűlekezet egyik túlbuzgó tagja, tetőtől talpig, tentával önté le végig.²⁾ Drevenják udvari tanácsos semmi jót sem jósolt a kormánynak, midőn meghallotta, hogy Vay újból meg fog az országgyűlésen jelenni, mert hisz ő volt az, ki eddigelé az uralmat a többiek fölött mindig magához ragadta és a ki a megelőző országgyűléseken minden bajnak okozója volt.³⁾ Őt egyértelműleg az «ellenzék lelkének, oszlopának, legerősebb várának» nevezék. Majd «világító toronyhoz» hasonlítják, «melynek sugarai a többieket irányozzák»,⁴⁾ ő a

¹⁾ L. rávonatkozólag a *Századokban* adott jellemzést. Meg kell említenem, hogy ezen a helyen ismételtén is, jellemeznem kell néhány olyan férfiút, kiknek jellemrajzát, már az 1807-iki országgyűlésről írott értekezésemben adnom kellett.

²⁾ Leurs, 1811 szept. B. ü. m.

³⁾ Drevenják jelentése, 1811 auguszt. 4. B. ü. m.

⁴⁾ Leurs jelentése 1811 szept. 13. B. ü. m.

«dieta ministere», kitől a jelszó származik.¹⁾ Mig Hager Vayt az ellenzék «dictatoraként» állítja oda,²⁾ addig nem kisebb ember, mint Wallis, őt «Magyarország Mirabeaujának» nevezi.³⁾ Csakugyan, és ez legyen már itt megemlítve, Vay volt az, ki az 1811/12-iki országgyűlést vezette és annak irányt szabott. Ő dolgozta ki az úgynevezett correlációkat és elhatározta, hogy a nemzet inkább maradjon az adós és hitelező közti viszony rendezése körül, irányzó szabály nélkül, ha javaslatának csak egyetlen pontjától is eltérnének. Tudva van, hogy az országgyűlés szétment, a nélkül, hogy ebben a fontos kérdésben törvényt alkotott volna. A megyei fölterjesztéseket is Vay szerkesztette és Szentkirály csak az irány szempontjából öntötte azokat formába. Mint olyan férfiú, kit semmi sem hoz ki a sodrából és ejt zavarba és a kit a pillanatnyi hullámmzások nem térítnek el útjától, folyvást arra kérte pártját, ne ragadtassa el magát a vak szenvedélytől, mely menthetetlenül a romlásba vezet.⁴⁾ Ha pártja, rá hallgatva, a törvényes útról le nem tér, szerencsét kívánt mérsékletéhez és dicsőítette, hogy az udvar támadásaival szemben csak arra szorítkozott, a mit a törvények szent oltalma meg-

¹⁾ Leurs, 1811 okt. B. ü. m.

²⁾ Hager előterjesztése, 1811 szept. 3. B. ü. m.

³⁾ Leurs jelentése 1811 okt. 7. B. ü. m.

⁴⁾ Leurs jelentései 1811 szept. 13, okt. 10-éről. B. ü. m.

követelt.¹⁾ E tekintetben Vay csakugyan a «hazabölcsének» volt elődje. Bár Vay szónoklata nem ragadá magával hallgatóságát, hatalmas logikájával és bizonyításával mégis leigázá az embereket. A hazai törvényeket senki sem ismerte úgy, mint ő, mély ismereteit mindenfelé magasztalással emlegették. Ritka munkaerő volt — éjfél után három órakor már íróasztalánál ült²⁾ — és soha semmit sem hagyott ki számításaiból, ami céljának eléréséhez vezethetett. Ő volt az, ki javaslatba hozá, hogy a tárgyalások csakis magyar nyelven folytattassanak, ami, tekintve, hogy az ellenpárt nagy része nem tudott magyarul, az ellenzék javára nagy túlsúlyt biztosított. Mint lelkes híve az angol parlament előjogainak, ezeket a magyar törvénykönyvbe beigtatni óhajtott. De hogy az alkotmány «angolosítása» is elérjék, erre csak egy utat és módot ismert, azt tudniillik, hogy a még hiányzó jogok a pénzsegélyek és ujoncok szükös és rövid időszakokra szóló megszavazása útján csikartassanak ki a kormánytól.³⁾ A nemzeti szabadságok föntartása érdekében semmiféle áldozattól sem szabad visszariadni, az egész alkotmányos épület alapjává pedig a követválasztások föltétlen szabadságát kell tenni, mert hisz ez nyitá meg előtte is az

¹⁾ Leurs jelentései nov. 11. B. ü. m.

²⁾ U. a. okt. U. o.

³⁾ U. a. szept. U. o.

országgyűlés kapuit.¹⁾ Húsz év óta egyre csak arra törekedett, hogy a haza fiaiban a nemzeti függetlenség érzetét erősítse és ébren tartsa. Ő volt az, ki a rendeket szakadatlanul figyelmezteté, hogy a monarchia külső viszonyait éber figyelemmel kísérik és határozataikat csakis ezeknek és nem a kormány kívánalmainak szem előtt tartásával hozzák meg. Bizonyos, hogy nélküle a nemzeti párt, mely benne «pátriarcháját» tisztelte,²⁾ szétmállott volna. Elég alkalom kínálkozott erre, a mennyiben a párt ifjabb tagjai Vay megfontolt és óvatos eljárásával nem mindig tudtak megbarátkozni. Az ő szellemi vezérök gróf Dessewffy József volt, kit Szabolcsmegye, épen úgy, mint Vayt, szabad választás útján és a főispán akarata ellenére kiáltott ki követéül. Akkoriban azt hitték, — és így tudatták a kormánynyal is, — hogy Dessewffy Vay megbuktatására tör, hogy vetélytársától megmenekülve, ennek örökébe léphessen. De maga Dessewffy rágalomnak jelenté ki azt az állítást, hogy ő és Vay kölcsönösen gyűlölködnének egymásra és hogy köztök szakadatlan czivakodások léteznének.³⁾ Őszinte tisztelettel emlékezik meg követtársáról, kinek jelentőségét senki sem becsüli oly nagyra, mint

¹⁾ Leurs, szept. 1. B. ü. m.

²⁾ Leurs jellemzései 1811 és 1812-ből. B. ü. m.

³⁾ Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezése Kazinczy Ferenczcel (1793—1831) I. köt. 236 l.

ő és a kit, kiváló képességeinél fogva, nagy férfiúnak is nevez. De, úgymond, a megye csak nem akart akkor, midőn Vayt és őt követeliül megválasztá, két oly gépet az országgyűlésbe fölküldeni, a melyek járásának mindenben megegyezőnek kell lenniök. Így hát elkerülhetetlen, hogy néha nézeteltérés merüljön föl közöttök és az igaz barát kötelessége ilyenkor épen az, hogy véleményét nyíltan és őszintén megmondja. Tekintve a két férfiú különböző természetét, az őket ismerőket nem lephette meg, ha együttműködésöket néha a fölfogások igen nagy eltérése zavarta meg. Hiszen alig lehet élesebb ellentétet elképzelni, mint a milyen Vay és Dessewffy jellemében mutatkozott. Vay nyugodt, nyers, visszatartó, minden szavát mérlegelő férfiú volt, Dessewffyt viszont a legnagyobb szeretetreméltóság jellemzé; ő ritka szónoki képességgel volt megáldva, ezenfölül költő is vala, ki az irótollat művészettel forgatta. Ragyogó szónoklatai és az a mirabeau-i könnyedség, melylyel az élet gyönyörűségeiből majdnem minden átmenet nélkül a legmegfeszítettebb munkásságra tudott átcsapni, neki is megszerzék a «rendek Mirabeaujának» elnevezését,*) melyhez mindenestre több jogot formálhatott, mint Vay. Már az az 1807-ben foganatosított és nagy föltűnést keltett elhatározása, hogy az országgyűlésen nem osztályosai kö-

*) Leurs jellemzései 1811/12 B. ü. m.

zött, hanem mint egyszerű képviselő az alsó táblán foglal helyet, meggyőzte a világot arról, hogy ő a rendkívüli emberek közé tartozik. Példája néhány főúr részéről követésre talált. A kormány egy bizalmasa ennek a különben már 1790 óta mutatkozó jelenségnek oly messzemenő jelentőséget tulajdonított, hogy annak további utánzása esetére, ha tudniillik annak erélyesen útját nem vágják, az udvari nemesség teljes fölосzlásától és még attól is tartott, hogy utóbbi egészen a nemzeti párt karjaiba fogja magát dobni. Ilyen, az eddigi viszonyok teljes átalakítására irányzott újítások tölték el Dessewffy lelkületét,¹⁾ a miért is őt a korona előtt a fölforgatás embereként tüntették föl, a ki ha egyszer pártja fölött kizárólagos uralomra jut, az alsó tábla tanácskozásainál «zajongó, forradalmi» hangot fog meghonosítani.²⁾ Forradalmárnak nevezék őt, mert felelős, független magyar ministerium létesítéseért küzdött.³⁾ Másfelől benne a II. Rudolf és

¹⁾ A kiválóbb férfiak jellemrajzait tartalmazó és 1811 decemberben Pozsonyban, közkézenforgó mű azt mondja róla: «Theoriam praxi dum et quando infelicitèr applicat».

²⁾ Leurs jelentése 1811 okt. 17-éről. B. ü. m.

³⁾ U. a. nov. 14 és jelentés decz. 11. B. ü. m. — Dessewffy nejéhez 1812 május 1-én B. ü. m.: «Il y a 4 raisons pour lesquelles sa majesté est fâchée contre moi: parceque j'ai voulu la responsabilité des ministres et pour le passé et pour l'avenir ce qui eût été utile surtout pour sa Mté».

II. Mátyás korabeli Illésházy képmását látták, mert kíváncsnak tartotta, hogy a magyarországi és az örökös tartományokbeli rendek, a kormány fölött gyakorlandó gyámság szempontjából, egymással egyesüljenek.¹⁾ De ebben a pontban ő és Vay nagyon eltértek egymástól. Vay, mint az «igazi magyar párt feje», a rendek ilyen egybeolvadásáról semmit sem akart tudni. Ő a kizárólagos magyar álláspontot képviselte. Szentül meg lévén győződve, hogy Ausztria az I. Napoleon okozta európai válságot nem fogja kiállani, Vay hivei erejét együtt akarta tartani, hogy az esetleges föloszlás pillanatában Magyarország független állammá alakulhasson.²⁾ Így hát Dessewffy az összállam eszméjéhez sokkal közelebb állott, mint követő társa és majdnem úglátszik, mintha a gróf a különböző rendek egyesítését csak azért pártolta volna, hogy a monarchiában a főuralmat idővel nemzetének biztosíthassa. Egyik, fönn nem maradt emlékirata állítólag azt a kijelentést tartalmazta volna, hogy Magyarország igyekezzék a császárt elhódítani, az örökös tartományokat magának alávetni, mert különben utóbbiak ragadják Magyarországot magokhoz.³⁾ Mihelyest azonban Vayt és Dessewffyt az említett és más hasonló kérdések, mint a papirpénz megtartása,

¹⁾ Leurs jelentése 1811 nov. 14. B. ü. m.

²⁾ U. o.

³⁾ Leurs jellemzései 1811 és 1812.

vagy azonnali megsemmisítése, az adósok és hitelezők közötti viszony rendezése tekintetében áthidalhatatlannak látszó űr választá el egymástól, a párt egyes előkelő személyiségei, mint közvetítők, mindent elkövettek, hogy az ellentét kisimulásával a szakítás elkerülhető legyen. Ilyenek voltak: Szentkirály, Péchy és Baloghy, kiket Vayval együtt a «quatuorviratus»-nak neveztek.¹⁾ Vay után Szentkirály pestmegyei követ gyakorolta a nemzeti pártra a legnagyobb hatást, ő volt Vay kizárólagos bizalmasa, ki minden titkát és szándékát ismerte. Ügyessége, hallgatagsága és simulékonysága mellett még azzal a tulajdonsággal is nagy mértékben bírván, hogy mások eszméihez kiválóan alkalmazkodni tudott, Vay őt a párt tollává tette és a legfontosabb iratok kidolgozását rábízta. Egész érzületénél fogva határozott ellenése volt annak, hogy Magyarország az örökös tartományokkal egyesíttessék.²⁾ Az országgyűlést vezető négy férfiú közül Baloghy, nógrádmegyei követ is kiemelkedő alak volt. Kitűnő szónok, a kinek fejtegetései mély és alapos ismeretekről tanuskodtak.³⁾ Péchy Imre, Pestmegye második követe, Biharmegyében azelőtt viselt alispáni állását, egy lovaskapitánnyal fölmerült össze-

¹⁾ Leurs jelentése 1812 júliusból. B. ü. m.

²⁾ Jellemzését l. Az 1807-iki magyar országgyűlés czímfű értekezésében, *Századok*.

³⁾ Leurs jellemzései. B. ü. m.

tüzése miatt tette le. Mint mondják, ekkoráig a katonaság barátja és minden katonatisztnek jó pajtása volt.¹⁾ Hívei a hatvan éves kálvinistában a buzgó hazafit tisztelték, ki nagy képességgel küzdött az országos párt ügyeért.²⁾ Mindenki csodálkozott, hogy a nádor, mint Pestmegye főispánja megtűrte, hogy megyéje két oly közismertű ellenzéki férfit küldjön az országgyűlésre, mint Péchy és Szentkirály.³⁾ E «quatuorviratus-hoz» többé vagy kevésbé szorosan mindazok a követek csatlakoztak, kik az országgyűlésen kiválóbb helyet foglaltak el. Mert az összes számbajövő férfiak majdnem kivétel nélkül, az ellenzékhez tartoztak. A kormány felé hajló, nem épen jelentéktelen számú követeket elmulaszták tulajdonképeni ministeri párttá összetömöríteni. Irány, utasítás és vezér nélkül hijjával minden egymás-közi érintkezésnek, ez a párt teljesen elszigetelten állott és gyöngének bizonyult azzal az ellenzékkel szemben, melynek hatalma szoros egyesülésében rejlett és melyet erőssé tett az elhatározott terv szoros követése. Ilyen elemekkel küzdve, nehéz volt tekintélyre és jelentőségre szert tenni.⁴⁾ A papság nem mert ellentmondani, attól félván,

¹⁾ Leurs jellemzései.

²⁾ Hager előterjesztése, 1811 aug. 19. B. ü. m.

³⁾ Perin Metternichhez, Pozsony 1811 aug. 30. Bécsi áll. levélt.

⁴⁾ Perin Metternichhez, Pozsony 1811 szept. 19. Bécsi áll. levélt.

hogy máskülönben a megyei követek az egyházi javak elkobzását fogják megszavazni. A városok követei, kik az udvartól sokat, de a megyéktől semmit sem várhattak és a kormány támogatására leginkább hivatva valának, összetett kezekkel ültek. A hiúság is nem kis szerepet játszott. Ha a városi követek a megyeiekkel szavaztak, abban a megtiszteltetésben részesültek, hogy utóbbiak mint nemes emberekkel bántak velök, mi mellett annak a megvetésnek sem szívesen tették ki magokat, mely akkoriban a kormány támogatóit érte.¹⁾ Különben is a városi követeknek nem volt oly vezérök, ki szellemi fölényével nekik imponálni tudott volna. Bizonyos Kalmárffy merészkedett ugyan hébe-korba a rendekkel szemben heves kifejezéseket használni, melyekkel a bécsi kormány ellen intézett támadásokat akarta ellensúlyozni. De ezzel többet ártott, mint a mennyit használt. Hogyan is kelthetett volna maga iránt bizalmat oly férfiú, kit nyíltan közokirathamisítással vádoltak, a kit a rendek az udvar besugójának, a városok pedig a megyék kémjének tartának.²⁾ Buda hiú, fontoskodó követe csakugyan nem is lehetett az udvar kívánatos szövetségtársa.

¹⁾ A ki akkoron a kormány ügyéért nyíltan szót emelt, azt, Leurs tudósítása szerint, «secretus, intimus»-nak nevezik. Leurs tudósítása, 1811 febr. B. ü. m.

²⁾ Hager előterjesztése, nov. 17-éről és Hoffmann jelentése 1811 nov. 12-éről. B. ü. m.

Követi állását és Lipótrendjét túlságosan kihasználta, hogy borain túladjon, a miért is az a mondas keringett róla, hogy «a borkereskedő a Lipótrend lovagjával mindig együtt lép föl».¹⁾ Tartózkodás nélkül titokban és nyíltan egyaránt a kormány ügyének szolgálatába lépett Hoffmann városi tanácsos, Pest követe. De épen ő szolgált a többieknek intő például arra nézve, mennyire nem tanácsos ebben a részben túlbuzgónak lenni. Önföláldozása mellett meg kellett azt a fájdalmat érnie, hogy budai követtársa: Kalmárffy, kit alacsony rugókból származó büntettek elkövetésének gyanúja miatt meg kellett figyelnie, megkapta a hön óhajtott Lipótrendet, míg ő attól elesett.²⁾ Ellentétben ezekkel a megbízhatatlan emberekkel, mások, mint Spányi, Trencsén városának és Fülöp, Kassának követe, a kormány merész és elszánt ellenfeleiként léptek föl. A városok tehát nem képezhették magvát egy erőteljes kormánypártnak és nem szolgálhattak a királyi jogok oltalmazóinak mellvértjeül. Ha akadtak is a városi követek között vállalkozó férfiak, ezek gyöngének bizonyultak az ellenzékkel szemben, mely a legtehetségesebb követeket egyesíté magában és minden pillanatban kész volt akárminő ellenállást csírájában elfojtani. Húsz, amolyan XV. századbéli ügyvéd — így hangzik egy jelentés —

¹⁾ Leurs jellemzései. B. ü. m.

²⁾ U. o.

akar törvényt szabni olyan uralkodónak, kinek majdnem húsz millió alattvalója van.¹⁾ Akár Vayért, akár Dessewffyért rajongtak az ellenzéki képviselők, arról mindnyájan meg voltak győződve, hogy midőn az udvarral szembeszállanak, a haza érdekeit oltalmazták. Ott volt köztök Vitéz, Abauj követé, ki kezében ősei törvénykönyvével, melyet evangeliumának nevezett,²⁾ állott föl és kijelenté, hogy azzal fog elesni. Olyan újításokról, melyek azzal ellentétben állottak semmi szín alatt sem akart hallani. Már 1802-ben az ellenzék legelső csatasorában állott és ekkor a személynek őt, a király nevében, mérsékletre és szerénységre inté.³⁾ Merészen és szenvedélyesen szegült ellene a nemzeti szokások és fölfogás minden megváltoztatásának. Egyik tudósítás őt «rabulistának»,⁴⁾ a másik az «enragés» főnökének⁵⁾ nevezi. Nyers természeténél fogva nem sokat váltogatta a szavakat; maró gúnyolódásának még a legmagasabb állású személyek is ki voltak téve. Midőn gróf Zichy Károly minister biztosítá őt,

¹⁾ Leurs Hagerhez, Pozsony 1118 nov. 2. B. ü. m. «Nous avons la honte et la douleur de voir faire la loi par vingt avocats de la trempe du 15-ième siècle à un souverain qui a près de 20 millions de sujets».

²⁾ Egyik jellemrajz azt mondja róla: «strenuus constitutionis ac legum patriæ defensor».

³⁾ Drevenják, Schmöllnitz, 1811 jun. 19.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Vogel jelentése 1811 nov. 6. B. ü. m.

hogy a császárnak nincs magánkinestára és hogy ezt esküvel is erősítheti, gyorsan visszavágott Vitéz: hogy a minister állítását még úgy sem hiszi el, ha akkora esküt tenne rá, mint maga a magyar királyság.*) Talán még Vitéznél is hevesebb és szenvedélyesebb volt Jezerniczky nyitrai követ, ugyanaz, ki teljes erejéből közreműködött azon, hogy megyéjében a pénzügyi patens kihirdetése meggátoltassék, a mi miatt Ferencz császár által «ad audiendum verbum» Bécsbe hivatott. Midőn a királyi dorgálás után az udvari kanczellár megkérdezé, hogy mint érezé magát annak folyama alatt, azt felelé, hogy az udvari nyelv használata mellett azt kellene mondania: rosszul, de ha őszinte akar lenni, úgy bizvást állíthatja, hogy a császár rosszabbul érezte magát, midőn úgy kellett beszélnie, a mint beszélt, mint ő, midőn végig kellett hallgatnia, a mit mások adtak a császár szájába. Már arczkifejezése is vad szenvedélyességet árult volna el. Mindenesetre túlzott ellenfelének az az állítása, hogy ő olyan anyagból való, melyből Robespierret és Marat-t gyúrták. Ha ez a máskülönben hallgatatag ember az országgyűlés dolgairól kezdett szólni, hangja oly sajátosan csengett, hogy mindenkit megragadott, «mert», mint egyik jellemzés mondja — «ajkai érczfalakká változnak át, melyek közül a legmélyebb hangok törnek elő». A kormányra nézve

*) Leurs jellemzései. B. ii. m.

legveszélyesebb kijelentések benne mindig lelkes pártfogóra találtak. Így követelte ő az idegen katonaság eltávolítását Magyarországból, mivelhogy annak ittléte a nemzet nyelvét és erkölceit megrontja. A ministereket mindig csak «ezeknek a ficzkóknak» nevezte, sőt még azt is meséli róla, hogy az uralkodó kormányzat megváltoztatása végett még polgárháború szításától sem riadt volna vissza.¹⁾ Hozzá legközelebb állott gróf Dessewffy Sámuel, József fivére, a sárosvármegyei követ. Mint Jezerniczky, ő is, mindig a legszélsőbb javaslatok mellett szavazott és — mint egy jelentés mondja — egészen alkalmas arra, hogy egy Sulla lelkületével gyönyörűséggel vállalkozék Bocskay vagy Rákóczy szerepére. Dessewffy részt vett a török hadjáratban, melynek folyama alatt magát kitüntetvén, mint huszárkapitány lépett ki a hadseregből. Úgy azzal a könnyedséggel, melylyel magát magyar nyelven kifejezé, mint katonai személynél ritka ismereteivel, általános föltűnést keltett. Különben pedig őt mint családja, tisztjei, szolgálai és jobbágjai zsarnokát jellemzik.²⁾

Az országos párt kiváló támasza volt Makó, a kúnok követe. Ő volt az összes követek között a legtekintélyesebb alak, mire nem kis mértékben büszke volt. Óriási bajuszával és koromfekete

¹⁾ U. o. 1811 B. ü. m.

²⁾ Leurs jellemzései. B. ü. m.

szakállával az ősmagyarokra emlékeztetett. Az összes ismeretkörökre kiterjedő nagy olvasottsága épen oly meglepő volt, mint jártassága az általa alaposan ismert hazai törvények magyarázatában. Gondolkozásmódjára nézve «nemzeti demokrata» és az udvar nyílt ellenfele volt. Mi sem jellemezheti őt jobban, mint az a tény, hogy midőn a császár a rendek fölterjesztéseire visszautasító határozatot hozott, mérgében lázba esett és fölindulása következtében nyolcz napig epét hányt.*

Megemlítendőek még: Balogh János barcsi követ, ki dicsekvőleg említé: büszke arra, hogy ő az a nemes, kitől a király fél; a kiváló tehetségű Németszeghy István, Máriássy, Gömörmegye követe, kinek megválasztatásakor, midőn egyszermind Nagy Pál kimaradását meghallották, azt mondták: «Jó, csak menjen Máriássy az országgyűlésre»; Gundelfinger György; Inkey; Bezerédy Ignác; Szerdahelyi; az államtudósnak tartott Tokody és Halátsy László, kik mind a kormány ellen intézett javaslatok támogatói voltak.

* U. o.

III.

Valóságos vakság volt, ily harczra termett ellenzék mellett, oly lépések szentesítését várni, melyekben az alkotmánya megsértését látta. Be is következett, hogy a rendek, a királyi előterjesztések tárgyalásának megkezdése előtt, olyan fölíratról kezdtek tanácskozni, melyben a február 20-iki patens elleni tiltakozásukat a trón elé akarták juttatni. Hosszú és heves küzdelemre volt szükség, míg a fölírat abban az alakban jöhetett létre, melyben most előttünk fekszik.¹⁾ Az egyik rész azt kívánta, hogy abban egyáltalán az összes papírpénz rögtönös törlesztésére irányuló kérés fejeztessék ki.²⁾ Annak fönmaradása mellett, úgy mondták, a nemzet örökre a kormánytól fog függni és mindig ki lesz annak a veszélynek téve, hogy egy dies fatalisra — így nevezték 1811 márczius 15-ikére utalással a hónapok 15-ik napját — fog ébredni, már pedig ilyent Magyarország nem akar többé évkönyveiben

¹⁾ *Acta comitialia*. 1811. 22. 1. A szept. 14-iki fölírat.

²⁾ *Dessewffy levelezése*, I. 228: «Valde multi sunt, qui radicalem curam volendo, totalem chartarum abolitionem urgebunt».

följegyezni.¹⁾ Mindenekelőtt pedig kiméretlenül kétségbe vonták, hogy a királynak joga volna a pénz értékét, a rendek közreműködése nélkül, leszállítani. Ha érvényre jutna, úgymond Vay, az az alapelv, hogy valamely törvény a kormány ténye útján eltörülhető, akkor elég, ha a király 12 éven át ily módon uralkodik és az alkotmányt halomra dönti. De ősidőktől fogva soha sem volt kétséges, hogy a törvények csakis az összes arra hivatott alkotmányos tényezők közreműködésével változtathatók meg.²⁾

Egyébiránt Vay mérsékelt álláspontot foglalt el és síkra szállott azok ellen a követek ellen, kik a föliratba a legélesebb hangon tartott kijelentéseket akartak fölvenni. Ezért őt és híveit néha azzal vádolták, hogy az ország ügyét az udvarnak el akarják árulni. Még ez a vád sem mentheté őt meg attól a gyanútól, hogy csak nyilvánosan burkolódzik «a mérséklet köpenyébe», míg titokban «néhány szájaskodót olygarchicus-anarchisticus tervei eszközévé tett», melyek kivitelére Vitézt különösen alkalmasnak találták.³⁾ Tényleg ez a követ nem szünt meg hangoztatni, hogy a pénzügyi patens törvénysértés. Érzületét külsőségekben is igyekezett kifejezésre juttatni. Midőn megkérdezték, miért jön mindig borzas fővel és

¹⁾ Leurs jelentése, 1811 szept. 13. B. ü. m.

²⁾ Leurs jelentése, 1811 szept. 13. B. ü. m.

³⁾ Hager előterjesztése, 1811 szept. 16. B. ü. m.

fekete ruhában az országgyűlésre, azt felelé: «Gyászolom a hazát». ¹⁾ Máriássy nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a császár ismeri ugyan az alkotmányt, de ezt nem lehet tanácsadóiról is állítani. E szembeállítás mindenekelőtt Wallis ellen irányult, kinek személye az ellenzék haragjának főtárgya volt és a kiról Máriássy folyvást azt hangoztatta, hogy ő a patens megszerkesztésekor Magyarországnak sem javát, sem alkotmányát nem vette figyelembe. ²⁾ Balogh a kerületi ülésekben azt igyekezett bebizonyítani, hogy a végrehajtó hatalom egy része a rendeket is megilleti, ³⁾ Dessewffy József pedig különös előszere-ttel hivatkozik az angol parlamentre, melyet égis magasztalt, mert az jogot ad a ministerek felelősségre vonására. ⁴⁾ Korántsem meglepő tehát, ha ilyen gondolkozású férfiak annak föl vételét követelték a föliratba, hogy: «a pénzügyi patens alkotmányellenes tiltakozás, melynek elfogadását csakis kényszereszközökkel, királyi kegyvesztéssel és büntetésekkel való fenyegetésekkel tudták keresztülvinni». ⁵⁾ Az ellenzék egyetértett arra nézve, hogy a király kényteleníttessék a patens eltörlését kimondani és kezességet nyújtani, hogy a rendek hozzájárulása nélkül soha sem fog többé

¹⁾ Vogel jelentése 1811 szept. 15-éről. B. ü. m.

²⁾ U. a. szept. 13. B. ü. m.

³⁾ U. a. szept. 10. B. ü. m.

⁴⁾ U. a. szept. 13. B. ü. m.

⁵⁾ Vogel jelentése, szept. 8. B. ü. m.

hasznló rendszabályokhoz nyúlni.¹⁾ A személynök, a nádor és vele együtt a főrendek az alsó tábla föliratának teljes megváltoztatásán fáradoztak. Ők első sorban tiszteletteljesebb hangot követeltek és a föliratból ki akarták hagyni azt a tételt, mely a pénzügyi patensből folyó összes rendelkezések megszüntetését követelte.²⁾ Egész szeptember 11-ikéig tántoríthatatlanul ragaszkodtak a rendek álláspontjokhoz és egy lépésnyit sem akartak hátrálni. Ekkor Almássy Pál, a koronaőr, fölkereste Vayt és híveit, hogy őket engedékenységre bírja. De Vay szemére lobbantotta neki, hogy a főrendek, a helyett, hogy az ország törvényhozói legyenek, a király ministeriuma gyanánt szegődtek ennek szolgálatába.³⁾ Úgy a nádor, ki megütközését nyíltan kijelenté,⁴⁾ mint Majláth gróf, a személynök, mindent elkövettek, hogy a rendek hajthatatlanságát megtörjék. Az ő együttes fáradozásuknak sikerült végre a rendek beleegyezését kieszközölni arra nézve, hogy a föliratból a legélesebb helyek és a patens hatálytalantását célzó követelések kihagyassanak. De ez csak oly föltétel mellett következett be, hogy a pénzügyi patens megszüntetésének követelése helyébe beigtattassék a föliratba a következő

¹⁾ *Acta comitialia*, 1811. 16 l.

²⁾ U. o. 17 l.

³⁾ Leurs jelentése, 1811 szept. 13. B. ü. m.

⁴⁾ Naplószerű följegyzések. Bécsi áll. levélt.

mondat: A rendek fölkérlik a császárt, hogy az országgyűlésre kitűzött tárgyakkal összefüggő kérdések ne ruháztassanak föl præjudicialis jelentőséggel¹⁾ — mely mondat különösen a beváltási jegyek további kibocsátására vonatkozott. Készségöket jelenték ki továbbá a rendek a pénzügyi bizottságba küldendő tagok megválasztására nézve is. Javaslatuk szerint a két tábla részéről 52 tag lett volna kiküldendő. Egybevetve a szeptember 14-iki fölirat szövegét azzal a tervezettel, melyet az ellenzék kezdetben magáénak vallott, úgy szembetünő a mérséklet azokhoz az éles kifejezésekhez viszonyítva, melyekkel az alsó tábla eredetileg élni akart. De egyéb változás alig történt. A főrendek, lényegileg, aláveték magokat a rendek akarátának. Nem is merték ők azt a kérdést fölvetni, ha vajon van-e egyáltalában ok a pénzügyi patens elleni fölírásra, nyilván meg lévén magok is győződve arról, hogy a patens törvénytelenül jött létre. Ezért minden fáradozásukat arra összpontosíták, hogy legalább irányilag hódolatteljesebb hangon tartott fölirat eszközöltesék ki. Így hát annak irányzata érintetlen maradt. A föliratban, melyet az ellenzék «isteninek»²⁾ nevezett, részletes bizonyítása foglaltatik annak,

¹⁾ *Acta comitialia*, 1811, 22 l. «... ne præsusceptæ financialis operationis ulteriori excecutione materia diætali deliberationi substrata præoccupetur».

²⁾ Kiszelényi jelentése, 1811 szept. 20. B. ü. m.

hogy a rendek hozzájárulása nélkül kibocsátott patens Magyarországra nézve nem kötelező, hogy az az alkotmányos jogokat sérti, és hogy a király ily rendszabály keresztülvitelénél, fölavatási hitlevele és királyi esküje értelmében, kötelezve van a rendek meghallgatására.

A mindkét tábla részéről elfogadott fölirat föl-olvasása alatt Vaynak egyetlen arcizma sem mozdult meg. De Vitéz és a vele hasonló gondolkodásúak arczkifejezése nagy meglepődést árult el. Balogh mindjárt kijelentette: «A dolog kívánságunk szerint sült el; csak lenne itt Wallis, majd megmondanók neki véleményünket arról a sok rosszról, melynek ő okozója volt». ¹⁾ Ha pedig elejökbe tárták, hogy a fölirat szakításra fog vezetni, mert az uralkodó nem türhet el ilyen hangot, úgy azt felelték, hogy: a nyíltan kijelentett szakítás, úgy mint II. József idejében, sokkal kevésbbé veszélyes, mint ha oly szelíd lelkületű uralkodó alatt, mint a milyen Ferencz császár, az alkotmányt akár csak a legcsekélyebb sértés éri. ²⁾ Egyidejűleg kijelenték, hogy most már egyáltalában nem aggódnak, mert a császár megértette, hogy ők meg tudják jogaikat védeni. A «szavak tekintetében félig-meddig illedelmes, de a lényegben tökéletesen sértő» ³⁾ fölirat Bécsben

¹⁾ Vogel jelentése, 1811 szept. 15. B. ü. m.

²⁾ Leurs jelentése, szept. 19-éről. B. ü. m.

³⁾ U. o.

közbeszéd tárgya volt. Különösen élénken commentálták azt Beatrix főhercegnőnek, Mária Ludovica császárné anyjának, valamint Stackelberg grófnak, az orosz nagykövetnek, asztalainál. Itt az ellenzék körében fölmerült minden kijelentésben a nemzeti akarat kifejezését látták.¹⁾ Nagy hévvel terjesztettek, különösen az oroszok, minden olyan hírt, mely a király és rendek közti szakításra mutatott.²⁾ Ők, kik kancsal szemekkel nézték Ausztria és Franciaország szövetségét, örömmel üdvözlék a zavarokat. Hisz azt remélték, hogy a bécsi udvar meg lesz akadályozva abban, hogy Napoleonnak Oroszország ellen indítandó hadjáratában részt vehessen. Az bizonyos, hogy most, midőn I. Sándor és I. Napoleon között az összeütközés mind elkerülhetetlenebbnek látszott, vajmi alkalmatlan volt Metternichre nézve Magyarország ellenzéki szelleme. Persze még mindig azzal hízelegtek magoknak, hogy a daczos rendek ellenállását erélyes föllépésekkel majd csak meg fogják törni. Azt hívék tehát, hogy minden attól a választól függ, melyet a király a föliratra adni fog.³⁾ Ezt az ellenzék a legfeszültebb

¹⁾ Kéziratilag, Bécs 1811 szept. 17.

²⁾ U. o.

³⁾ Perin Metternichhez, 1811 szept. 9. Bécsi áll. levélt. — «car à mon avis cette réponse sera de la plus grande importance et de la plus grande conséquence pour la suite des délibérations»,

várakozással leste. De az nem is soká váratott magára. Mert már három nap multával közlék azt a rendekkel a szeptember 17-iki ülésben. Ferencz szeptember 16-iki resolútiójában ragaszkodott eredeti álláspontjához. Ismételte, a mit már a királyi előterjesztésekben is megmondott, hogy t. i. őt csakis a szükség és összes alattvalói jólétének tekintetbe vétele kényszerítette a patens kibocsátására. Adott szavának, melylyel a rendeket immár biztosítá, hogy a beváltási jegyek szaporittatni nem fognak, teljes megnyugvást kell szülnie; az alkotmány sérthetetlensége iránt is a leghatározottabb ígéret jelentetett ki. Most tehát, tekintve, hogy a már a megvalósítás folyamatában levő pénzügyi művelet megsemmisítése az egész monarchiát, és így Magyarországot is, a legnagyobb károsodásnak tenné ki, megköveteli, hogy a rendek teljes erejükből gyámolítsák az új pénzügyi rendszert.¹⁾

Nem helyes az az állítás, hogy Ferencz e resolútiójában ingerült, vagy épen fenyegető hangot használt volna.²⁾ Sőt inkább a resolútiót már akkor nagyon bágyadtnak és erőtlennek találták. Azt várták, hogy a császár nem csak az alkotmány sérthetetlenségét fogja hangoztatni, hanem egyúttal azt is ki fogja jelenteni, hogy királyi jogainak korlátozását semmi körülmények között

¹⁾ *Acta comitialia*, 1811, szeptemb. 16-iki resolútió, 28 l.

²⁾ Springer id. m. 186 l.

sem fogja tűrni.¹⁾ Az udvari pártiakat nagy csatlakozás érte, látva, hogy a korona a megyei követek követeléseinek nem szegül egész erélyével ellene, lévén a szeptember 14-iki fölirat azoknak kizárólagos műve. Az aulicusok nézete szerint az úgynevezett «popular-aristocratiát», a resolútióban, a legélesebb fegyverekkel kellett volna megtámadni és ezzel őket a többi követektől elkülöníteni.²⁾ Mindazáltal mégis igaz marad, hogy a császár felelete az ellenzéknek, az első pillanatban, meglepte. Néhány perczig mély csend honolt az ülésteremben. A királyi előterjesztések vagy resolútiók fölolvasásakor máskülönben szokásos éljenzés most teljesen elmaradt. A szükséges formaságok elvégzése után az ülést berekeszték. De a vezető férfiak már annak folyama alatt elhatározták, hogy Vaynál még azon a napon fél öt órakor titkos értekezletet tartanak.³⁾ Midőn a titkos megbeszéléseket szeptember 18-án is folytatták, más követek is kérték bebocsáttatásukat, mi ellen Vay a leghatározottabban állást foglalt. Vitéz azonban kijelentette, hogy nem képes belátni, miért kelljen a szeptember 14-iki resolútió ügyében csakis titkos tanácskozásokat tartani; hisz ez könnyen azt a véleményt kelthetné, hogy ők

¹⁾ Jelentés 1811 szeptemb. 20-áról. B. ü. m.

²⁾ Leurs jelentése szeptemb. 23-áról. B. ü. m.

³⁾ Vogel jelentése 1811 szept. 18 és Leurs jelentése szept. 19-éről. B. ü. m.

valami jogtalanságon törik eszöket. Ez az indoklás tényleg hatott, és annak eredményeképen a többi követek is részt vehettek a tanácskozásokban. A szeptember 17-étől 21-éig folyó értekezleten azt a magatartást beszéltek meg, melyet a rendeknek a szeptember 16-iki resolútióval szemben tanusítaniok kell. Abban mindenki egyetértett, hogy az uralkodó válasza újabb ellenvetésekre szorul. Csakis az iránt támadott kétség, ha vajon a felelet mindjárt az egész resolútióra, vagy annak csak egy részére vonatkozzék-e? Vay döntött. Ő azt mondta, hogy az újabb fölirat van hivatva az összes további tárgyalások alapját képezni. Ezért csakis egyetlen és pedig igen, igen fontos pontra kell kiterjeszkedni, arra t. i., mely a pénzügyi műveletekre vonatkozással, a rendek és a korona közös jogát hangsúlyozza. Szívesen elhiszi, úgymond, hogy a király, ki az alkotmányra megesküdt, a rendek részesedését ama jogban soha sem fogja kétségbe vonni, de a ministerek, kik az uralkodónak rossz tanácsokat adnak, fölhivandók, jelentsék ki, miféle törvényekre alapítják azt az állításukat, hogy a pénzkibocsátás joga *jus majestaticum*.^{*} Vay categorikus föliratot követelt, mit a viszonyok is önként megkivánnak. A szerencse — úgymond — mindig kedvez a magyaroknak és megóvjá őket az

^{*} Jelentés az 1811 szept. 18-iki rendi tanácskozásról, B. ü. m.

elnyomatástól. Mert valahányszor ilyesmit czéloznak, a magyarok geniusa mindig ad dolgot a királyoknak, úgy, mint most is, midőn Ausztria, a francziák és oroszok közeli összeütközése miatt, a sarokba szorult és soha sem merészkedhetik a magyar alkotmányt érinteni.¹⁾ Az ellenzék vezérei az ingadozók és vonakodók bátorítására csakugyan szeltében hirdették, hogy a belső és külső zavarok közepett fulladozó bécsi kormány híjával van minden erőnek és ezért, mondjon bárki a mit akar, semmitől sem lehet tartani.²⁾ Így hát teljesen érthető, hogy a rendek hallani sem akartak engedékenységről, és hogy siket fülekre talált az a bizalmas figyelmeztetés, hogy: ne túlozzanak, mert végre is a császár haza kergeti őket és majd azt teszi, a mit akar. Wallist nyilvánosan gyalázzák, személyét mélyen sértő gúnyiratokat terjesztettek és azt is beszélék egymás között, hogy a császár kijelentette volna: «Szeretném látni, hogy búvik ki Wallis ebből a dologból».³⁾ Mindenki el volt szánva, hogy a küzdelmet a rendek jogaiért egészen a késhegyig fogják a kor-

¹⁾ Leurs jelentése, 1811 szept. 19-éről. B. ü. m.

²⁾ Perin Metternichhez, Pozsony 1811 szept. 28. Bécsi áll. levélt. «En effet les états ne se montrent si revêches, que par l'opinion que les meneurs parviennent à accréditer sur l'existence d'une cause, soit interne, soit externe, qui empêche le gouvernement de déployer plus d'énergie».

³⁾ Vogel jelentése, 1811 szept. 22. B. S. m.

mány ellen folytatni. A szeptember 18-iki értekezleten kikeresték és összeállították azokat a törvényeket, melyekkel kimutatható, hogy a pénzkibocsátási jog nem kizárólagos jus majestaticum.¹⁾ Zmeskal, árvai követ, ugyan szót emelt az újabb fölirat ellen, melyet időpocsékolásnak mondott. De a többi jelenvoltak azonnal lepisszegtek. Viszont Balogh, Vitéz és Máriássy hevesen támadák a bécsi ministereket. Dessewffy József gróf azt mondotta: «Én beérném a királyi biztosítással, ha ez az első volna».

Az üzenetet a főrendekhez, a követtársak megbízásából, Dessewffy József gróf, az azon alapuló föliratot pedig Szentkirály szerkeszté meg. Mind a két irat nyers volt, de az üzenet, keserű és sértő hang dolgában, fölülmulta a föliratot. Mint Metternich tudósítója mondja: «azok gyalázatos tákolmányok és rosszabbak mindannál, a mi eddigelé történt».²⁾ A föliratban azt kívánják a rendek, hogy a császár külön törvénczikk útján vállalja magára és utódaira azt a kötelezettséget, hogy Magyarországon senki sem kényszeríthető papirpénz elfogadására, továbbá, hogy hazánkban nem fogják a devalvatiót kimondani, és végül, hogy a rendek tudta nélkül jövőben se papir- se váltópénzt nem fognak forgalomba hozni. Míg

¹⁾ Hoffmann senator jelentése, 1811 szept. 18. B. ü. m.

²⁾ Perin Metternichhez, Pozsony 1811 szept. 21. Bécsi áll. levélt.

ilyen törvényjavaslat a császár engedélye alapján be nem nyújtatik, addig a rendek sem foghatnak a királyi előterjesztések tárgyalásához. Csakis az uralkodó iránti hódolat ösztönzé a rendeket arra — így végződik kijelentésök — hogy ismét a fölírat útjára tértek. A rendek, úgy látszik, nagy előzékenységet véltek elárulni, hogy a császártól csak most, és nem mint eredetileg szándékuk volt, már szeptember 14-ére kérték az általuk óhajtott törvényczikk szentesítését.¹⁾ Úgy a fölírat, mint az üzenet fölolvasása a szeptember 21-ére hirdetett ülésre volt kitűzve. Mihelyt azonban a nádor azok tartalmát megtudta,²⁾ rögtön elhatározta, hogy a nyilvános ülésben leendő fölolvastatásukat meg fogja gátolni. Mint egészen szokatlan esemény, nagy föltűnést keltett, midőn Nádasdy gróf, a főajtonálló, az összegyűlt rendek előtt, a nádor nevében, a mára, szeptember 21-ére, kitűzött ülés elmaradását jelentette ki. Mindenki valami rendkívüli esemény bekövetkezésére gondolt, midőn Nádasdy a legelőkelőbb személyiségeket arra is fölszólította, hogy a nádor palotájában tartandó értekezletre gyűljenek össze. A két tábla legkiválóbb tagjai tíz órakor délelőtt a nádorhoz mentek. A főherczeg kifejtette, mily botrány volna, ha a fölírat és üzenet nyilvános fejtegetések tárgyát képeznék. Oly föltétel mellett,

¹⁾ Vogel jelentése 1811 szept. 21. B. ü.

²⁾ Gróf Dessewffy bizodalmas levelezése. I. 232 l.

hogy ez nem fog megtörténni, bizalmasan följánlá közvetítését, hogy a császárnál a kívánt törvényczikk elfogadását kieszközölje.¹⁾ Egyben fölkérte a rendeket, tartózkodnának a ministerek elleni heves kifakadásoktól, mert az országgyűlésen csakis a királylyal és nem az ő tanácsosaival van dolguk. A figyelmeztetésnek vajmi csekély hatása volt. Egyes követek még ugyanennek az értekezletnek folyamában hevesen nekirontottak a ministeriumnak és kijelenték, hogy annak a miniszternek, ki perfid tanácsaival a jelenlegi pénzügyi rendszert elfogadtatá, csakis a bukás lehet sorsa.²⁾ Szeptember 23-án ünnepélyesen kérték a nádor közbenjárását, ki a kérést teljesítette is. Hogy küldetésének eredményessége elősegíttessék, kérte a rendeket, törölnék a törvényczikkből a váltópénzről szóló intézkedést és válaszszaak meg nyomban a pénzügyi bizottság tagjait. Kétségtelen, hogy a rendek nagy bizalommal viseltettek a nádor iránt, kiből alkotmányos jogaik erős bástyáját látták. Híven jellemzi ezt a tényt egy akkoriban megjelent gúnyirat. Abban egy nagy léghajó volt rajzolva, melyen a magyar törvénytár az alkotmányt jelképezte, és a melyet négy nemes erős kötelekkel fogva tartani igyeke-

¹⁾ Naplószerű följegyzések 1811. szept. 26. Bécsi áll. levélt. — *Dessewffy levelezése*. I. 232.

²⁾ Perin Metternichhez, Pozsony, 1811 szept. 21. Bécsi áll. levéltár.

zett. Közeledik Wallis gróf, ki hatalmas ollójával a köteleket el akarja vágni. De a háttérben rögtön megjelenik a nádor négy nemes kíséretében, hogy a pénzügyministert romboló szándéka kivitelében megakadályozza.¹⁾ Bármennyire bíztak azonban a nádorban, kivánságát még sem akarták teljesíteni. Válaszuk akképen hangzott, hogy a választást majd csak a császár nyilatkozata után fogják megejteni, semmi esetre sem előbb.²⁾ A nádor ajánlata rögtön nagy föltűnést keltett. A követek egy része úgy vélekedett, hogy a nádor nem merhet a császár előleges beleegyezése nélkül ilyen ajánlatot tenni. Mások ismét azt beszélték, hogy a közvetítés eszméjét Vay sugalmazta a nádornak, ki azzal magát ő nála be akarta hízelegni.³⁾ Lehetséges, hogy Vay ilyes tanácsokat adott a nádornak. De az bizonyos, hogy a császár erről a lépésről semmit sem tudott. Mária Ludovica, Ferencz császár bájos és szellemes neje, ki az országgyűlés lefolyásáról részletes tudósításokat küldetett magának,⁴⁾ meg sem tudta érteni, hogy miként vállalkozhatott a nádor ily értelmű közvetítésre a korona és a rendek között. «Hisz» — így írt ő anyjának — «elégé ismerhette ural-

¹⁾ Jelentés, Pozsony, 1811 szept. 23. B. ü. m.

²⁾ *Diarium comitiorum regni Hungariæ* I. köt. sessio undecima. (1811 szept. 23).

³⁾ Vogel jelentése, 1811 szept. 25. B. ü. m.

⁴⁾ Wertheimer: *Die drei ersten Frauen des Kaisers Franz*, 156 l. 116. jegyzet.

kodóink gondolkozásmódját és előítéleteit arra nézve, hogy ilyen küldetést ne vállaljon magára, mivelhogy amúgy is tudhatta, hogy semmit sem fog elérni; neki ki kellett volna jelentenie, hogy a rendek előtt az út mindig szabad a királyhoz és így a közvetítés annyival inkább felesleges, mert ez, király és rendek között, csak félreértést szülhet.» * Mária Ludovica, ki, a császárral egyetemben, a Pozsonyhoz közel eső kastélyban tartózkodott, meg lévén a közvetítés teljes sikertelenségéről győződve, minden áron igyekezett sógorát minden további lépésről lebeszélni és azt a tanácsot adá neki, jelentené ki másnap reggel a rendek előtt, hogy ő ugyan javaslatba hozá a király előtt a közvetítést, de ez azt válaszolta, hogy ilyesmire, közte és alattvalói között, nincs szükség. A királyné úgy gondolkozott, hogy a kényes helyzet tisztázata csakis ilyen felelet alapján következhetik, mely a királyi méltóságnak is megfelel, a rendeknek is hízeleg, a nádort a compromittáltatástól megóvjá, de egyúttal visszaadja az ő szabadságát is arra nézve, hogy a fölterjesztéseket megbírálja és a király pártját foghassa. A mint legalább Mária Ludovica állítja, József főherczeg, a fölhozott indokok súlya alatt, megígérte, hogy a közvetítéstől eláll, és erre nézve állítólag bátyjával, a császárral, is megállapodásra jutott volna. De József főherczeg, a ki-

* Guglia, *Kaiserin Maria Ludovica*. 129 1.

ráltné nem kis meglepetésére, már egy órai idő multával, megváltoztatta nézetét, visszasietett a császárhoz és kijelentette, hogy a közvetítést mégis elfogadja és a középút követését fogja javaslatba hozni. «Biztosítlak» — így ír. anyjának a beállott változás miatt megszorodott Mária Ludovica — «lesujtó látni, hogy mint dolgoznak bizonyos személyiségek csupa gyöngeségből — és szavamra mondom, itt nem lehet egyébről szó — saját vesztükön. Most már jön a gyűlés; ki tudja, mi fog onnan kikerülni. Én csak azt látom, hogy ez az országgyűlés erőszakos véget fog érni, és bár tulajdonképen egészen a császár szellemében és tulajdon érdeke ellen működik, mégis nemsokára föl fog oszlattatni: itt is annak a nagy láncznak egyik szemét látom, mely Európát évek óta átfonja. Imádkozzál, drága anyám, érettünk, én nagy lelki gyötrelmeket szenvedek.»¹⁾ Tisztán ki nem vehető, mi bírta rá a nádort véleménye gyors megváltoztatására és arra, hogy előbbi ígéretéhez térjen vissza. Mária Ludovica abban a véleményben van, hogy néhány fecsegő téríté el őt szándékától.²⁾ De ilyes föltevés ellen a nádor egész múltja tiltakozik. József főherczeg bölcs, megfontolt férfiú volt, kire a fecsegők nem lehettek hatással. Nagyon is komoly okok hatása alatt járhatott el, midőn a

¹⁾ Guglia, id. m. 130 l.

²⁾ U. o.

közvetítéshez újra ragaszkodott. Ha már egyszer magára vállalta a követek bizalmából fakadó, kényes küldetést, úgy be kellett látnia, hogy a fegyver rohamos és minden eredmény nélküli eldobása hozzá illő nem volna. Ő mindig büszke volt arra a dicsőségre, hogy a király és a nemzet között mint békeapostol működhetett. Az a középút, melyet a királyné előbb említett, most is csábos erővel vonzhatta őt. Ugyan képtelenek vagyunk biztosan megmondani, hogy mily eszközzel vélte a nádor a mindinkább élesedő alkotmányos vitát elenyésztetni, de, úgy látszik, hogy a szeptember 26-iki resolutio a nádor műve volt és hogy ebben jut kifejezésre az a középút, mely a császár akaratának teljesítése mellett, a rendek kívánságainak is megfelelni hivatva volt. Ha ezek, a jövőre nézve, őket megnyugtató törvénycikket óhajtottak, úgy a szeptember 26-iki királyi válasz nem késett kijelenteni, hogy ez semmi kifogásba sem ütközik, de az csak az országgyűlés befejezése után létesülhet. Viszont megkivánja a válasz e kijelentés fejében, hogy a rendek haladéktalanul kezdjék meg a királyi előterjesztések tárgyalását és szavazzák meg mindazt, mit tőlök követelnek. Ám a rendek nem akartak a törvénycikk becikkelyezésével az országgyűlés bevégeztéig várni. Kitünt ez már azon az értekezleten, melyet a nádor szeptember 25-én, tehát a resolutio hivatalos kihirdetése előtt, hívott magánál össze. Itt megtudhatá, hogy

a közvetítő ajánlat soha sem számíthat a rendeknél kegyelemre. Midőn a nádor a — persze már zsebében levő — királyi resolutio tartalmát jelezni kezdte, heves megbotránkozás tört ki. Hiába igyekezett kimutatni, hogy a király kész az összes kívánságokat teljesíteni és a beváltási jegyeket nem akarja se szaporítani, se devalválni, se nem szándékozik a valódi értéknek meg nem felelő váltópénzt kibocsátani. Hiába hangoztatta, hogy ily viszonyok között föliratra nincs is szükség, mert meg lehetnek elégedve, ha a császár a kívánt törvényczikket az országgyűlés befejezésekor szentesíti. Vitéz és Balogh mégis fölszólaltak. Hangsúlyozták, hogy előre tudják, miként az udvari kancellária a törvényczikket úgy összefaragja és annyi záradékkal veszi körül, hogy abból jóformán semmi sem fog megmaradni. A rendek — viszonzá a nádor — nyugodtak lehetnek, mert hisz ő már is bírja az udvari kancelláriához menesztett parancs másolatát, melyben elrendeltetett, hogy a törvényczikk a kibocsátandó királyi resolutio szellemében szerkesztendő, és hogy a kifejezések megválogatása körül nem kell nehézségeket támasztani. Hiába erősködtek a nádorral egyetemben a jelen volt főurak, hogy ily válságos időkben nem szabad a törvény betűihez ragaszkodni, hanem az ész parancsára is kell hallgatni, a követek nem tágitottak és semmire sem akarták magokat kötelezni, míg a resolutio szószerinti szövegét meg nem

ismerik. Szembetűnő rossz hangulatban vetett a nádor a három óra hosszat tartott értekezletnek véget.¹⁾ A császár resolútióját szeptember 26-án hirdették ki.²⁾ Ez meghagyja a rendeknek, hogy szenteljék végre magokat annak a célnak, melyért egybehivattak, és kezdjék meg haladéktalanul a királyi előterjesztések tárgyalását.³⁾ A rendek e kijelentést a legnagyobb elégedetlenséggel fogadták és nemtetszésöknek hangosan adtak kifejezést. A szeptember 27-iki kerületi ülésen egyre hangoztatták, hogy jogukról le nem mondhatnak, mert ha most visszavonulnak, úgy ezzel hallgatólagosan följegositják a királyt, hogy a pénzverés jogával és minden azzal összefüggő kérdéssel tetszése szerint rendelkezzen. Már pedig épen ez a vitás pont és a papírpénz jövőbeli szaporítása vagy devalválása ellenében nyújtott biztosítékok nélkül, ők semmiféle tárgyalásba sem bocsátkozhatnak. Így hát azt tervezték, hogy a rendeknek a pénzügyek intézésére irányuló részvételi jogáért egy harmadik fölirattal törnek lándsát.⁴⁾ E szerint a nádor közbenjárása sikertelen maradt és Mária Ludovica helyesen jószolt, midőn megmondotta, hogy

¹⁾ Vogel jelentése, szept. 26. Jelentés 1811 szept. 29-éről. B. ü. m. Naplószerű följegyzések, 1811 szept. 26. Bécsi áll. levélt.

²⁾ Diarium, 1811, I. Sessio duodecima (szept. 26.)

³⁾ *Acta comitialia*, 1811, 34 l.

⁴⁾ Naplószerű följegyzések. Bécsi áll. levélt.

József főherczeg kísérlete nem fog rá áldást hozni.¹⁾ A nádor csak annyit ért el, hogy a főrendekhez intézett első, és pedig Dessewffy által szerkesztett fölötté sértő hangon tartott üzenetet elejtették. Vay vállalkozott a főrendeknek szánt üzenet újabb megszerkesztésére, de ez lényegileg nem volt egyéb, mint Dessewffy üzenetének kivonata.²⁾ A nádor és a személynök mindent elkövettek, hogy a rendeket a sértő kifejezések használatától visszatartsák. A főherczeg kérte őket, hagynák ki a következő tételt: még a legnagyobb szükség sem igazolhatja a törvények tiszteletreméltó hatalmának megtörését és a közbizalom megsértését. Midőn pedig megjegyzé, hogy: «ez fájhatna a császár szívének», Máriássy nyomban azt felelé: «nekünk is fájdalmat okozott a pénzügyi patens», oly kijelentés, melyet, mint Vogel a jurátusokról mondja: «a törvényhozás bajusztalan részesei» zajos helyesléssel fogadtak. Mindazáltal az említett szavak mégis kimaradtak a föliratból. De már sehogy sem lehetett a rendeket annak kijelentésétől visszatartani, hogy a császár által kizárólag igénybe venni szándékolt pénzverési jog egészen új valami és egyetlen hazai törvényre sincs alapítva,

¹⁾ Guglia id. h.

²⁾ Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezése I. 232. Naplószerű följegyzések. Bécsi áll. levélt. «Das Project der neuen Repräsentation ist von Vay entworfen».

minél fogva azt a rendek nem fogadhatják el.¹⁾ Ferencz uralkodása alatt nem volt példa az országgyűlések történetében arra, hogy a rendek vitattak volna olyan jogot, melyet a király maga részére igénybe akar venni. A gyűlés egészen szokatlan látványt nyújtott. Az elkövetett jogsértés ellen egy hó óta egyik óvás a másikat érte és az országgyűlés, a pénzügyi bajok orvoslása érdekében, a jogsértés elenyésztetéséig, egyetlen lépést sem akart tenni. Az ellenzék rendíthetetlenül ragaszkodott álláspontjához, melytől sem a szeptember 16-iki, sem a szeptember 26-iki resolutio nem tudta eltéríteni. Valóságos veszélyes körben kerengtek. A király parancsolt, de a rendek nem hallgattak rá. Ily viszonyok között lehetetlen volt eredményhez jutni, és természetes, hogy ez a király tekintélyét be- és kifelé egyaránt hátrányosan érinté.²⁾ Ha már korábban is han-

¹⁾ *Acta comitialia* 1811/12, 41. l: «Novum illud jus regium expressis legibus contrarium — — — quia lex in favorem juris hujus lata numquam est, nec salva proprietate civium ferri potuisset, in nulla fundari queat lege, jus istud in regno propriam constitutionem habente in quo cuncta jura regia disertis debent inniti legibus, palam negasse, pro legali securitate jurium regni sufficit».

²⁾ Perin Metternichhez, Pozsony, 1811 szept. 28. Bécsi áll. levélt. «Voilà près d'un mois que l'on tourne dans un cercle vicieux de représentations et de résolutions qui n' aboutit à aucun resultat et nuit extrêmement à la considération et à la dignité du gouvernement».

goztatták, hogy «ezeknek az arisztokratáknak féktelenségét» csak «rettenetes korbáccsal lehet visszaverni»,¹⁾ úgy most már határozottan rámutattak arra, hogy ebből a helyzetből csak úgy lehet kimenekülni, ha a kormány, minden kiméletet félretéve, sarkára áll és a rendeket erőteljes rendszabályok kilátásba helyezésével megfélemlíti. Most az ideje — így hangzottak a kormányhoz intézett figyelmeztetések — a követeket a császár kegyének elvesztésével megfenyegetni, mert minél tovább húzódoznak, annál veszélyesebb lesz az ilyen eszközök alkalmazása.²⁾ Metternich akkoriban bizalmasan ki is jelenté, hogy immár el vannak határozva a szilárd föllépésre.³⁾ A rendek szerencséjére, a kormány keblében két, egymással ellentétes áramlat állott szemben, a mi minden erélyes föllépésnek kezdettől fogva útját szegte. Ferencz környezetében voltak olyan tanácsadók, kik, mint egy befolyásos személyiségnek Metternichhez intézett levele mondja: «Wallisnak örömet nyakát szegnék».⁴⁾ A miniszternek hatalmas ellenfelei voltak, kik

¹⁾ Hoffmann jelentése, 1811 szept. 20. B. ü. m:

²⁾ Perin Metternichhez, Pozsony, 1811 szept. 28. Bécsi áll. levélt. «Plus on différera à prendre une telle résolution, plus la nécessité deviendra pressante et plus il sera à craindre que lorsqu'enfin on devra y venir elle ne soit plus aussi à propos».

³⁾ Kéziratilag.

⁴⁾ Kéziratilag.

művét szét akartá rombolni,¹⁾ és a kabinet keblében fennállott ellentétek elvették a kormány erejét s lehetetlenné tették, hogy a rendek makacs magatartásával szemben, melylyel titokban a főurak is rokonszenveztek, nyomatékosan léphessen föl. Nyílt titok volt, hogy a főrendek suttyomban biztaták a követeket, hogy elmondják mindazt, a mit ők részint félelemből, részint kiméletből az udvar iránt, nyíltan nem mertek kijelenteni.²⁾ Előjogaik sértetlenségét épen úgy szívőkön hordozták, mint a megyei követek és így örömmel szemlélék ezek állhatatos küzdelmét az alkotmány sértetlenségeért. Ők tehát távolról sem akarták magát az óvást megakadályozni, hanem azt csak kevésbé sértő alakban kívánták kijelentetni. Mivel pedig már az ily passiv hűség is magas rendjelekkel jutalmaztatott meg, a főrendek közül igen kevesen, és ezek sem valami erélyesen állottak a kormány-pártjára. A csillagkereszttel és más rendjelekkel kitüntetett főurakat akkoriban a «jezsuita-» vagy «Majláth-pártnak» nevezték, mert Majláth gróf szintleg az udvarral tartott, de

¹⁾ U. o. Bécs, 1811 szept. 29. «Das Gute, was in den Rathschlägen dieser Minister liegen mag, von den Personalitäten abzusondern und nur ersteres zu benutzen, ist vielleicht nicht die kleinste der gegenwärtig im Kabinette zu lösenden Aufgaben».

²⁾ Hoffmann jelentése, Pozsony 1811 szept. 28. B. ü. m. Tartalma után ítélve, ez a jelentés csak szept. 29-én íródhatott.

mégis az ellenzékkel haladott. Az úgynevezett jóérzelműek mind ehhez a párthoz tartoztak.¹⁾ Az országgyűlés lefolyása tényleg megmutatá, hogy az udvarnak döntő kérdésekben mily kicsiny támasza volt a felső táblában. És ez nem is lehetett másként. Hisz a főrendi tábla legkiválóbb tagjai teljes egyetértésben voltak az alsó táblával. Vay, a rendek vezére, semmihez sem fogott addig, míg a főrendi tábla legkitűnőbb tagjaival: Barkóczyval, Balogh Péterrel, Podmaniczkyval és Illésházyval tanácskozást nem folytatott.²⁾ Barkóczyt, Pestmegye administratorát, kiváló férfiúnak és a hazai köz- és magánviszonyok kitűnő ismerőjének tartották. Egy vagy más szép tulajdonság tekintetében sokan fölülmúlhaták őt, de kevesen dicsekedhettek azzal, hogy oly sok jó tulajdonságot egyesítsenek magokban, mint ő. Mély belátása épen oly közbámulatot keltett, mint határozott ítélőképessége és minden elhamarkodást gondosan kerülő megfontoltsága. Ha társai, megzavarva a kerületi ülésekben végbement eseményektől, tanácstalanul léptek az ülés-terembe, ő volt az, ki komoly, de egyuttal nyugodt arczkifejezéssel ment helyéhez, hogy aztán röviden, de határozottan kifejtse nézetét, mely megváltó kijelentésként hängzott és az összes jelenvoltakat megszabadítá a lidércz-

¹⁾ Leurs jellemzései 1811/12 B. ü. m.

²⁾ U. o.

nyomástól. Éles tekintetével mindjárt fölismerte, hogy az alsó tábla üzenetei javításra szorulnak. A nélkül, hogy a lényegest megtámadta volna, javaslatba hozta oly helyek kihagyását, melyek a rendek álláspontjának megtámadására szolgálhattak volna alkalmat. Azok a változtatások, melyeket ő javasolt, mindig köztetszéssel találkoztak és el is fogadtattak.¹⁾ Balogh Péter, Zólyommegye főispánja már a II. József germanisáló törekvései ellen irányult küzdelemben is részt vett. A hétszemélyes táblánál viselt tanácsosi állásától elmozdítottván, mentségének előterjesztése után, 1789-ben, a császár által hivatalába visszahelyeztetett.²⁾ 1790-ben nagy föl-tünést keltett annak a kérdésnek fölvetésével, ha vajon II. József halála nem vetett-e véget Magyarországnak a trónutódlásnak.³⁾ Szívvel-lélekkel azokhoz tartozott, kik Magyarország függetlenségeért sóvárogtak. De sokkal megfontoltabb politikus volt, hogysem be ne látta volna, miként ez a törekvés, adott viszonyok között, a legvégtetesebb kalandokhoz vezethetne. Okulva saját múltja tapasztalatain, minden elhamarkodásnak ellensége volt. Minthogy a teljes függetlenség nem volt elérhető, beírte nemzetének meglevő jogai-

¹⁾ Leurs jelentései.

²⁾ L. az 1807-iki országgyűlés czímű czikkemet, *Századok*.

³⁾ U. o.

val és szabadságaival. De ezeket sérthetetleneknek akarta tudni. Miként Barkóczy, kihez, jellem dolgában, leginkább hasonlított, úgy ő is igyekezett az országos párt heves kitöréseit enyhíteni és folyvást törekedett olyan viszálynak elejét venni, mely az országot az udvarral kiegyenlíthetetlen ellentétbe sodorhatta volna. Habár ő sohasem volt látható az ellenzék nagy összejövételeiben, mégis mindenről tudott, a mi azokban történt. Ő csak kicsiny, válogatott körben forgott, keveset és mindig mérsékelt hangon beszélt. Ő benne Magyarország egyik legügyesebb férfiát és a nemzeti párt egyik legelőkelőbb támaszát látták.¹⁾

Valamint Balogh, úgy Podmaniczky is izgalomba hozta a kedélyeket, midőn 1790-ben fölveté a kérdést, ha vajon József halála nem vetett-e véget a trónöröklés eddigi rendjének.²⁾ Ő, ki szintén részese volt 1788-ban annak a mozgalomnak, mely József rendszerének megsemmisítésére törekedett, ifjú korában azok élén állott, kik az ősök szokásait kigúnyolák, új divat szerint öltözködtek és papucsban, harisnyában s hozzá hajporozott parókával jártak. Az általa személyesen észlelt angol intézmények tanulmányozása révén lelkes tisztelője lett a magyar alkotmánynak, melyet az angol alkotmány testvérének tartott,

¹⁾ Leurs jellemzései 1811/12 B. t. m.

²⁾ U. o.

és melyre nézve a fejlődés mintaképéül utóbbit állította oda.¹⁾ Csunya külső megjelenését ellensúlyozta sziporkázó szellemessége, melynek élénksége mindenkit lebilincsel. Kiképeztetésére nagy gondot fordított. Jenában tanult és Angolország mellett Olaszországot is beutazta, mi akkoriban ritkán fordult elő és tudvalevőleg, kormányi engedélyt tételezett föl. A társaságban mint zongoraművész hívta ki magára mindenkinek bámulását, e mellett az összes művelt nemzetek nyelvén tudott beszélni. Ritka becsületérzését, szigorú igazságosságát és az ország ügyeiben való nagy jártasságát még ellenségei is kénytelenek voltak elismerni,²⁾ úgy hogy ő csakugyan dísz volt bármely politikai gyülekezetnek. Magyarország történelmében már annál fogva is jelentékeny szerepet játszik, hogy, mint főúr, már az 1790-iki országgyűlésen megyei követ volt.³⁾ Ugyanebben az évben jutott be az alsó tábla tagjai közé Illésházy gróf is, mely jelenség akkoriban nagy föltűnést okozott. Illésházy, Trencsén- és Liptómegyék főispánja, min a természet minden adományával földiszított férfiú, osztatlan közfigyelem tárgya volt. Szónoklata varázserejét

¹⁾ U. o.

²⁾ Ziegler jelentése, Best 1811 aug. 24. B. ü. m. Ezt a jelentést a császár különös parancsára kérték be Zieglertől.

³⁾ Leurs jellemzései 1811/12 B. ü. m.

alakja is emelte. Átható éleselműségével a legbonyolultabb és leghomályosabb kérdésekre is fényt tudott vetni. Az ellenzékre nézve rendkívül fontos volt, hogy követeléseit, a mikor csak lehetett, az az Illésházy támogatta, ki a főurak között is nagy tekintéllyel bírt. Kiváló hatásu volt az is, hogy a rendi ellenzékkel a felső tábla egyik legnevezetesebb alakja: Ürmény, József országbíró is rokonszenvezett. II. József idejében ő biztosi állást töltött be, hogy, mint később mondá, e minőségében Magyarország érdekeit szolgálhassa. Mint személynök az 1790-iki országgyűlés viharos tanácskozásait vezette. Ezzel az alkalommal hazafias szellemtől áthatott beszédet tartott, melynek végén kiemelte, hogy a rendek, az alkotmány helyre állításával, örök emléket állítottak magoknak az utókor előtt. Ezzel akarta ellenfeleit kiengesztelni, kik nem tudták neki megbocsátani, hogy a «koronázatlan király» alatt, — mint II. Józsefet nevezték, — biztosi állást vállalt. Míg ellenfelei, legtöbbnyire tót lakosságú megyék követei, őt a személynöki méltóságtól eltávolítani törekedtek, addig a tiszai megyék követei, kikhez Vay és Balogh Péter is tartoztak, Ürményt védelmökbe vették. Élte fogytáig hálás volt ezért nekik. Viszont minden túlzott ellenzékítótótnak nevezett. Ő is teljes meggyőződésből ellensége volt a pénzügyi patensnek, habár óvakodott is ezt nyíltan beismerni. Nem akarta dolgát az udvarnál elrontani, hol

állítólag a bárói méltóságot kérelmezte. Híjjával lévén az erélynek és öntudatosságnak, örült, ha a németek és a kormány hívei őt «josephinisticus és osztrák érzelműnek» tartották. Viszont a magyarokkal való érintkezésben igaz alkotmányos gondolkozásmódjával dicsekedett. Kétségtelen, hogy jó magyar volt, mi mellett a magyar nyelv és szokások ápolása körüli meleg szeretete is tanuskodik. Míg a nemzeti párt Végh István baranyai főispánban is hatalmas támaszszal bírt, addig az udvari pártnak a főrendek közt egyetlen oly kiváló tagja sem volt, ki amazokat fölülmulta, avagy, szellem és képesség dolgában, velök a versenyt kiállotta volna. Ugyan Verhovác zágrábi püspök, ki bizonyára tehetséges és tanult férfiú volt, a kormány hívének jelentette ki magát, de féltek mértéktelen becsvágyától és kétszínűsége miatt bizalmatlankodtak vele szemben, attól tartva, hogy az udvart abban a pillanatban a faképnél hagyja, mihelyest sikerülni fog neki annak segélyével, az egyházi rend terén, a legmagasabb állást elnyerni.*

Tekintve az alsótábla heves ellenzéki szellemét és azt, hogy a főrendekre vajmi kevésbé lehetett számítani, kockáztatott volt a kormánytól olyan erőszakos lépést tenni, a melyenre több oldalról biztatták. Erre annyiival kevésbé volt ok, mivel a rendek szeptember 30-iki föliratuk-

* Leurs jelleinzései 1811/12 B. ü. m.

ban oly következetlenséget követtek el, melyet az engedékenység terén tett lépésnek lehetett tekinteni. Ők ugyan kijelentették, hogy a kizárólagos királyi pénzkibocsátási jog ellen kénytelenek óvást emelni; hangoztaták a miatt érzett nagy fájdalmukat is, hogy őket, a szeptember 26-iki resolútióból kitetszőleg, nem a tulajdonképi pénzügyi rendszer tárgyalása, hanem csakis az ebből származó következmények föntartása végett hívták össze. De tévék, mintegy ellensúlyozásul, hozzá — semmiféle fájdalomuk nem lehet oly nagy, mint vágyuk, királyuknak engedelmeskedni. Ennél az oknál fogva és mert meg vannak győződve, hogy Ferencz csak azon föltevésben léptette életbe az új pénzügyi rendszert, hogy ezzel a magyar alkotmányt semmi tekintetben nem sérti, nem késnek többé a kívánt pénzügyi bizottságot megalakítani és a választottak névjegyzékét egyidejűleg fölterjesztik.¹⁾ Ezzel az engedménynyel védelmük erős várát föladták és megadák magukat. Eddigi álláspontjuk értelmében csak az lehetett következetes eljárás, ha a Bécsből elrendelt intézkedéseket visszautasították volna. Ámde a választás megejtésével önmaguk ütöttek rést bevehetetlen posztójukon. Következetlenség volt egyfelől az egész rendszert elítélni, folyvást hangoztatni, hogy arról mit sem akarnak tudni, és mégis teljesíteni a bécsi udvar-

¹⁾ *Acta com.* 1811, 42 l.

nak azt a leglényegesebb kívánságát, melynek elfogadásában tulajdonképen a patens elismerése is benne foglaltatik. Metternich teljes jogosultsággal kiálthatott föl: «Ma megvolt a bizottság választása; az első győzelem tehát a mienk. A négy kerület kiküldöttjei a leghevesebbek közül valók: Vay, Dessewffy, Balogh, Baloghy, Vitéz stb.; és ezzel a vezérek első terve annyiban meghiusult, hogy ők csak közönyös személyiségeket akartak kiküldeni, az erősebbeket azonban a küzdelemre óhajták föntartani. A dolog tehát megindult. A második kérdés már most, ha vajon tudniillik dülőre fogunk-e jutni? még megoldásra vár». «Azok, kik az országgyűlést ismerik» — így végzi a minster — «igent mondanák, mert immár köztudomású, hogy a követek között a legnagyobb egyenetlenség uralkodik». ¹⁾ De-mint már máskor, úgy most is az a kellemtelen tapasztalat várt Metternichre, hogy igen korán adta át magát győzelmi reménységének. Mert már tizenegy nap multával kénytelen volt Pozsonyból Bécsbe megírni, hogy: «az itt föltáruló kép legkevesbbé sem vigasztaló». ²⁾ A rendek megválaszták ugyan a pénzügyi bizottságot, de, mint kitünt, azzal a hátsó gondolattal, hogy a királynak semmi más kívánságát nem teljesítik. A pénzügyi bizottság, vagy a mint akkor mon-

¹⁾ Kéziratilag, 1811 szept. 30.

²⁾ Kéziratilag, 1811 okt. 11.

dák: ¹⁾ «a jelen országgyűlési tárgyalások nagy hajtókereke», épen semmitsem lendített. A kormány vállalkozott valamit mondani, hogy ne kelljen mindent megmondania; a rendek pedig készeknek nyilatkoztak az udvari kamara közléseit meghallgatni, hogy mindent megtudhasanak, a minek megismerésére máskülönben nem nyílt volna alkalmuk. Kölcsönösen meg volt az egymás rászedésére irányuló szándék.

IV.

1811 október 2-án megkezdődtek a pénzügyi bizottság ülései. A forrongó vérű Wallis, kit egy kiváló személyiség «határtalanul szenvedélyes, önféjű, meggondolatlan, hirtelenkedő és önkényű férfiúnak» fest,²⁾ nemsokára torkig volt, midőn magát a magyar követekkel, kik őt kérdéseikkel erősen szorongatták, rá nézve annyira gyűlöletes szóváltásokba látta keveredve. Elkényeztetve az őt körülvevő hizelgők sergétől, mélyen sérté őt e férfiak föllépése, kik állását semmi figyelemre sem méltaták. Ő, ki még a császárnak is megmondotta, hogy nem szokása

¹⁾ Vogel jelentése, 1811 okt. 4. B. ü. m.

²⁾ Kiadatlan.

a neki alárendelt tanácsosokkal vitákba bocsátkozni,¹⁾ kénytelen volt kiméletlen kérdezősködőknek folyvást feleleteket adni. Mihelyt lehetséges volt, átadta a pénzügyi hivatal képviselőjét három tanácsosának: Mitisnek, Lederernek és Mikosnak. Ez az eljárás elkeserítette a magyarokat, kik remélték, hogy Wallis személyesen fog velök tárgyalni. De bosszút is állottak rajta elmaradása miatt. Elnevezték őt «maledictus gladiator»-nak, és vonatkozással nevére, «vallis miseriarum» és «vallis rabiei»-ről beszéltek.²⁾ Azok a tanácsosok, kik a pénzügyi helyzet kifejtésére voltak hivatva, de a kik fölvilágosításaik tekintetében meg voltak kötve, valóban nehéz helyzetben voltak.³⁾ Tévedés volt azt hinni, hogy a német nyelvben járatlan követekkel könnyen elbánhatnak.⁴⁾ A pénzügyi bizottság tagjai mindenkint az ellenkezőről győztek meg. Büszkén utaltak arra, hogy Balogh nógrádi követ, a német nyelv előkelő használatában, még Mitis udvari tanácsost is messze fölülmúlja.⁵⁾ Nem is tartózkodtak a minister képviselőinek kigúnyolásától és Dessewffy hangosan dicsekedett azokkal a gorombaságokkal, melyeket Mikosnak arczába vágott.

¹⁾ Wallis előterjesztése, 1810 oct. 4. K. p. ü. m.

²⁾ Jelentés, 1811 oct. 1. B. ü. m.

³⁾ Leurs jelentése, 1811 oct. 10. B. ü. m.

⁴⁾ Krones, *Aus Österreichs stillen und bewegten Jahren*, 19 l.

⁵⁾ Leurs jelentése, 1811 oct. 13.

Gúnyos örömmel beszéltek, mint kényszerítik a három tanácsost mindenféle kérdések fölvilágosítására. De ez nem gátolta őket abban, hogy fölpanaszolják, miként a pénzügyi hivatal képviselői, folytonos hivatkozással az állami titoktartásra, útját állják annak, miként ők a pénzügyi kezelésbe mélyebb betekintést nyerhessenek. Az összes tárgyalásokat «szélmalomharcznak» jelenték ki. Belőlük jóformán gúnyt üznek. Mi értelme volt velök a titoktartást esküvel megígértetni, ha ugysem tudatnak velök többet, mint a mennyit az újságok is közölnek? Úgy bánnak velök, mint gyerekekkel, de óvakodjanak ezt tovább is így folytatni, mert majd megmutatják, hogy férfiakal van dolguk.¹⁾ Azok a követek, kik azt állíták, hogy ők a tárgyalásokból csak annyiban okultak, hogy megtudták, miként semmit sem tudhatnak,²⁾ részletes kimutatást követeltek a Magyarországon húsz év óta kiaknázott fémek és a különböző időkben megszavazott segélyek fölhasználásáról, mely kívánságukat rosszakarat kifolyásának, vagy legalább is rossz helyen alkalmazott kíváncsiságnak mondták.³⁾ Ilyes és ehhez hasonló kérdésekre a feleletet oly kijelentéssel tagadták meg, hogyha a képviselők még további részleteket is óhajtanak

¹⁾ Leurs jelentése, 1811 oct. 9. B. ü. m.

²⁾ U. o.

³⁾ Naplószerű följegyzések, a kelet napjának megjelölése nélkül. Bécsi áll. lev.

megtudni, forduljanak közvetlenül a császárhoz, ki szóbelileg fog fölvilágosítást adni. Mária Ludovica határozottan elítélte, hogy császári férjét ilyen szerepre akarják kárhoztatni. «Kérlek» — így ír 1811 október 11-én anyjának — «miféle képtelenség ilyesmit megigérni! A császár személyesen vesződjék ezeknek a született jogászoknak sophismáival, ő, ki még hozzá csak németül beszél. Vagy alázatosan meghallgatják őt és mihelyt a szobából kimentek, írásbeli kijelentéssel fognak neki ellentmondani, vagy pedig valamelyik közülök elég vakmerő lesz a császárnak élőszóval ellenvetéseket tenni, a mit ez nem tűrhet el és így, az ő személye és méltósága minden esetben, szörnyű módon compromittálva lesz». ¹⁾ És csakugyan elhibázott lépés volt az egész ügy középpontjává magát az uralkodót tenni. Ha azoknak a követeknek «a fejét», kik a pénzügyekbe mélyebben be akartak hatolni, csak ugyan a császárral akarták «megmosdatni», ²⁾ akkor ennek alaposan elejét vette a követeknek az a kijelentése, hogy ők a császárnak is megmerik az igazságot mondani, mi által be is következett volna mindaz, a mitől Mária Ludovica félt. A dolog azonban még sem jutott ennyire. A pénzügyi bizottság nem kényszeríté az udvari kamarát további leleplezésekre. A bizottság tagjai, kik csak

¹⁾ Guglia, id. m. 132 l.

²⁾ Krones id. m. 119 l.

az előterjesztések meghallgatására és arra voltak utasítva, hogy azokat ad referendum vegyék, úgy sem hozhattak határozatot és így csak arra szorítkoztak, hogy az országgyűléshez benyújtandó jelentésöket megszerkesszék. Utóbbit október 14-én mutatták be, és abban kifejtették mindazokat a követeléseket, melyeket az udvar, az előterjesztések értelmében, követelt. Magyarország — így szól a jelentés — a forgalomban maradt 211 millió értékű beváltási jegyekért, a hitel föntartása érdekében, 100 millió erejéig kezességet vállal. Kötelezi magát, hogy úgy a beváltási, mint a törlesztési alaphoz évi járulékot fog szolgáltatni. Mivel pedig a beváltási jegyeknek csengő pénzre leendő évenkénti becseréléséhez, az egész monarchia részéről, két millió conventiós pénz szolgáltatandó, Magyarországnak a beváltási alaphoz 942,686 forinttal kell járulnia. A beváltási jegyek törlesztési alapjára évenként négy milliót igényeltek, ebből tehát 1.855,771 frt 46 kr. évi járulék szintén Magyarországot terheli. Míg ezek az összegek a múlt bűneit voltak hivatva jóvátenni, addig, a folyó államszükségletek fődözése céljából is, a rendektől tizenkét millió forintnyi évi segély megszavazását követelték. Javaslatba hozták továbbá évi sorshuzások rendszeresítését, hogy ily úton a beváltási jegyek bizonyos számát betűrendben kihúzzák és ezeket a befolyó pénzből aranyban vagy ezüstben beváltásák. Mint János főherczeg, ki az október 14-iki

ülésben résztvett, beszéli, a bizottsági jelentés fölolvassása alatt nem látott sötét arcokat, hanem igenis azt észlelte, hogy a legtöbb követ az udvari kamara kívánságát, mint valami lehetetlen dolgot, mosolygással fogadta.¹⁾ A kerületi ülésben történt fölszólalások, tényleg egyértelműleg követelték a jelentés elvetését. A legnagyobb ellenzéssel az a követelés találkozott, hogy Magyarország, a rendes adókon felül, még tizenkét millió évi segélyt is fizessen. Mindenki azt a szándékot vélte felfödözhetni, hogy itt állandó adó életbeléptetését czélozzák, mert attól félték, hogy a «német ministerium» az alkalmát örökös teher létesítésére akarja fölhasználni, a minthogy Csehországban is, az ideiglenes fejadó, a mostani állandó adórendszert vonta maga után.²⁾ A jövőtől való félelem miatt ezek a követelések határozott ellenállásra találtak. A rendeket már a koronával való szakítás miatti aggodalom sem tartá többé vissza. A király — úgy mondák — éljen csak az ő jogával és oszlassa föl az országgyűlést; akkor kénytelen lesz a só árát, a harminczadot és postajövedéket önhatalmúlág fölemelni, mi által e rendszabályok szülte gyűlölség az ő fejére fog visszahullani.³⁾ Jellemző, hogy a rendek, a bécsi kormány követeléseinek visszautasításában, nem

¹⁾ Kronés id. m. 121. l.

²⁾ Vogel jelentése, 1811 oct. 13. B. ü. m.

³⁾ Leurs jelentése, 1811 oct. 16. B. ü. m.

voltak magokra hagyatva. Nem kisebb ember, mint Gentz, ki már 1810-ben mondá, hogy minden reform lényeges előfeltétele: Magyarország megnyerése, az országgyűlés oldalára állott és annak magatartását helyeselte. Birtokunkban van Gentznek ebből az időből, néhány, az ismert «szinházi grófhhoz» Pálffy Ferdinándhoz intézett levele, melyek Wallis eljárását a leghatározottabban elítélik.¹⁾ Valóban érdemes a Bécsben nagytiszteletnek és különösen a pénzügyi kérdésekben méltán kiváló szaktekintélynek örvendett férfiú kijelentéseit meghallgatnunk: «Ha már — úgy mond Gentz — bármi kétségem maradhatott volna fönn az iránt, hogy a gróf (Wallis) minden nagy, sőt kis kérdés megoldására képtelen, úgy ennek a kétségnek legutolsó nyoma is el kellett hogy tűnjön azoknak a javaslatoknak hatása alatt, melyeket az ő megbízottjai az országgyűlés elé terjesztettek». «Mi volt» — kérdi tovább — «a föladat? Először az, hogy az egyszer már életbeléptetett rendszer oly tetszetős formában mutattassék be az országgyűlés előtt, hogy ez mindennemű, de különösen az *alkotmányra* alapított kifogásról szívesen és készséggel lemondjon. Másodszor: hogy az országgyűléstől a lehető legnagyobb járulékot kapják meg a folyó állami szükségletek fődözéséhez». «Mi történt» — kérdi

¹⁾ Ezeket a leveleket a *Pester Lloyd* 1890 márcz. 11-iki számában közöltem.

tovább — «mindezek helyett? Miután az elképzelhető legügyetlenebb forma megválasztásával, úgyszólván kényszerítették az országgyűlést, hogy senki által megczáfolni nem tudott, mert megczáfolhatatlan, alkotmányos ellenvetésekkel állást foglaljon, és még csak halvány kísérletet sem tettek arra nézve, hogy az új rendszert tetszetős, az uralkodó fölfogásnak és előítéleteknek megfelelő világításba helyezték (a mire pedig elegendő anyaguk volt): kirukkolnak a következő czikelylyel: Magyarország vállalja magára a kezességet a beváltási jegyek felerészeért». Nézete szerint ennek a tervnek semmi értelme sincs, hacsak nem az, hogy «a bécsi járdataposóknak és a legközönségesebb fajtájú agioteuröknak egy kis port hintsen a szemökbe». Ha — így vélekedik Gentz — a folyó pénznem szerepét a beváltási jegyek vannak hivatva betölteni, úgy ehhez nem kell más kezesség, mint az állam létezése, összes ingó és ingatlan vagyonával. «Az egész dolog» — teszi hozzá — «puszta alakiság volt. Ha ezzel a magyarokat akarták az új pénznemnek megnyerni, akkor meg is kellett volna nekik mondani, hogy csak ezt értik a kezességi alap alatt és semmi egyebet, mert e nélkül előre látható volt — a mi meg is történt — hogy a kezesség szó sokkal veszélyesebb képzeteket fog szülni, mint a milyenekre valósággal ok van. De ezerszer okosabb volt erről a pontról teljesen hallgatni. Mert hisz az tényleg semmi

haszonnal sem járt és legalább egy sereg óvás, kritika és ellenmondás elmaradt volna». Gentz a második követelést is bírálata alá vonja, melynek értelmében tudniillik Magyarországtól azon négy milliós alapnak felét is követelték, mely a beváltási jegyek törlesztésére volt fordítandó. «Törlesztésére?» Így kiált föl. «Igen sok van talán azon jegyekből?» «Legyen hát egyelőre így.» «De hát ekkor» — így apostrophálja ő Wallist — «miért nem apasztá, Ön, uram, a pénzügyi tervezet szerzője, a bankóczédulákat mindjárt azok $\frac{4}{5}$ -ede helyett $\frac{5}{6}$ -odukkal? Így, 212 millió¹⁾ értékű beváltási jegy helyett csak mintegy 180 millió új papirja volna és megtakaríthatná azt a tőlünk követelt törlesztési alapot, mely Önt csak *nyolcz* év múlva vezeti oda, a hová az érintett föltevés mellett, *mindjárt* eljuthatna. De hát a dolog *nincs is így*. Csakis az Ön tudatlansága és korlátolt fölfogása mellett juthatni arra a gondolatra, hogy a kedvezőtlen árfolyam *egyedüli* oka, a papírpénz túlságos mennyiségében rejlik». Gentz kétségbe vonja, hogy 212 millió igen sok volna a monarchia folyó forgalmi szükségletének kielégítésére. Ha azt apasztani fognák, úgy a létező bajok a pénzhiány nyomasztó következményeivel is tetőztetni fognak. Az árfolyam így

¹⁾ Mint már említve volt, akkoriban megállapíták, hogy a devaluatio keresztülvitele után 212 millió frt értékű beváltási jegy kielégíti a forgalom szükségleteit.

nem, hanem csakis azon az úton javítható, ha a rossziaságát előidéző igazi okokat földerítik és elenyésztetik. De ez, a tömeg apasztása és törlesztési alap *nélkül* is megtörténhetik. «Mire való tehát» — kérdi ő — «az országra, a legönkényesebb módon, oly terhet hárítani, melyről senki sem képes belátni, hogy az rá nézve akárcsak a legkisebb haszonnal is járna?»

Ép ily kevéssé talál nála kegyelemre a bizottsági jelentésnek az a része, melynek értelmében Magyarország föladatává tétetik, hogy gondoskodják az úgynevezett beváltási alap mintegy fele részének csengő pénzben leendő előteremtéséről, mely alap, rendeltetése szerint, arra szolgálna, hogy a beváltási jegyekből, sorsolás útján, évenként, további két milliót a forgalomból kivonjanak. «Kérdem» — úgymond levelében — «micsélja ennek a nyomorult szemfényvesztésnek? Vajon az-e, hogy, az összeség költségére, 5, 10, 20 conv. forinttal gazdagítson néhány egyént, kiknek néhány, a lutriból kihúzott számokkal el látott ötösük, tizesük vagy husz forintosuk van véletlenül az erszényökben? Vagy pedig az árfolyam javítására van az hivatva? Arra szolgál-e az, hogy a közönség előtt a *sors kegyeként* (quibus fortuna faveret!) föstik le azt, ha, beváltási jegyek helyett, conventiós pénzt harácsolhat? Avagy ez is csak más külső mezbe burkolt törlesztési mód akar lenni? Ha — úgymond — így áll a dolog, akkor rövidebb eljárás volna *egyetlen* törlesztési

alapot létesíteni és «aztán a megsemmisítést, elégetést és pusztítást addig folytatni, míg semmi-féle pénzjegy sem marad». Gentz tehát csöppet sem csodálkozott azon, ha, a mint vele közlék, a képviselők ezt a cikkelyt «hangos hahotával fogadták». «Il y a» — teszi ő hozzá — «des conceptions auxquelles on ne peut répondre que par des sifflets». Hogy Wallis gróf idáig sülyedett, ez még az én várakozásaimat is fölülmúlja, pedig ezek a képtelenségek nem kis adagára vannak elkészülve».

Gentz ugyan a mellett van — mert ezt látja a földolognak — hogy Magyarország, a jelentés negyedik pontja értelmében, fizessen évi tizenkét millió forintot. De nem helyesli, hogy az országgyűlést, állami titkok örve alatt, behatóan föl nem világosítják. «Az országgyűlés» — írja ő Pálffy-nak — «mindenesetre jogosult, a követelésre vonatkozólag, bővebb fölvilágosítást kérni. Ha ezt megtagadják, úgy nem marad a pénzügy-minister részére más reménység hátra, mint a legelőkelőbb követeket rábirni, hogy a tizenkét milliót *vakon* megszavazzák. Ha a kívánt fölvilágosításokat megadják, akkor bemérhetetlen tér nyílik új, és tartok tőle, nagyon is jogosult vitákra. Bizony nem ez volt az útja annak, hogy Magyarországra a többi tartományokéval egyenlő teherviselést hárítsanak. Ennek más volt a módja, ehhez más beszéd, de mindenekfölött világos és érthető rendszer kellett. Államtitkokkal, manap-

ság, már csak charlatanok dolgoznak. Most már idejét múlta a pénzügyi kormányzat ködbe burkolása, a minek, egyébiránt olyan szabad és törvényesen korlátolt monarchiában, a milyen Magyarország, amúgy sem volna helye». «Hogy azonban» — így hangzik Gentz könyörtelen ítéletének befejezése — «a minister *politikájára* térjek vissza, lehetséges-e nagyobb örültség, mint a kormányt egyedül érdeklő fődolog kimondása előtt, a nehéz lépéshez megnyerni szándékolt kedélyeket, három, egymásra következő, egészen haszontalan, részben ízetlen, de minden oldalról nyomorultul bevetett javaslattal elkeseríteni? Az országgyűlés szerencsétlen kimenetele, minden körülmények között, rendkívüli szerencsétlenség volna az államra nézve. De ha ez a csapás elér bennünket, úgy azért in re és in modo, egyes-egyedül Wallis a felelős».

Ha oly kiváló férfiú, mint Gentz ily módon tört pálczát a Wallis benyújtotta pénzügyi javaslatok fölött, csodálkozhatunk-e azon, ha azokat a rendek sem részesíthették más elbánásban? De ők nem szorítkoztak csak a leghatározottabb visszautasításra, hanem, figyelmünkre teljes mértékben méltó, positiv javaslatokkal is állottak elő. Egy újabb «diæta¹⁾lis acta» szerepére hivatott fölíratban akarták a rendek pénzügyi tervö-

¹⁾ Leurs kifejezése, melyet 1811 oct. 16-iki jelentésében használt B. ü. m.

ket a trón tudomására hozni. A kerületi gyűlésekben folytatott tanácskozások folyamában két irány került fölszínre. Dessewffy József gróf azt indítványozta, kérnék föl a királyt a papirpénz haladéktalan megsemmisítésére. Viszont Vay azt állította, hogy ez lehetetlenség, mert a papirpénz teljes megsemmisítése kiszámíthatlan, veszélyes következményekkel járna. Az országgyűlés legkiválóbb vezérei között fölmerült nézeteltérés heves összeütközést szült. A közvetítőknek azonban sikerült az ellentétek kisimítása. Vay most már kijelenté, hogy az állam nem létezhet ugyan papirpénz nélkül, de azért még nem szükséges a most forgalomban levő jegyeket föntartani. Viszont Dessewffy azt a korábbi kijelentését: hogy a míg papirpénz lesz, addig csengő pénz nem is lesz látható, oda módosítá, hogy ez csak a most forgalomban levő papirpénzre vonatkozik, mely nem nemzeti érték, és a melynek hitelét lehetetlen megmenteni.¹⁾ Bármint alakultak azonban a nézetek, annyi kétségtelen, hogy Vay és Dessewffy tökéletesen egyetértettek Wallis pénzügyi tervének elítélésében és hogy mindketten hangsúlyozták, miként ezen az úton nem lehet az államon segíteni és így egészen másnemű eszközökhöz kell folyamodni. Mindenekelőtt az a terv állott előtérben, hogy a császár követelései csak akkor teljesítendőek, ha a kormányzás az országgal szem-

¹⁾ U. a. oct. 19. B. ü. m.

ben felelős nemzeti ministerekre bízatik és a rendek jogot nyernek az összes állami kiadások beható megbírálására. De bármennyire irányult a követek figyelme hazájok különös viszonyaira, még sem hagyták tekinteten kívül az örökös tartományok állapotait sem. Míg egyfelől a német tartományokban egyszerűbb és kevésbé költséges közigazgatás meghonosítását sürgették,¹⁾ addig másfelől azt kívánták, hogy az összes jövedékek, tehát a korona-kamarai és vallásalapítványi javak, az összes bányák és a só kezelése vagy haszonbérbe adása, 32 évre a nemzetnek engedjék át. A kezelés a rendek kebeléből választandó «nemzeti közigazgatási szervre» menne át. Hasonló közigazgatási hatóságot állítólag már 1790/91-ben hoztak volna, «nemzeti tanács» elnevezése alatt, javaslatba. A rendek abból a nézetből indultak ki, hogy a pénzügyi bajokat nem a kész értékek hiánya, hanem csakis a királyi jövedelmek hiányos kezelése idézi elő. Ők tehát készeknek nyilatkoztak, az arany- és ezüstitbányák jobb kihasználásával, az udvar részére jóval nagyobb jövedelmet szolgáltatni, mint a milyent az belölök eddiglen húzott.²⁾ Vitéz hangsúlyozta,

¹⁾ Egy tudósító a következő megjegyzést fűzi ehhez; «Der Adel, dessen Administration die ärgste Satyre auf eine Staatsverwaltung ist, will in Österreich eine bessere Verwaltung einführen!» 1811 oct. 16. B. ü. m.

²⁾ Leurs, 1811 oct. 19. B. ü. m.

hogy ez a javaslat nem jelent a királyi jogokba való beavatkozást, ellenkezőleg, a rendek csak igazolni akarják a király előtt, hogy a jövedékek mily rosszul kezeltettek és hogy a tevékeny és körültekintő közigazgatás mily óriási előnyöket biztosíthat. Zmeskál árvai követen kívül, Marsovszky István egyházi személy emelkedett föl a nemzeti közigazgatás ellen, mint a mely, szerinte, a királyi jogok korlátozását jelenti. Ez a föl-szólalás annál nagyobb föltűnést keltett, mivel a papság, eddigelé, tökéletesen hallgatagul viselkedett. De Marsovszky elkövete azt a nagy hibát, hogy föllépése titkos rúgóját elárulta. Leleplezte a papságnak az egyházi javak miatti nagy aggodalmát, kiszalasztván száján azt a mondást, hogy szégyen, gyalázat volna azokat a javakat egyébre fordítani, mint a mire szánva voltak. A papság védőre talált Lukácsyban, ki arra hivatkozott, hogy a rendek a királytól csakis a közigazgatás és a közjövedelmek jobb kezelését kívánhatják. Midőn ő, a szigorú katolikus, az egyházi javakat nagy buzgalommal védelmezte, a teremben végigmorajlott az a kijelentés, hogy Lukácsy a papok megfizetett zsoldosa. Minthogy, a szóban forgó pontra nézve, nem tudtak megegyezésre jutni és a döntést a nyilvános ülés számára tartották fön, Ghiczy,¹⁾ a kerületi ülés elnöke, kijelenté, hogy szégyen volna rá nézve, ha épen az ő elnökle

¹⁾ Komáromi követ.

alatt nem tudnának megegyezésre jutni. Ő is azt mondá, hogy a jövedékeknek a rendek javára történendő haszonbérbeadásáról, a király egyenes megsértése nélkül, nem lehet szó. Habár ebben a kerületi ülésben nem is jött megállapodás létre, mégis túlsúlyra jutni látszott az a nézet, hogy a nemzeti közigazgatás eszméje elejtendő,¹⁾ a mint-hogy arra, tényleg, többé nem is tértek vissza. Mindazonáltal, Vay javaslatára, a császárhoz kérést intézni határozták el, hogy a közjavak célszerűbb kezelését, valamint a Magyarországot érintő kiadások és adósságok teljes kimutatásának előterjesztését rendelje el és az arany és ezüst kivitelét tiltsa meg.²⁾

Az új pénzügyi tervre vonatkozó javaslatban készek voltak a rendek az aranyban és ezüstben létesítendő alap előteremtését támogatni és az összeg felét magokra vállalni. Egész hangosan beszéltek azonban, hogy a császárnak csengő pénzben nagy magánkincstára van, nyissa hát ki zacskját és siessen a szükséggel küzdő állam segítségére. Habár a nádor, sőt maga Ferencz császár, minden úton és módon köztudomásra juttatni törekedett, hogy a császári magánkincstárról szóló hirlelés, pusztá mese, de azért a czáfolatban még sem akartak hinni. A rendek, az ötven milliós alap létesítésével kapcsolatban, a

¹⁾ Hoffmann jelentése, Pozsony, 1811 oct. 24. B. ü. m.

²⁾ Vogel, 1811 oct. 25. B. ü. m.

közhitel megszilárdítása érdekében, egy állami bank alapításának gondolatával is foglalkoztak, mely eszme, mely Ausztriában a XIX-ik század kezdete óta, többször merült föl, de a melynek megvalósítására csakis Stadion Fülöp gróf, utóbb következő pénzügyi kormányzata alatt, került a sor.¹⁾ De míg az osztrák pénzügyi politikusok egy, Bécsben székelő közös bankra gondoltak, az 1811/12-iki országgyűlés követei már most szel-
lőztették azt a kérdést, hogy nem kellene-e két bankot, és pedig egyet az osztrák örökös tartományok, egyet pedig Magyarország részére föllá-
llítani. A rendek egy része, élén a zágrábi püspökkel, inkább a kormány felé hajlott és az egyetlen közös bank mellett foglalt állást, mert, úgy mondták, ilyen válságos időkben lehetőleg mindazt mellőzni kell, a mi visszavonásra adhatna okot. Az ellenzék azonban hevesen sikra szállott ez ellen a terv ellen és minden erejével a külön magyar bankért küzdött. Erős küzdelem után végül elállottak utóbbtól és az önálló magyar bank gondolata, tényleg, ki is maradott a föliratból.²⁾ Az a makacsság azonban, melylyel a rendek

¹⁾ Beer, *Die Finanzen Österreichs*, 90 l.

²⁾ «Dass der neue Plan» — így szól egy Metternich részére Pozsonyban készült naplószerű följegyzés 1811 oct. 20-áról. (Bécsi áll. levélt.) — «grosse Ideen in sich fassen, deren Realisirung schon lange vielleicht mit Nutzen hätte bezweckt werden können, lässt sich kaum läugnen; ob aber der Hof in der Lage sein wird, ihn annehmen

törekvéseikhez ragaszkodtak, már mindenféle nagy föltünést keltett és a közhitelre rossz hatással volt. Hager, a rendőri hivatal alelnöke, keservesen panaszkodott, annak a néhány, köztársasági érzelmű egyénnek mértéket nem tartó hangja miatt, kik a hangulatot a titkos ülésekben oly kedvezőtlenül befolyásolják és a követeket jogosulatlan követelések támasztására bírják. Ő a legrosszabbtól tartott, ha ily nézetek a sajtó útján sokszorosítva, köztudomásra jutnának. «El nem titkolhatom» — így szól 1811 október 23-iki előterjesztésében — «Fölséged legmagasabb trónja előtt a miatti aggodalmamat, hogy az országgyűlési irományok nyomtatás útján, nemcsak Magyarországon, hanem a német tartományokban is el fognak terjedni és hogy — az üzenetekben néha oly hang szólalván meg, a milyent még

zu können und zu wollen, ob die ungarischen Stände im Stande sind, die Verhältnisse der deutschen Provinzen zu kennen und zu würdigen, ob der Kaiser, nachdem er einen festen Gang in der Regierung der Staatsfinanzen adoptiert und ihn vor den Augen von ganz Europa als unwandelbar verkündet hat, es nun, da der Wurf geworfen ist, zugeben könne, dass die Hälfte seiner Monarchie demselben, als falsch berechnet, ihren Zutritt verweigere und ihm einen neuen Gang vorschreibe, zu dessen Projectirung sie gar nicht berufen war — diese und so viele andere Fragen, die sich jedem warmen Patrioten unwillkührlich aufdringen, wird die nähere Zukunft, die vielleicht wohl auch nicht so gar nahe liegen dürfte, aufklären.

a francia nemzeti convent sem használt — a belölők szétáradó aristokratikus - demokratikus forradalmi szellem, még a német tartományokat is meg fogja mételyezni, vagy azokat legalább is elkedvetleníti, ha tudniillik Fölséged a közvéleménynek, a rendi szabadságok leple alatti ilyen megdolgozását, tovább ts megtűri». ¹⁾ Úgy látszik, hogy a forradalmi szellem növekvéséről szóló amaz újabb hírek, melyek értelmében a feszültség Magyarországon nőttön nőne és mindenki a politikai válság kitörésére várna, ²⁾ igazat adtak Hagernek. Egy közvetlenül Ferencz császárhoz intézett emlékirat azt állítja, hogy az a párt, mely 1790 óta következetesen Magyarország önállóságáért küzd és ezt az országot a legmesszebb menő politikai szabadság elvei szerint akarja szervezni, ennek a célnak még az uralkodóházat is kész föláldozni. «Itt» — így szól az emlékirat — «minden túlérte..... Ha a kormány nem akarja önmaga és a nép iránti kötelezettségeit megszegni, akkor itt a végső ideje annak, hogy ezeknek a bűnös üzelmeknek véget vessen». Az emlékirat szerzőjének nézete szerint a magyar ügyekre nézve egy «bizalmas, titkos bizottságot» kellene felállítani, mert a német államférfiak, tehát a bécsi ministerek, mint a tapasztalat mutatja, édes-keveset értenek azokhoz. Erre a bizott-

¹⁾ Hager előterjesztése 1811 oct. 23. B. ü. m.

²⁾ Leurs a császárhoz, 1811 nov. 2. B. ü. m.

ságra kell az ügyek legfőbb vezetését rábízni és annak még a legmagasabb magyar hatóságokat is alá kell rendelni. A bizottság pedig mindaddig folytatná működését, míg Magyarország ügyei vissza nem térnének ugyanabba a rendes mederbe, melyben a német tartományok ügyei folynak.¹⁾ Oly vész hírek voltak ezek, melyek a császárt bensejében megrendítették. Ő, ki az összes követeket közepes és semmi okos dologra nem képes embereknek²⁾ tartotta és egy ízben, állítólag, azt a kérdést tette: «ugyan mit is csinálnak Pozsonyban azok a bolondok?» mi mellett az egész alkotmányt elavultnak és rossznak tartotta, ő, már majdnem abban a hangulatban volt, hogy azokra hallgasson, kik, mint Duka és Prohaska tábornokok, most már úgy vélekedtek, hogy itt nincs többé egyéb hátra, mint «közéjük csördíteni». Az ő oldalukon állott Wallis, ki mindent erőszakkal akart kikényszeríteni.³⁾ Ebben a hangulatban Ferencz, még az alatt az idő alatt, mely alatt a követek, az ő közvetlen közelében, a fölírat fölött tanácskoztak, arra határozta el magát, hogy egy erős hangú leíratot fog kibocsátani. «Attól» — így ír ő Hagernek 1811 november 4-iki előterjesztésére — «a mit birodalmam javára elhatározandónak vélek, semmi esetre sem fogok eltérni

¹⁾ Leurs a császárhoz, 1811 nov. 2. B. II. m.

²⁾ Krones id. m. 121 l.

³⁾ U, o.

és a daczot, engedetlenséget és jogaim korlátozását Magyarországon épen oly kevéssé fogom megtűrni, mint bárhol másutt, de annak is útját fogom állani, hogy a rendek az én jóakaró, összes államaim javára egyaránt irányzott, atyai szándékomat megghiusíthassák és ezzel a magok és az örökös tartományok szerencsáját alááshassák. Föladatává teszem önnek, hogy ezt a szilárd és rendületlen határozatomat, minden rendelkezésre álló egyenes és közvetett úton, köztudomásra hozza».¹⁾ Alig vette Hager e resolútiót kézhez, azt a tartományi főnököknek és bizalmasainak azonnal megküldé.²⁾ A resolútiót Bécsben a különböző városrészekben, a templomok közelében fölragasztott hirdetmények útján tették közzé. A császár erélyes föllépését a bécsiek olyan kitörő örömnnyilvánításokkal fogadták, hogy az emberek társaságban és az utczákon, egymás nyakába borultak.³⁾ Ezer meg ezer kéz fogott a császári leirat lemásolásához, hogy azt Ausztria minden vidékére elküldhessék.⁴⁾ A leirat, Hager közvetítésével, az *Augsburger Allgemeine Zeitungban* is

¹⁾ A császár resolútiója Hager 1811 oct. 23-iki előterjesztésére. B. ü. m. Springer id. m. I. 190 és Krones id. m. 49 a resolútió keltét, hibásan, novemb. 5-ikére teszik. Horváth, *Magyarország történelme* cz. m. VIII. köt., csodálatos módon, semmit sem szól arról.

²⁾ Hager a tart. főnökökhöz. 1811 nov. 5. B. ü. m.

³⁾ Jelentés, Bécs, 1811 nov. 9. B. ü. m.

⁴⁾ U. o.

megjelent.¹⁾ Kevés híjja volt annak, hogy az a hivatalos *Wiener Beobachter*ben is közhirré nem tétetett.²⁾ És most az a különös esemény ment végbe, hogy néhány nappal a valódi resolutio közzététele után, annak egy hamisítványát is kezdték terjeszteni. A bevezetett nyomozat számai egész Rosenberg herczeg, altábornagy házáig vezettek.³⁾ Ezt a legélesebb hangon tartott hamis resolutiót az a párt dobta be a közönség körébe, mely a november 4-iki császári utasítást túlságosan enyhének tartotta. A Pozsonyból keltezett, hamis kézjegy így szólott: «Az országgyűlést föl-oszlatom. Visszatérek székvárosomba, a honnan tisztjeim útján fogom parancsaimat az országgal tudatni és ha ezek engedetlenségre találnának, úgy, karddal a kezemben, fogom igazamat keresni».⁴⁾ A hamisítvány annál könnyebben talált hitelre, mivel valójában olyasmit tartalmazott, a mi után Bécsnek hatalmas és nagy befolyású körei, szivők mélyéből vágyakoztak. Bécsben, már a november 4-iki resolutio közzététele után, beszéltek, hogy a császár tizenkét német ezred-

¹⁾ 1811, 1280 l. 320. sz. a.

²⁾ Egy névtelen naplójából, 1811 nov. 9. Maga Metternich herczeg, a minister atyja, beszélt el a napló írójának, hogy ő volt az, ki a resolutio kihirdetését az *Oesterreichischer Beobachter*ben még idejekorán megakadályozta.

³⁾ A nyomozat Metternich parancsára vezettetett be.

⁴⁾ 1811 nov. 9, B. ü. m.

nek megrendelte, miként huszonnégyszáz óra alatt Magyarországra induljanak, hogy továbbá a császár és a nádor között nagyon heves jelenet ment volna végbe és csakis a ministerek közbelépésének sikerült a császárral, a József főherczeg ellen kiadott elfogatási parancsot visszavonadni, mire a főherczeg lemondott és Wallis a magyar alkotmány teljes megszüntetését hozta volna javaslatba.¹⁾ De, a mint ez a bécsieknél oly gyakran elő szokott fordulni, a hangulat egyszerre gyökeresen megváltozott. Épen azokat, kik a császári resolútiót mindenféle elképzelhető dicsőítő hymnuszok kíséretében, egészen az egekig emelték, hirtelen, a legnagyobb levertség és a jövő miatti kétségbeesett aggodás fogta el. Már-már látni vélték a még daczosabban föllépő Magyarországot, mely külföldön keres segítséget és az élelmi szerek kivitelét zárlattal fogja megakadályozni, minek háború és nyomor lesz a következménye.²⁾ A bécsi polgárok pedig, kik az országgyűlés zajos lefolyásáról mit sem tudva, nyugodtan élték napjaikat, tüstént fölriadtak nyugalmukból. A beállott félelem legközelebbi, nyugtalanító következménye nemsokára nyilvánult a zab és a csengő pénz rohamos drágulásában.³⁾

¹⁾ Jelentés, Bécs, 1811 nov. 9. B. ü. m.

²⁾ A bécsi rendőrfőigazgatóság jelentése, 1811 nov. 11. B. ü. m.

³⁾ Hager előterjesztése, 1811 nov. 12. B. ü. m.

Pozsonyban november 9-ikén ismerék meg a nov. 4-iki resolútiót. A hamis kézjegy csak valamivel később érkezett oda. Mind a kettő mennydörgés módjára hatott. Máriássynál haladéktalanul értekezletet tartottak. Fölhevülésökben mindnyájan egyetértettek abban, hogy ez az intézkedés a nemzetet meggyalázza. Most már, így szoltak a követek, kétségtelenül el van határozva, hogy Magyarországot az örökös tartományokba beolvaszszák.¹⁾ Még csak ezentúl jön a hadd el hadd, mondák mások. Magyarországot egész Európa előtt lealacsonyították. Eddig csak kétezer ember tudta, hogy a pénzügyi rendszert megtámadták, most már milliók meg milliók is meg fogják tudni.²⁾ A resolúció Pesten is nagy izgalmat keltett.³⁾

De hát olyan volt-e az európai helyzet, mely megengedte ily kirohanások intézését és a rendek amúgy is éles föllépésének fokozását? Hisz az Oroszország és Franciaország között kitörésre készülő háború körvonalai mind világosabban bontakoztak ki, ez pedig a legnagyobb óvatosságot parancsolta. Hogyan is mutathatá be magát Metternich, ily jelentőségű európai összetűzés közepett, kívánatos szövetségtársnak, mikor a

¹⁾ Vogel jelentése, 1811 nov. 13. B. ü. m.

²⁾ Schedius Armbrusterhez, 1811 nov. 14. B. ü. m.

³⁾ Demelitsch, *Die auswärtige Politik Metternichs*, I. 488 és 489 l.

monarchia erejét belső villongások béníták meg? A külügyminister előtt nem maradhatott titokban, hogy Berlinben számításba vették a magyar ügyeket és a rendek ellenállásából bizvást következtetést vonhattak arra, miként Ausztria nem lesz képes a hadsereg erősítésére.¹⁾ Valamint Poroszország, azonképen más államok is a legnagyobb figyelmet szentelték a magyarországi helyzetnek. Oroszországról tudva van, hogy lelke mélyéből kívánta Ausztria teljes megbénítását, nehogy az Franciaországgal szövetségre léphessen. A szt.-pétervári kabinet csakis a monarchia belső gyöngesége révén remélhette Metternich politikájának meggyengülését, ki, akkoriban, Franciaországra akart támaszkodni. Metternich, az időtájt, a sötétben tapogatódzott és a monarchia jövője miatt nagyon is aggódott. Hisz tartania kellett attól, hogy I. Sándor cár és I. Napoleon Ausztria rovására még az utolsó pillanatban is kibékülhetnek. Ő ekkor nagy rejtély előtt állott, mert az Európát megrázó, bekövetkezendő nagy eseményeket még mindig mély homály burkolta. Törökország és Oroszország minden pillanatban megköthették a békét és ezzel az északi szomszéd szabad kézre tehetett szert — ismét oly körülmény, mely Metternichet a legnagyobb óvatosságra intette. «Ez az esemény» — így írt ő

¹⁾ Jelentés, kelet nélkül, mely hihetőleg Leurstől származik. Átadatott 1811 nov. 12-ikén. B. ü. m.

november 5-én Pozsonyból — «a mostani politika menetére, még inkább számba veendő befolyást gyakorol és az 1812-ik évnek már eleve egészen más jelleget kölcsönöz. Helyzetünk jóval aggodalmasabb, sőt alig kiszámítható lesz».¹⁾ Vajon közönyös maradhatott-e, a nov. 4-iki resolutio szülte izgalommal szemben az a minister, ki a leirat megjelenését követő napon ekként nyilatkozott? Úgy látszik, hogy Metternich, a Hager-féle jelentések nyomása és az erőszak alkalmazását sürgető párt hatása alatt, az első pillanatban, szintén hozzájárult a resolutio kibocsátásához ²⁾ és hogy ezt az elhatározását csak utólagosan bánta meg. Az ő támogatásával, József főherczeg, ki a király és a rendek közti jobb viszony helyreállítására irányzott minden törekvését, egy csapással, meggyorsítva látta, most már sikeresen léphetett föl a nov. 4-iki resolutio nyilvános visszavonásának kieszközlése végett.³⁾ Egészen

¹⁾ Kézirat.

²⁾ Egy névtelen naplója, nov. 9. Erre vall az a körülmény, hogy ő atyjával, Metternich hg.-gel, mindenfelé terjeszteté a hírt, miként a császárnak a nov. 4-iki resolutio visszavonását javasolta. U. o. Metternich tehát már nov. 9-ikén el volt határozva a resolutio hatálytalánítására.

³⁾ Gróf Beckers, a 11-ikén estve Bécsbe érkezett nádor hadsegéde, nyíltan beszélé, hogy még sohasem látta urát oly jókedvűnek, mint azon a napon, melyen a resolutiót visszavonatnia sikerült. A császárra ő azzal is hatott, hogy ily resolutio után az egész világ azt gondolhatja,

rendkívüli és csakis a nagy európai politikával magyarázható meg Ferencz császárnak az az elhatározása, melylyel öcscsét, József főherczeget, fölhatalmazá arra, miként a rendek elnökének megírhasssa, hogy olyan parancs, mint a november 4-iki, soha sem bocsáttatott ki.¹⁾ A felelősség azért a megalázásért, melylyel ez a lépés a koronára nézve járt, mindenesetre a császár tanácsadóinak fejére hull vissza, kik őt, az adott viszonyok között, ilyen lépésre bírták rá. A kormány gyöngeségét mi sem tanusíthatja jobban, mint ez a hallatlan eljárás, mely az uralkodó tekintélyét a rendek előtt bizonyára nem emelte.²⁾ Hisz még

hogy Ausztria háborúban van Magyarországgal; ily viszonyok között hol akadhat még olyan állam, mely Ausztriával szerződésre lépjen. Jelentés, Bécs 1811 nov. 13. B. ü. m.

¹⁾ József főherczeg Majláth személynökhöz. Bécs nov. 12. B. ü. m. «Dignabatur sua Mtas SSma eatenus per me demisse interpellata benigne declarare, nullas hujus continentiae manuales vel ad baronem Hager vel ad comitem Saurau (Alsó-Ausztria helytartója) dimissas fuisse, mihi que una benigne comittere, ut praetactarum manualium authenticiae contradicam atque omnibus viis et modis hanc altissimam contradictionem ad Statuum et Ordinum notitiam pervenire faciam quo hac ratione praefati St. et OO. super concepta exinde sollicitudine pleni quieti reddantur».

²⁾ Minthogy az 1811. nov. 4-iki leirat sohasem hozott a rendek hivatalos tudomására, természetsszerűleg elesnek mindazok a megjegyzések, melyek Kronos (id. m. 49 l.) ahhoz fűz.

olyan megjegyzést is lehetett hallani, hogy a visszavonás csak azt jelenti, miként a császár «tremarolába» esett.¹⁾ Mindezeknek a levét pedig Hager volt kénytelen meginni, mert ő rá várt a szörnyű sors, hogy az összes hatóságokat a resolutio állítólagos nemlétezéséről tudassa és ő volt az, ki egy magyarországi előkelőségnek kénytelen volt szemtül-szemben kijelenteni, hogy ő ilyenféle leíratot sohasem látott.²⁾ Sorsát csak súlyosbította túlbuzgalma, melylyel az eredeti parancsot, általánosságban való közlés helyett, szó szerint tudatta a továbbterjesztésre utasított hatóságokkal, mely eljárása mellett, semmi kétség sem maradhatott hátra a resolutio hitelessége iránt.³⁾ Ha ő nem ad ki kezéből másolatokat, úgy nem lehetett volna a resolutiót, falragaszok útján, szószerint közölni és ekkor a visszavonás módja is nagyobb hitelre találhatott volna. A császár éreztette is vele haragját, midőn, Pozsonyból Bécsbe visszatérve, «nem csekély csodálkozását» fejezte ki resolutiója közlése fölött. «Az ilyen közhírrététel» — írja Ferencz Hagernek — «csakis olyan következménnyel járhatott, mint a milyen bekövetkezett, és el nem titkolhatom

¹⁾ Vogel jelentése, 1811 nov. 14. B. ü. m.

²⁾ Előterjesztés, 1811 nov. 15. B. ü. m.

³⁾ Még 1812-ben is megróvják Hagert, hogy nem tudta a terjesztésnek módját ejteni a nélkül, hogy kezéből másolatokat adjon ki. Kézirat.

önnel szemben rosszalásomat». ¹⁾ Hager indítatva érezte magát igazolása előadására és az a mód, melylyel ezt teszi, érdekes fényt vet arra a körülményre, mennyire szerették volna a bécsi ministeri körök Ferencz döntését legott ténynyé változtatni. Hager még október 29-én szóbelileg lelkére köté a császárnak Pozsonyban, hogy, az állam és az uralkodóház érdekében, a nyakas magyarokkal szemben, a legerélyesebb rendszabályokat alkalmazza. De Ferencz akkoriban még mitsem akart ily javaslatokról hallani. Alig tért azonban Hager vissza Bécsbe, már néhány nap múlva megkapja Pozsonyból a nov. 4-iki rendeletet. Ez megerősíté őt abban a föltevésében, hogy immár elérkezett a magyarok megfenyítésének ideje. Ő tehát bűnös mulasztást vélt elkövetni, ha, a kihirdetésmódja iránt, a Pozsonyban időző udvarhoz még további kérdést intézvén, a közzétételt 48 órával késleltette volna. Persze Hager nem tudhatta, hogy Metternich időközben meggondolkozott és hogy a rendeknek legalább látszólagos engedékenysége is a császár akaratának megváltoztatását követelte. Mindazonáltal még most is a mellett kardoskodott, hogy a visszavonásnál sokkal üdvösebb volna, ha a császár a nádor és a rendek előtt megmásíthatatlan akaratát hangoztatná, mert így legalább

¹⁾ A császár kézjegye Hagerhez, Bécs, 1811 nov. 11. B. ü. m

egy része elérhető volna annak, a mit — mint mondja — «egy corps d'armée nyomatékosabbban biztosíthatna». «Nagy kérdés még» — teszi hozzá — «ha vajon a legfelsőbb resolutio teljes közzététele, magoknál a magyaroknál is, nem-e inkább lohasztani, mint fokozni fogja az ő nyakasságukat». ¹⁾

V.

Mialatt ez, a maga nemében hallatlan eset végbement, a rendek még mindig a pénzügyi patens elleni harmadik óvást¹⁾ magában foglaló föliraton tanakodtak. Mindnyáját egy gondolat, egy vágy vezérelte: Wallist és vele együtt rendszerét megbuktatni. Az egyik ülésben így szólott Máriássy: Mi reméltük, hogy Wallis nagy vegyésznek fog bebizonyulni, ki a papirpénzből arany- és ezüstpénzt csinál. De mennyire csalatkoztunk várakozásunkban. Akár felülről, akár alulról, akár belül nézzük a beváltási jegyeket, sehol sem látunk egy picziny kis aranyat vagy ezüstöt: felülről nem, mert a király nem képes azokat beváltani, alulról sem, mert az ország nem akar érték kezességet vállalni, de belül

¹⁾ Hager előterjesztése, 1811 nov. 12. B. ü. m.

sem, mert a papirpénz mindig papir marad, még pedig rossz papir, melyből soha világeletében nem lesz pénz.¹⁾ A személynök csak ügygyelbajjal tudta kivinni, hogy a pénzügyminister személye ellen irányzott támadások a föliratból kihagyassanak.²⁾ De azt már nem tudta megakadályozni, hogy gróf Dessewffy József, kiindulva abból a szükséghelyzetből, melyet a február 20-iki patens a gyűlölt rendszabályok támogatására fölemlít, «*A szükség gróf Wallishoz*» czim alatt egy maró satirát ne hozzon forgalomba, melynek első versszaka ekként hangzik:

«Vétek nyúlni más zsebébe,
Onnan fogni két kezébe,
Aranyat vagy ezüstöt;
Azzal osztán elszaladni,
Tékozlással mind kiadni,
S osztatni mint a füstöt.
De ha ki jól meggondolja,
Hogy a szükség parancsolja,
Bizony szabad azt tenni».³⁾

Örömmel adták kézről-kézre azt a gúnyiratot is, melynek képén, a császár és Wallis betört fenekű kocsiban ülve, azelőtt a veszély előtt

¹⁾ Jelentés 1811 nov. 2-áról. B. ü. m.

²⁾ Radicevich jelentése. Pozsony 1811 oct. 25. B. ü. m.

³⁾ Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezése, I. 236. L. még u. o. 242 l. Közölni óhajtok e helyen egy francia versből is néhány szakaszt, megemlítve, hogy ennek

állanak, hogy egy sártengerben merüljenek el. Mindenkinek mosolyt csalt ajkaira a képnek az a további részlete, melyen egy nemesi fölkelő katona az uralkodó segítségére siet, hogy kellemtelen helyzetéből kiszabadítsa, de a pénzügyministert nyugodtan sorsára bizza.¹⁾ Épúgy közbeszéd tárgya volt — a nélkül, hogy az állításhoz a legcsekélyebb kétely is férközött volna — a császárnak az az állítólag gróf Zichy Károlyhoz, az utóbbinak kertjében intézett mondása: «Magam is nagyon kíváncsi vagyok, hogy Wallis meddig fogja még magát tartani».²⁾ A Wallis-ellenes, hangulat mellett, könnyen megmagyarázható,

szerzőségét is, akkoriban, általában Dessewffynek tulajdonították. B. ü. m. A verssorok a következők:

«Du grand ministre des finances
Chantons l'esprit et les talens
De ses profondes connaissances
Chez nous on parlera longtems»

«Pour conserver ce qui nous reste
Il faut lui faire nos adieux
Tout retard peut être funeste
Et le plutôt sera le mieux.»

«Car ces messieurs détestables
Augmentent sans cesse le mal
Mettront l'état aux incurables
Et les sujets — à l'hôpital».

¹⁾ Vogel jelentése, 1811 nov. 30. B. ü. m.

²⁾ Piringer Hagerhez, 1811 nov. 19. B. ü. m.

ha a rendek, kik a pénzügyminister javaslatainak visszautasításával, saját jogaikat vélték oltalmazni, semmi engedékenységről sem akartak hallani. A harminczkét éves haszonbér és a külön felelős ministerium követelése most már elejtetvén, a kerületi ülések vitáinak főtárgya a papírpénz forgalmon kívül helyezése volt.¹⁾ Dessewffy József volt ennek az álláspontnak a főképviselője, mely ellen még november 6-án senki sem szólalhatott föl a nélkül, hogy magát gyalázkodó megjegyzéseknek ki ne tegye. A főurakról, kik mérséklőleg akartak föllépni, mindjárt azt mondták, hogy: «ők annyit értenek a papírpénzhez, mint a vakok a színekhez». Még Vayt is, ki a papírpénz azonnali eltüntetését lehetetlenségnek állította, szakadárnak és az udvar kegyét hajhászónak kiáltották ki.²⁾ Dessewffy állítását arra alapította, hogy a császár magánkincstára elég nagy a papírpénz gyors beváltására.³⁾ Ezt a túlzott föltevést a nádor egy november 8-án tartott magánértekezleten igyekezett eloszlatni.⁴⁾ Még a november 9-iki ülésen is oly heves kifakadások fordultak elő, a milyeneket alig mert volna valaki a magánértekezésben ismételni. A személynök egész rábeszélő képességét

¹⁾ Vogel jelentése, Pozsony 1811 oct. 26. B. ü. m.

²⁾ U. a. nov. 6. B. ü. m.

³⁾ Hager előterjesztése 1811 nov. 3-áról. B. ü. m.

⁴⁾ Jelentés 1811 nov. 13-áról. B. ü. m.

fölhasználta, hogy a daczos nemességet enyhébb föllépésre bírja. Végre, az erőfeszítéstől kimerülten, fölkiáltott: «Öreg vagyok és a világon semmi egyéb kívánságom sincsen, minthogy hát-ralevő napjaimat a haza szolgálatának szentelhessem, de előre látom, hogy a mostani események nem fognak a rendek részére, rózsákat teremni». ¹⁾ Pillanatnyira úgy látszott, hogy Dessewffynek az a javaslata, melynek értelmében a legrövidebb és pedig a jelenlegi országgyűlés folyama alatt meghatározandó határidőn belül, jó pénz hozandó forgalomba, a nov. 9-iki, döntő, nyilvános ülésben, győzedelmeskedni fog. De a javaslatot visszautasították és a határozat úgy hangzott, hogy a császár fölkérendő, mihelyt lehetséges, a mostani rendszer kiküszöbölésével, csengő pénz behozatalára és arra, hogy a papírpénz bevonásának idejét és módzatait a rendekkel még ezen az országgyűlésen, tanácskozás tárgyává tegye. ²⁾ A császár magánkincstárára vonatkozó bárminő hivatkozás pedig elmaradott. A nádor ezenfölül törekedett, a főrendekkel néhány, az alsóház üzenetében előforduló élesebb kifejezést is átalakíttatni, hogy így, mint mondja, az egész ügy «csekélyebb jelentőséget» nyerjen. Ő a föliraton olyan átalakítást is óhajtott esz-

¹⁾ Jelentés, 1811 nov. 13-áról, B. ü. m.

²⁾ Így szól a novemb. 11-iki fölirat is. *Acta com.* 1811, 107 l.

közöltetni, mely mellett, a közös célra való közremunkálás tekintetében, a készséges akarat világosan kitünjék; «ügyde» — írja ő a császárnak — «a proceres többsége nem vélt tovább mehetni és így megmaradtak a fönnebbi változtatásnál». ¹⁾

A hosszas és gyakran igen heves viták után létrejött fölirattal a nádor Bécsbe utazott, hogy azt személyesen adja át a császárnak. A fölirat tartalma nem nagy vigasz volt Ferencznek, mert az nemcsak ismét elítélte Wallis rendszerét, ²⁾ hanem az udvar követelte segélyt is kifejezetten, haszontalan tékozlásnak jelentette ki, mint a mely a pénzügyek állapotát legkevésbé sem javíthatja. Az uralkodó hangulatot híven jellemezte egy követnek az a fölkiáltása: «a király a bőrünket akarja lenyúzni». ³⁾ A rendek úgy vélekedtek, hogy a király ne pénzt kérjen, hanem léptesse életbe azokat a javaslatokat,

¹⁾ József főherczeg a császárhoz, Pozsony, 1811 nov. 9. Bécsi áll. levélt.

²⁾ *Acta comitialia*, 1811, 93 l.: «De paterna hac Majestatis Vestrae Sacratissimæ intentione, nos quidem plene persuasi sumus, consideratis tamen circumstantiis, quæ se a tempore adoptati systematis hujus evolverunt, convinci non possumus: eodem systemate, quod obstantibus fundamentalibus legibus, de quarum observatione Majestas Vestra nos sub his etiam comitiis clementer assecurare dignata est, ad effectum dirigere non potest, unquam ad scopum per tingi valere».

³⁾ Wenger jelentése, Pozsony, 1811 oct. 29. B. ü. m.

melyek az egész monarchia jóllétének emelése érdekében, már 1807-ben tétettek. «Nem tudjuk elképzelni» — így szóltak ők a császárhoz — «hogy az államot jelenlegi szomorú állapotából más eszközzel is ki lehessen ragadni, mint a monarchia összes iparforrásainak megnyitásával, még ha mindjárt, pillanatnyilag a pénzügyek szenvednének is azalatt, mert csakis ez az útja annak, hogy a nemzet gazdaságának útjában álló összes akadályok elháríttassanak». ¹⁾

A föliratban használt hangra nagyban bátorította a rendeket a megyék helyeslése, melyek a november 11-iki föliratot «mesterműnek» ²⁾ nevezték. Mindenfelé beszélték, hogy a nemesség a rendek magatartását helyesli, az összejövedeleik alkalmával a követeket élteti és azzal büszkélkedik, hogy a magyar az egyetlen nemzet, mely az igazságot ki meri mondani. ³⁾ A nemesség és a papság, csekély kivétellel, a pozsonyi országgyűlésen hangoztatott amaz elvek mellett foglalt állást, ⁴⁾ melyeket bécsi oldalról, az országban elterjedő lázongó szellem mérgező ősforrásának jelentettek ki. ⁵⁾ «A pozsonyi országgyűlésen most megjelent rendek» — írja Schedius tanár

²⁾ *Acta comit.* 1811, 107 l.

³⁾ Jelentés 1811 dec. 26-áról. B. ü. m.

⁴⁾ Jelentés 1811 nov. 2-áról. B. ü. m.

⁵⁾ U. o.

⁶⁾ Hager előterjesztése, oct. 30-áról. B. ü. m.

Pestről Hagernek — «az országban nagy közbecsülésre tettek szert és az általános hangulat is, majdnem kizárólag az ott uralkodó irányzatok szerint alakul». ¹⁾ Sőt a parasztság is veszedelmes gondolkozásmódot árult el, melynek terjedését az állítólag már Csehországban és Karinthiában a pénzügyi rendszer miatt kitört nyugtalanságot mindenestre hamis hireivel ²⁾ is szitották. A súlyos terhek alatt roskadozó parasztság hihetőleg, megnyerhető lett volna az udvar részére, ha azt, a mint azt Gustermann tanácsolá, épen úgy, mint a városokat, a nemességgel és a papsággal szembeállítják. ³⁾ De mert a kormány

¹⁾ Schedius Hagerhez, Pest, 1811 nov. 9. B. ü. m.

²⁾ Ferencz utasította 1811 nov. 19-én (B. ü. m.) Hagert, hogy állja útját ezeknek a hamis hírleléseknek és terjeszsze azt az igaz hírt, hogy «az örökös tartományokban a legnagyobb nyugalom és ragaszkodás tapasztalható».

³⁾ Gustermann javaslata. Kelet nélkül. B. ü. m. Ő azt mondja, hogy a paraszt előtt jobb kilátások képét kell föltárni és nem elég az olcsóbb urbariumot és a vagyonképességet megigérni. Erre megjegyzi Hager 1811 nov. 1-éről keltezett előterjesztésében (B. ü. m.): «Sein Mittel (tudniillik a Gustermanné) däucht mich jedoch eine zu gewagte Opposition des Bürger- und Bauernstandes gegen den Adel und die Clerisey aufzustellen». Leurs, 1811 oct. 23-ikán (B. ü. m.) ezeket mondja: «Die Klasse, welche heute die Regierung quält und durch welche sie sich in ihrem Gange hemmen lässt, würde in einem Monat um Güter und Leben kommen, wenn das Volk wüsste, dass die Regierung derselben ihren Schutz ent-

egy ilyen, következményeiben kiszámíthatatlan társadalmi fölforgatást, mégis kockázatosnak tartott, szilárd és pedig minden osztályból egyaránt alakult ellenzékkel kényszerült szemben állani. Minél nagyobbak voltak az udvar követelései, annál nagyobb mértékben fokozódott az ellenzék belső összetartása. A nádor jól ismerte ezeket az állapotokat. De a míg ő Bécsben a fölirat szülte kedvezőtlen benyomás enyhítésén fáradozott, a rendek a legkisebb hajlandóságot sem mutattak gondolkozásmódjuk megváltoztatására. A sérelmek — úgynevezett gravamina — szőnyegre hozatalával újabb bizonyítékot szolgáltatottak arra nézve, hogy ellenzéki álláspontjukból mit sem hajlandók engedni. Nem lehet célunk, ezen a helyen, a különböző sérelmeket, egyenként tárgyalni. De mint kiválóbb fontosságúak különös kiemelését igényelnek azok, melyek a levéltitok megsértésére ¹⁾ és a személyes meggyőződésnek az által előidézett korlátozására vonatkoztak, hogy azokat, kik az udvar előtt nem tessző elveket hirdettek, túlságos gyakran idézték föl Bécsbe, a királyi szó meghallgatására. ²⁾ Heves kifakadások történtek Piringer és Gustermann

zöge. — — — Nur Städte können Aristokratie mässigen; nur sie haben dieses in Europa gethan, nur sie werden es in Hungarn thun».

¹⁾ *Acta com.* 1811. 133 l. De posta.

²⁾ U. o. 123 l. De evocatione ad verbum regium audiendum.

ellen, kik műveikben, a rendek fölfogása szerint, az alkotmányt megtámadták. Gróf Dessewffy Sámuel, József fivére, élesen megtámadta Piringer, kit erkölcsi gyilkosnak nevezett, mert az alkotmányt és a nemzetet le akarja mészárolni.¹⁾ Végre abban állapodtak meg, hogy a «de scriptis calumniosis» szóló sérelemben csakis Gustermann és a *Vertheidigung des Brückenkopfes vor Pressburg im Jahre 1809* című mű szerzője ellen emeltessék panasz, melylyel egyszersmind az a kérelem is egybekötöttetett, hogy a censorok ne tűrjék meg a nemzetet meggyalázó ily sajtótermékek megjelenését az örökös tartományokban.²⁾ Az e körül folyó vitákban különösen kitűnt gróf Dessewffy József, ki, Hager szerint «der trotzigste, hämischste, und rüstigste Gegner» volt. Hager csakugyan azt is hitte, hogy az ellenállást egy csapással megtörhetni, mihelyt a császár elhatározza magát, hogy a rendek e félelmetes vezérével hatalmát éreztesse. «Jelen alkalommal» — e szavakkal fordul Ferenczhez — «el nem fojthatom azt a kívánságot, kegyeskedjék Fölséged ennek a Dessewffynak vad és rakoncátlan törekvéseit föltartóztatni és őt királyi hatalmánál fogva, legalább az országgyűlésből száműzni: mert ez a Fölséged kegyességével

¹⁾ Vogel jelentése, Pozsony, 1811 decz. 1. L. még a Diariumot is az 1811. decz. 1. ülésről.

²⁾ *Acta comit.* 1811. 112 l.

teljesen összeegyeztethető lépés nagyon jótékony hatású volna és az ő szövetségeseit megfélemlitené, de a kiabálókat, különben is, korlátok közé szorítaná, a nélkül, hogy más erőszakosabb rendszabályokra volna szükség». ¹⁾ Teljes erejét latba vetette azonban Dessewffy a magyar nyelv érdekében, melynek a kormány részéről tapasztalt elhanyagolása, külön sérelmet alkotott. A tárgy fontossága és az ahhoz fűződött reménysek és aggodalmak indokolni fogják, ha ezzel a kérdéssel behatóbban kívánunk foglalkozni.

Dessewffy kezdettől fogva lelkes híve volt a nemzeti nyelvnek, melynek ápolását nagyon szíven hordozta. Ő nem ismert nagyobb kegyetlenséget annál, mint midőn egy népet anyanyelvétől akarnak megfosztani. ²⁾ Viszont minden eszközt jónak tartott, mely a nyelv fejlesztésére szolgált. Nagy öröm érte tehát őtet, midőn 1808-ban, a Cotta-féle könyvkereskedésben rendelkezésre álló lapokból arról, az állítólag egy magyar főúr részéről kitűzött pályatételről szerzett tudomást, melynek tárgya: ha vajon a magyar nyelv alkalmas-e a közélet követelményeinek kielégítésére? Ma már jól tudjuk azt, a mi úgy Dessewffy, mint összes kortársai előtt titok maradt, hogy tudniillik az a pályatétel se valamely magyar főúrtól, se pedig a nádortól

¹⁾ Hager előterjesztése, 1811 decz. 10. B. ü. m.

²⁾ *Gróf Dessewffy bizodalmas levelezése*, I. 49 l.

nem származott, hanem a bécsi «Polizei-Hof-stelle» hivatalából került ki, hogy ezzel Eris almája a különböző nemzetiségek közé dobassék.¹⁾ A mit sem sejtő Dessewffy tehát lelkes szavakkal biztatta barátját: Kazinczyt a pályázatra és annak kimutatására, hogy a magyar nyelv a közéletben előforduló minden tárgyalásra alkalmas. Az 1811/12-iki országgyűlésen Dessewffy, lelkesedése egész erejével lépett sorompóba a magyar nyelv igazaiért. Vállvetve küzdött ő ezért az eszményért a vele rokonérzelmű követekkel. Mindenki kötelezte magát, hogy csakis magyarul fog beszélni. Nagy sértésnek tekintették tehát, hogy épen ennek az országgyűlésnek folyama alatt adták a pozsonyi színházban *A víg czipész* («Der lustige Schuster») című darabot, a melyben az egyik játszó személy, a darabban előforduló czipészinás abbeli megjegyzésére, hogy ő ért spanyolul, angolul, francziául, magyarul, latinul, ennek az utóbbinak azt feleli: «hát akkor beszéljünk inkább németül, mert magyarul és latinul minden paraszt tud beszélni».²⁾ Az ilyes túsúrássok csak fokozták a német nyelv elleni

¹⁾ Erre nézve l. a közelebbieket: *Az 1807-iki magyar országgyűlésről* szóló cikkemben. *Századok*, 1896 évf. Erről a tárgyról nemsokára, újabb adatok alapján, Heinrich Gusztáv egyetemi tanár, igen tisztelt barátom, bővebben fog értekezni.

²⁾ Vogel jelentése, Pozsony, 1811 decz. B. ü. m. A darabot aztán be is tiltották.

gyűlöletet és a magyarhoz való ragaszkodást. Bármennyire egyek voltak azonban a rendek az udvar követeléseinek visszautasításában, a magyar nyelv kérdésében tétovázó ür keletkezett közöttük.¹⁾ A tiszta magyar és a szláv népességű megyék követei között erős összetűzésekre került a sor, és különösen heves vitákra adott alkalmat az a kérdés, mekkora legyen az a határidő, mely alatt a lelkészek, tanítók, tanárok és hivatalnokok a magyar nyelv teljes elsajátítására kötelezhetők. A személynök azt az alapelvet állította föl, hogy Magyarország tulajdonképpen „alkotmányos” nyelve a latin és hogy a királyt, ki arra esküt is tett, nem lehet a magyar nyelv megtanulására kényszeríteni. E kijelentés ellen Dessewffy óvást emelt, hangsúlyozva, hogy mindnyájuk kívánsága, hogy királyuk magyarul beszéljen.²⁾ Viszont Lukácsy, trencsényi követ, ellenkező álláspontra helyezkedett és azt hangoztatá, hogy a papokat nem lehet magyar szónoklatok tartására kényszeríteni. A latin nyelv, úgymond, eddigelé szerencsés helyzetét biztosított az országnak, mely a mellett jól érezte magát; van-e tehát ok arra, hogy ezzel a nyelvvel szemben hálátlanságot tanúsítsanak? Helyes-e a nemzetet kétfelé osztani? Egy csizma épen oly kevésbé talál mindenkire, mint egy kalap az összes

¹⁾ Jelentés, 1811 decz. 15. B. ü. m.

²⁾ Vogel jelentése, 1811 decz. 11. B. ü. m.

emberek fejére. Ezt jól meg kell fontolni, tevé-
hozzá, mert biztosíthat mindenkit a felől, hogy
még ha a kálvinisták összes togátusaikat is az ő
megyéjébe küldenék, még sem volnának képesek
annak lakóit megmagyarosítani.¹⁾ Hosszas tanács-
kozások után elhatározták a királyt fölkérni,
hogy a helytartótanács a megyékkel magyarul
levelezzen és hogy ezentúl az összes törvény-
cikknek latin és magyar nyelven szerkesztesse-
nek; hogy az összes egyházi és világi iskolák-
ban a magyar nyelv kötelező tanítása elrendel-
tessék; hogy 1815 január 1-étől kezdve az ügyvitel
az összes dicasteriumoknál magyar nyelven
végeztessék és hogy végül 1812 január 1-től
számított hat év alatt, az egész oktatás a nemzet
nyelvén történjék. A magyar nyelv megtanulására
kitűzött határidő, Horvát- és Tótország részére
egy évtízre, tehát 1822-ig hosszabbított meg.²⁾

Ezek a határozatok a kormány bizalmasai
előtt a monarchia egységének végét jelentették
és mit sem tartottak veszélyesebbnek, mint ezek-
nek «az aristokratikus terveknek» megvalósítását.
«A német ministerium ellenőrzése alól való
kibuvásra és az osztrák császárság összes tar-
tományait törvényesen összefűző, közös kötelék

¹⁾ Vogel jelentése, 1811 decz. 11. és Hoffmann jelen-
tése, 1811 decz. 10-éről. B. ü. m.

²⁾ *Acta com.* 1811; 127 l. De lingua hungarica
ejusque adminiculis.

szétbontására» — úgymond az egyik jelentés — «nem is választhatna a mind követelőbben föllépő magyar nemesség biztosabb eszközt, mint a magyar nyelvnek tervbe vett, általánosan kötelező behozatalát». ¹⁾ E jelentés szerint: Mária Therézia soha sem engedte volna meg, hogy a megyék ügyeit magyar nyelven vezethessék; «1792-ben» — teszi hozzá — «elég gyöngék voltak, hogy ezt a magyar nemességnek megengedjék, a nélkül, hogy az abból levonható következtetésekre is gondoltak volna: ezek a következmények pedig immár be is állottak». ²⁾ «Csak egyetlen következményt» — mond egy másik jelentés» — «kell megfontolni! Tagadhatatlan, hogy a kálvinisták mind jól beszélnek magyarul és nagy szónokokkal rendelkeznek; mihelyt tehát a magyar nyelv lesz a hivatali állás betöltésének főfeltétele, nyilvánvaló, hogy minden fontos állás, lassanként a kálvinisták kezére kerül, kik, végre is olyan dictaturát fognak gyakorolni, melynek következményeit késő lesz megbánni.» ³⁾ A kálvinisták elhatalmasodásától való félelem karöltve járt az a miatti aggodalommal, hogy a magyar nyelv meghonosodása a katholikus egyház fönnállását is veszélyeztetheti. «Ha» — így ír Hoffmann pesti senator — «kalvinista

¹⁾ Jelentés, 1811 decz. 5-éről. B. ü. m.

²⁾ Jelentés, 1811 decz. 5-ről. B. ü. m.

³⁾ Jelentés 1811 decz. 15-éről. B. ü. m.

uraink (a magyar nyelv dolgában) czélt érnek, úgy ezzel vége a katolikus egyháznak és mindazoknak, kik a legmagasabb osztrák ház iránti ragaszkodást föntartani kívánják». ¹⁾

Mialatt az országgyűlés a sérelmek összeállításával foglalkozott, a nádor még mindig Bécsben tartózkodott. Mindenki feszült várakozással leste visszaérkezését. Hisz úgy gondolták, hogy magával hozza a november 11-iki fölirat királyi elintézését. Némelyek ugyan azt állíták, hogy a császár felelni sem fog többé. Mások ismét úgy nyilatkoztak, hogy a nádor, ki november 11-ike óta Bécsben tartózkodott, addig el sem akar onnan jönni, míg nem sikerült neki a rendek kívánalmának megfelelő királyi döntést kieszközölni. ²⁾ Persze, helyesebben vélekedtek azok, kiknek állítása szerint a nádor a császár székhelyéről addig el sem mozdulhat, míg a Párisba küldött futár vissza nem tér. ³⁾ Bizonyos ugyanis, hogy Metternich 1811 december 3-án Schwarzenberg herceget, a párisi nagykövetet arra utasította, puhatolná ki, miképen vélekedik Napoléon a magyar alkotmánynak az udvar részéről megkísérlendő, erőszakos megdöntéséről. ⁴⁾ A rendek sérelmeinek

¹⁾ Hoffmann jelentése, 1811 decz. 19. B. ü. m.

²⁾ Jelentés 1811 nov. 29-éről.

³⁾ Vogel jelentése, Pozsony 1811 decz. 3. B. ü. m.

⁴⁾ Metternich Schwarzenberghez, Bécs, 1811 decz. 3. Bécsi áll. levélt. «Il serait fort intéressant de savoir comment l'empereur Napoléon juge la question du ren-

épen az az első pontja, melyben Horvátországnak az utóbbi háborúban elvesztett részét, visszafoglalás esetére, Magyarországhoz csatolni kérik,¹⁾ fegyverül szolgált Metternich kezében arra, hogy Napoleont az államcsíny szükségességéről meggyőzze. Mindenekelőtt pedig el kell oszlatnia a francziák császárájának a miatti bizalmatlanságát, hogy a magyar alkotmány megsemmisítése a belső egység erősítésére szolgálván, az, az összes erők egyesítése mellett, új hadjárat indítását fogja maga után vonni. Sőt inkább az a föladat várt Schwarzenbergre, hogy az egész dolgot úgy tüntesse föl, mintha az országgyűlés szétrobbantása kizárólag Franciaország érdekében történnék. Schwarzenberg utasítva volt megmondani, hogy a bécsi udvar csak akkor nyújthat Napoleonnak az Oroszország elleni, küszöbön levő hadjáratához segítyt, ha a nyakas rendek alkalmatlan ellenőrzésétől megszabadulhat.²⁾ Úgy látszik, hogy Napo-

versement de cette constitution et V. A. voudra bien ne pas négliger de sonder là-dessus le terrain et de nous informer des résultats de ses observations».

¹⁾ Metternich Schwarzenberghez, Bécs, 1811 decz. 3. Bécsi áll. levélt. «Elle (a rendek kívánalma) fournit une des preuves les plus incontestables de la nécessité de mettre un terme à l'anarchie légale, parée du nom de constitution hongroise, mais V. A. sait combien le moment de cette entreprise doit être calculé sur les événements politiques de l'Europe et sur les rapports particuliers de l'Autriche avec les puissances».

²⁾ U. o. «Vous trouverez toutefois, mon prince, de

leon beleegyezése esetére, csakugyan minden elő volt készítve a magyar alkotmány halomra döntésére. Aláírásra készen állott a császári kézjegy, mely József főherczeg letétele mellett, a császári ház egy másik tagját bizza meg az államcsiny keresztülvitelével.¹⁾ Különösen a «terroristáknak» is nevezett Wallist és Baldaccit jelölték meg azon férfiak gyanánt, kik, a katonai párt társaságában az alkotmány megsemmisítését tervezték.²⁾ A nádor tudomással birt mindezekről az ellenséges törekvésekről; sőt azt hitte, hogy csak ürügyet keresnek a terv keresztülvitelére. Aggodalommal eltelt szívét fivére, János főherczeg, előtt tárta föl, ki akkoriban a következőket jegyzé föl naplójába: «Én nem kívánom azt, (az alkotmány megszüntetését), mert nem most van annak az ideje; előttünk áll a főhatalmasságok (Francia- és

grandes ressources dans la position des affaires hongroises, dans le cas où il s'agirait de nuancer vos explications sur nos rapports politiques avec la France, à manière à entrevoir de l'intérêt à faire ressortir l'étendue nos efforts militaires futurs, en leur opposant le gêne que nous fait éprouver la marche de la diète hongroise, ou bien à établir l'impossibilité de les augmenter en appuyant vos preuves sur cette même cause».

¹⁾ Mayer jelentése, Pozsony, 1812 márcz. 8. Bécsi áll. levélt. Annál a helynél, hol Mayer megemlíti, miként ő arról a legbizalmasabban értesítve lett, Metternich irónnal megjegyezte: «Hogyan jutott ez a közönség tudomására?», a mi bizonyítja, hogy a császár elé csakugyan ily tartalmú kézjegyet terjesztettek.

²⁾ Jelentés 1811 nov. 27-éről. B. ü. m.

Oroszország) közti háború; mi semmire sem vagyunk elkészülve, az oroszok pedig már talán Belgrád előtt vannak! Mi lesz abból? Elégületlenség, végrehajtó hadsereg az országban, és mi-féle csapataink vannak? Az összes magyar ezredek Lengyelországban vannak, beállanak a szökések azokhoz, kiknek jobb dolguk van, vagy pedig haza. Az óhitűek ragaszkodása Oroszországhoz; talán nyugtalanságok az ország belsejében. Mit fog a fegyveres fölkelő sereg csinálni? Nincs-e elég robbanó anyag? Hisz csak néhány vállalkozó heveskedőre van szükség. És végre is, mit akar a császár? Pénzt! Hát megkapja-e azt ezen a módon? Ha megsemmisíti az alkotmányt, a legtöbb hivatalnok félreáll, tehát új hivatali szervezet hálózatát kell az országra kiterjeszteni, hogy keresztülvitelre kerülhessen a sor. Ehhez évekre van szükség, láttuk ezt már József császár idejében. Így hát elveszítjük a régi szerszámokat, de újakat nem kapunk». ¹⁾ Bármennyire leverék a nádort a sötét kilátások, de bátorságát még sem vesztette el. El volt határozva helyén mindaddig kitartani, míg onnan a császár el nem mozdítja. ²⁾ A nádort azonban nem tették le, és az államsínt nem hajtották végre. Nem hajtották végre azért, mert Napoleon, tekintettel a homályos európai helyzetre, annak mellőzését tolmácsolta. ³⁾

¹⁾ Kronos id. m. 133 l.

²⁾ U. o. 134 l.

³⁾ Metternich bizalmas utasítása Schwarzenberghez

Magában az országban persze másként vélekedtek. Itt általában azt tartották, hogy a francia császár épen arra ösztökéli szövetségesét, hogy a magyarokat megrohanja, sőt erre a célra már fegyveres csapatokat is ígért volna.¹⁾ A fordulatot az udvar elhatározásában az 1812 január 5-éről kelt királyi resolutio jelezte, mely az 1811 nov. 11-iki föliratra szolgált válaszul. Most már még

1812, jan. 24. Bécsi áll. levélt. Cet embarras (a rendek magatartásával szemben) n'existerait pas, si nous pouvions songer à la (az országgyűlést) dissoudre par un simple coup d'autorité qui nécessairement devrait être suivi immédiatement du renversement de la constitution; mais Napoléon est d'accord avec nous sur les dangers de songer à pareille entreprise avant que nous ne voyions clair dans la marche des affaires générales». — Metternich 1812 január 24-iki fölmutatható utasítása (Bécsi áll. levélt.) ezeket mondja: «La communication que je vous ai faite le 11 janvier del a résolution royale adressée à la diète le 5 du même mois, aura prouvé à l'empereur Napoléon que nous avons agi dans le sens qui lui avoit également paru le plus adopté à l'urgence de la position des affaires générales». Sajnos, Schwarzenberg válasza Metternich 1811 decz. 3-iki utasítására vonatkozólag nincs meg az iratok között, épen így nem található föl Metternich 1812 január 11-iki sürgönye Schwarzenberghez, melyben a január 24-iki utasításból láthatólag behatóbban nyilatkozott Napoleonnak a tervezett államcsínynyel szemben tanusított magatartásáról.

¹⁾ Jellemző erre nézve ama Napoleon és gróf Bubna közt 1812 decz. 31-én folytatott beszélgetés, a midőn a francia császár az osztrák tábornokot arról akarta meggyőzni, hogy Ausztria érdekében állana vele Oroszország

csak annak a színezetét is gondosan kerülték, mintha a királyi döntés a nádorral ellentétben keletkezett volna. Metternich figyelmeztette a császárt, ne engedné a nádort addig elutazni, míg a leiratot neki kezébe nem adta, mert máris mindenfelé beszélük, hogy József főherczeg a resolutio átvétele nélkül hagyja el Bécset, bizonyítékául annak, hogy a leirat tartalma az ő gondolkozásmódjával nem egyező.¹⁾ Erre a császár azt felelé: «Fivérem a rendek föliratára vonatkozó határozataimat még elutazása előtt átvette».²⁾

József főherczeg január 6-án hagyta el Bécset. Minthogy most még semmit sem lehetett erőszakkal keresztülvinni, meghagyták őt tisztségében. Fölvethetjük azonban azt a kérdést, hogy indokolt volt-e az udvar magatartása József főherczeggel szemben? Vajon nem hozta-e ő meg

ellen még szorosabb egyetértésre lépni. Napoleon azon kérdésére, miért helyezi magát vele szemben a monarchia nyilvános véleménye ellenséges álláspontra, Bubna a következőket mondá: «Que la nation hongroise voyoit dans l'emp. Napoléon une tendance systématique à détruire leur constitution». Erre Napoleon: «Ceci je le conçois, car je suis l'ami de l'empereur, et lorsque j'étois son ennemi, les Hongrois étoient de mon côté. Bubna Metternichhez intézett jelentése. 1812. decz. 31. Bécsi állami levélt. Lásd Oncken: *Osterreich und Preussen im Befreiungskrieg* I. köt. 64. l.

¹⁾ Metternich előterjesztése 1812 jan. 5-éről. Bécsi áll. levélt.

²⁾ A császár resolutiója előbbihez.

épen a császár érdekében, a legnagyobb áldozatot, akkor, midőn az ország alkotmánya ellenére, az országgyűlés összeülése előtt, a pénzügyi patens kibocsátásához hozzájárult? ¹⁾ Elfeledheték-e Bécsben, hogy ő volt az, ki, magát népszerűsége elvesztésének kitéve, tekintélye teljes súlyával föllépett a febr. 20-iki patens elfogadása érdekében? Az ő helyzete mindezeknek az eseményeknek hatása alatt nem vált valami rózsássá. Hisz Podmaniczky és mások nyíltan hangoztatták, miként a nádor drágán fogja megfizetni, hogy a pénzügyi rendelet kibocsátásába, tanácsuk előzetes meghallgatása nélkül, beleegyezett. ²⁾ A bizalmatlanság magvát immár szétszórták elene és ő neki éreznie kellett, mint vesztí el naponként a bizalomnak azt a kincsét, melylyel a magyarok megajándékozták. ³⁾ Igaztalanul jártak el tehát azok, kik a császárnak folyvást azt hajtogatták, hogy fivére egészen az országos párt

¹⁾ Makó országgy. követ azt mondá, hogy ő nem hisz a nádor alkotmányszeretetében, miután utóbbi az új pénzügyi rendszerhez beleegyezését adta, Vogel jelentése, 1811 nov. 14. B. ü. m.

²⁾ Vogel jelentése, 1811 aug. 28. B. ü. m.

³⁾ Leurs jelentése, átadatott 1811 szept. 4-én B. ü. m.: Se. kön. Hoheit der Burggraf Ungarns haben nie so viele und so erbitterte Feinde gehabt, als unter den jetzigen Ständen; die Parthei hat beschlossen, denselben in das Gedränge zu bringen und zu demüthigen, weil er nicht offen genug gegen Ungarn soll gehandelt haben».

befolyása alá jutott, mely neki mindenben irányt szab. A valóság inkább az, hogy József jól megfontolt politikából közeledett a hatalmas párthoz, hogy ezt céljaira megnyerhesse, a nélkül azonban, hogy magát annak karjai közé dobta volna. Épen oly jogosulatlan volt, őt, orosz rokonságára hivatkozással, azzal vádolni, hogy sógora, a czár védelme alatt, Magyarország királyi székének elnyerésére törekszik.¹⁾ Semmiféle jel sem mutat arra, hogy a nádor, uralkodója iránti hűségében, egyetlen pillanatig is ingadozott volna. Fáradozásai, melyek hiven visszatükröződnek a császárhoz intézett leveleiből és előterjesztéseiből, nyilvánvalóan tanúsítják, hogy épen oly nagy ügyességgel, mint odaadással törekedett fivére ügyét védelmezni. De ő nem érthetett egyet azokkal, kik az alkotmányukra féltékeny magyaroktól minden körülmények között, csak engedelmességet követeltek. Büszkeséggel töltve be nádori tisztességét, szent kötelességének tartotta, az alkotmányt az udvar absolutistikus irányzataival szemben, tőle telhetőleg, megvédelmezni. De épen így buzgólkodott azon is, hogy mint közvetítő az uralkodó és a rendek között, előbbinek érdekeit sikeresen gyámolítsa. Nem rajta múlt, ha igyekezete most, e tekintetben, eredménytelennek bizonyult. Vajon az ő hibája volt-e, hogy 1810-ben,

¹⁾ Jelentés nov. 14-éről és Hager előterjesztése, 1811. decz. 12-éről. B. ü. m.

midőn az országgyűlés egybehívásának előkészítése került szóba, javaslatait mellőzték? Ha akkoriban tanácsát követik és önkéntes engedményekkel a kedélyeket megnyerni törekednek, úgy nem kellett volna neki most oly döntést magával vinnie, mely könnyen újabb összeütközések okozójává válhatott.

A királyi leirat tartalmáról némi előízt adhat annak megemlítése, hogy a császár a föliratot «ostobának» («dummdreist») nevezte, mely tele van «ellenmondásokkal és sületlenségekkel» («Widersprüche und Ungereimtheiten») úgy, hogy «annak terjesztése csakis a rendeket fogja megszegyeníteni, de a kormánynak semmi esetre sem árthat». ¹⁾ Ferencz resolútiójának megszerkesztését, nem a mint ennek történni kellett volna, a magyar udvari kanczelláriára, hanem külügyministerére bízta. Az országgyűlési tárgyalások folyama alatt már többször észlelhettük, hogy Metternich különös figyelmet szentelt a magyar ügyeknek. A január 5-iki döntés, mely az ő legsajátabb műve, ²⁾ mutatja, a mit ezentúl

¹⁾ A császár resolútiója, 1812 jan. 31-éről. B. ü. m. Igy nyilatkozott Ferencz, midőn Hager január 25-én kérdést intézett hozzá, vajon megengedhető-e a rendek föliratának és a többi országgyűlési okmányoknak nyilvános elárusítása. L. Pertz: *Leben des Freiherrn vom Stein*. II. köt. 559 l. mint ítél Stein az 1811 nov. 11-iki föliratról.

²⁾ Gróf Metternich leirat-tervezete a magyar rendek

is folyvást látni fogunk, hogy mostantól kezdve, ő a császár tulajdonképeni tanácsadója a magyar ügyekben. Valóságos művészettel fejtegeti ő e leiratban, hogy az alattvalók, kik mindent csak korlátolt szempontjokból szemlélnék és így képtelenek az állapotokról maguknak teljes képet alkotni, mennyire nem bírhatnak tiszta fogalommal az elkerülhetetlenül szükséges intézkedésekről. Metternich elmondhatja az uralkodóval, miként nem kételkedik abban, hogy a rendek föliratában foglalt terjedelmes fejtegetések «az állam közjává» czélozzák. «De mert ezt» — így hangzik a folytatás — «egész terjedelmében, csakis Ő Felsége mérlegelheti az egyedül előtte ismert körülmények szerint, és azokat az összes viszonyokat, melyekre az egész monarchia javának előmozdítását czélzó rendszer fölépíthető, senki más tökéletesen nem ismerheti, helyes mértékkel tehát annál kevésbbé mérlegelheti, elkerülhetetlen volt, hogy a rendek által a fontos kérdésre vonatkozólag adott fejtegetések, a kitűzött czéltól el ne térjenek, vagy a kivitel lehetőségével ellentétben ne álljanak, vagy végezetül, önmagoknak ellent ne mondjanak és egymást kölcsönösen le ne rombolják». ¹⁾ Nyiltabban nem is lehetett a

1811 nov. 11-iki föliratára. — A tényleg kibocsátott resolutio 1812 jan. 5-éről. B. áll. levélt. A latin szöveget *Acta comit.* 1811/12 196 l.

¹⁾ Idézve Metternich német választervezete után, B. áll. levélt. A latin szöveget l. *Acta comit.* 196 l.

rendek előtt, tanácskozásaik hiábavalóságát megmutatni. Ha csakis a trón magaslatán álló uralkodó képes, teljes áttekintés alapján, helyesen határozni, mire való a rendek gyűlésezése? Metternich, úgy látszik, ezen a békés úton könnyebben és gyorsabban remélte az alkotmányt romba dönteni, mint a fegyveres erő segítségével. Hadd maradjon meg az alkotmány külszíne, a rendek pedig legyenek arra a szerepre kárhoztatva, hogy mindenhez pusztá beleegyezésüket nyilvánítsák. Ha a rendek beérik ezzel a hatáskörrel, mely mellett az udvar követelései ellenállásra nem találhatnak, akkor a kormányt még saját előnye is, az országgyűlés fönmaradásának védelmezésére utalja. Ha pedig a rendek nem akarnának úgy tánczolni, a hogy Metternich dudál, úgy erre, de csakis erre az esetre, kéznél volt az államsinynyel való fenyegetés. A kinyomatott január 5-iki resolútióból mindenestre kimaradt ez a hely, de föl kell tételeznünk, hogy annak elhagyása a hivatalos, a követekkel közlendő szövegből, az utolsó pillanatban, és hihetőleg a nádor közbelépésére, következett be. Kétségkívül nagyon jellemző a legfelsőbb köröknek Magyarországról táplált gondolkozásmódjára nézve, hogy Metternich oly okmányt terjeszthetett aláírás végett a császár elé, a mely figyelmezteti a rendeket azokra a sajnos következményekre, «melyek» — így szól ez a tétel — «a halasztást nem tűrő és a legkényszerítőbb szükségén alapuló

intézkedések kitolása, vagy hosszabb halogatása miatt, magát az alkotmányt érni fogják». ¹⁾ Ezek a szavak még azoknál is szigorúbbak, melyeket a császár az 1811 november 4-iki resolútióban használt. Ebben csak annyit mond, hogy sem «daczolást», sem «jogai korlátozását», «sem ellenállást» nem fog tűrni. De az alkotmánynyal szemben semmi fenyegetés sem hangzott el. De ezenkívül is nagy a különbség valamely, a miniszterhez intézett és minden perczen letagadható bizalmas utasítás és a nyilvános ülésben kijelentendő ünnepélyes nyilatkozat között. Bárki volt legyen az, ki a január 5-iki resolútióban foglalt fenyegetés kihagyását javasolta, annyi bizonyos, hogy a császárnak jó tanácsot adott. Mert a fenyegetés, az országgyűlés egész lefolyásából következően, a rendek gondolkozásmódján semmit sem változtatott volna, sőt a kedélyek izgalmát csak fokozta volna. Ha pedig a rendek, mit sem adva a kardcsörtetésre, még sem engednek, nem lett volna-e a császár annak a keserű kényszerűségnek kitéve, hogy vagy beváltsa szavát, vagy pedig némán szemlélje, hogy a hátrálás mily mély sebeket üt tekintélyén? Mindenesetre bölcsőbb eljárás volt tehát, hogy Ferencz, mellőzve az esetleges államcsínyre való utalást, csakis arra hívta föl a rendek figyelmét, hogy tévednek, midőn a közjóról való szükséges gondoskodást

¹⁾ Választervezete Metternichnek, B. áll. levélt.

az alkotmánynyal össze nem egyeztethetőnek tartják és hogy az ilyen nézet csakis az alkotmány megrendülésére vezethet. Ebből az elvből kiindulva, követelte, hogy Magyarország, a rendes contributió felül, az 1812-ik évre, még tizenkét milliót fizessen és az 1813-ik év első negyedére, az említett aránynak megfelelő összeget biztosítson. Ennek az ügynek letárgyalására Ferencz négy heti időt engedett, de ezenfelül azt is követelte, hogy ugyanaz alatt az idő alatt a királyi előterjesztéseknek a magánviszonyokat tárgyzó harmadik pontja is elintéztessék. «A sietség» — így szól a resolutio — «annyival sürgetőbb, mivel 1812 február 1-ső napja, melyen a bankócédulák el fognak tűnni, immár nagyon közeledik és a további halogatás a magánfelek között, nagy vagyoni kárakra, elkerülhetetlen összeütközéseket fog maga után vonni».¹⁾

Kifejezetten kijelentette azonban a császár, hogy a jól megfontolt pénzügyi rendszer továbbra is fönmarad. Csakis egyetlen pont tekintetében volt hajlandó engedni: kész volt ugyanis elállani attól a követelésétől, hogy Magyarország száz millió beváltási jegyért a biztosítást már most, azonnal magára vállalja. E helyett ajánlja a rendeknek, hogy küldjenek ki egy bizottságot oly terv kidolgozására, melynek segélyével a bevál-

¹⁾ Gróf Metternich választervezete. Bécsi áll. levélt., A latin szövegre nézve l. *Acta comitialia*, 198 l.

tási jegyek biztosításának, földözettel való ellátásának és törlesztésének eszközei előteremthetők. A bizottság utasítandó, hogy még a jelenlegi országgyűlésnek, mely négy héten belül szét fog oszlani, újabb összejövetelekor részletes jelentést tegyen. A hivatalos okirat hangsúlyozta, miként a királyi előterjesztések e részének tárgyalása egyfelől azért rövidítették meg, hogy a nagy jelentőségű tárgy megfontolására kellő idő adassék, de másfelől azért is, hogy az adózó népesség az országgyűlés föntartásának terheitől megszabaduljon.¹⁾ Ámde valójában, a beváltási jegyek biztosítási alapjának föladása, az udvar meghát-rálását jelenté, a magyar ellenzék előtt. Egyáltalában, a január 5-iki resolutio szigorú hangja és a korlátolt alattvalói belátás hangoztatása csakis arra vezethető vissza, hogy így a korona visszavonulása, tekintélyének nagyobbfoku csorbulása nélkül és csekélyebb föltűnés keltése mellett, következessék be.²⁾ Ezt a lépést minden-

¹⁾ *Acta comit.* 197 l.

²⁾ Metternich bizalmas utasítása Schwarzenberghez, 1812. jan. 24 Bécsi áll. levélt. «L'empereur a cédé vis-à-vis de la diète qu'il a pu le faire sans se compromettre envers ses peuples». A Schwarzenberghez intézett fölmutatható utasítás szerint: «L'empereur en évitant le plus que faire se pouvait de se mettre en opposition avec les propositions royales, a effectivement tâché de poser les questions de la manière la plus simple et d'écarter de la discussion tout ce qui pouvait prolonger celle sur des principes» Bécsi áll. levélt.

esetre megkönnyíté a beváltási jegyek árfolyamának egészen váratlan javulása. Most már bizonyos valószínű látszat mellett állíthatták, hogy az árfolyamemelkedés mellett, a biztosításról lemondhatnak, mely utóbbinak amúgy is inkább erkölcsi, mint anyagi háttere volt.¹⁾ És ezzel, tisztességes formák között kiküszöbölhető volt az egyik, sokat vitatott kérdés, mely a kormány és az országgyűlés közötti kiegyezésnek útját állotta.

A január 5-iki resolutio hangja Bécsben közmegelegedést okozott. Mióta megtudták, hogy a bajokban Magyarország is részesedni fog, mindenfelé a legnagyobb áldozatkészség mutatkozott.²⁾ De már kevésbbé kedvező hangulatot keltett a resolutio a rendeknél. A királyi leiratot a legnagyobb csöndben hallgatták meg.³⁾ A föl-olvasás befejezésekor mormogás hallatszott, a nemtetszés világosan fölismerhető volt.⁴⁾ Az

¹⁾ Metternich Schwarzenberghez, 1811 decz. 3. Bécsi áll. levélt. «..... et qui n'avaient été conçues que pour le soutien des billets d'échange bien plus sous un point de vue moral que sous celui d'une stricte nécessité matérielle». A választervezet (Bécsi áll. levélt.) is említi, hogy az árfolyam javulása miatt a kormány lemondhat a biztosítási alapról. De a hivatalos szövegben ez a kijelentés nem fordul elő.

²⁾ Jelentés. 1812 jan. 12. B. ü. m.

³⁾ Vogel jelentése, 1812 jan. 8-áról. B. ü. m.

⁴⁾ Mayer vezérőrnagy jelentése Metternichhez, Pozsony 1812 jan. 8. Bécsi áll. levélt. Mayert Metternich küldte ki Pozsonyba, hogy az országgyűlésen történekről tudó-

egyik követ fölkiáltott: «Ez olyan resolutio, melyet az ország törvényei nem támogatnak.»¹⁾ Néhány főúr pedig elkeseredve jelentette ki: «No hát jól van: így semmit sem adunk».²⁾ Az egyik szemtanú, Leurs, azt mondja, hogy nyert benyomásai szerint csak az lehet a «végső menedék», ha vagy föláldozza az udvar hatalmát, vagy pedig erőszakos rendszabályokhoz folyamodik.³⁾ Leginkább bántotta a rendeket az a szemrehányás, hogy ők önmagokkal jöttek ellenmondásba, a mi, szerintük, csakis a királyról mondható el. Hát vajon nem vették-e nekik még a miatti panaszuikat is rossz néven, hogy a kormány az «arcana arcanorum» mögé buvik és mit sem akar mondani? Most pedig ezt maga a császár is bevallja és mégis tagadni akarják, hogy ő előbbi szavaival ellentétbe került? Maga Leurs az udvarnak ez a jelentékeny bizalmasa is, kénytelen bevallani, hogy nagy hiba volt, egyrészt a rendek szeméi elé tartani, hogy ők nem birhat-

sításokat adjon. Metternich 1812 jan. 21-iki, a császárhoz intézett előterjesztésében (Bécsi áll. levélt.), melylyel Mayer sürgönyleveleit bemutatá, utóbbiról azt mondja: «welcher durch seine Berichte sehr viel Einsicht und eine sehr richtige Beurtheilung verräth». Sajnos, a tábornok jelentései márczius 30-ával megszakadnak.

¹⁾ Hoffmann jelentése. 1812 jan. 8-áról. B. ü. m.

²⁾ Mayer vezérőrnagy jelentése, Pozsony, 1812 jan. 8. Bécsi áll. levélt.

³⁾ Leurs jelentése, 1812 jan. 8. B. ü. m.

nak az uralkodó mély bepillantásával, másrészt pedig őket ellenmondással vádolni. Most már nyilvánvaló lett azoknak az állításoknak a következménye, melyeknek fölvételétől a királyi resolútióba, Leurs intelmei szerint, tártózkodni kellett volna.¹⁾

A követek, szilárdul ragaszkodva álláspontjukhoz, kölcsönösen tüzelték egymást a gyors cselekvésre, hogy ezzel a kormányt elkábítsák és annyira sarokba szorítsák, hogy többé kivezető úthoz ne juthasson.²⁾ Nem is négy hét, hanem már hét nap alatt tisztába akartak jönni válszukkal. Minden figyelmeztetés, minden hivatkozás arra, hogy csakis az állam szükséghelyzete kényszeríti az uralkodót követeléseit föntartására, «süket fülekre» talált. Lukátsy fölkiáltott: «Ha most engedünk, örökre végünk van. De győzünk, ha alapelveinkhez ragaszkodunk».³⁾ «Mi ér nektek» — így szólott a parancsnokoló tábornok néhány ellenzéki főúrhoz — «ez a meggondolatlan beszéd, ugyan hová juttathat az benneteket?» Beckers gróf, ezredes, József főherczeg hadsegéde pedig, hangosan kijelentette: «Fontoljátok meg, hogy mit csináltok makacsságotokkal. A császár csapatokat fog az országba küldeni, és föltétlenül végrehajtatja, a mit az állam javára

¹⁾ Leurs jelentése, 1812 jan. 8. B. ü. m.

²⁾ Mayer jelentése 1812 jan. 8. Bécsi áll. levélt.

³⁾ Jelentés 1812 jan. 12-éről. B. ü. m.

szükségesnek tart». ¹⁾ A rendek, kik mindekkoráig tartózkodtak a király és a nemzet jogainak fejtegetésétől, most már, a viszonyok kényszere alatt, mindinkább ennek az útnak a követésére voltak ráutalva. A könyvpiaczon megjelentek azok a röpiratok, melyek az említett kérdés vitatását minden irányban megkezdették. Így már 1811 végén napvilágot látott egy füzet, melynek czime volt: *Mivel tartozik a császár a magyaroknak és mivel tartoznak a magyarok a császárnak?* és mely a kérdést a rendek álláspontja értelmében döntötte el. ²⁾ Most aztán egy másik röpirat jelent meg; czime: *Mi a király, mik a rendek, mi a nemzet?* Ezt oly gyorsan elkapkodták, hogy még 500 bécsi értékű forintot is ígértek egy-egy példányért. ³⁾ Elérkezett tehát az ideje, hogy ezeknek az államjogi fejtegetéseknek eleje vétessék. Több főúr, kik a «bölc, valóban hazafias és a trónhoz hű párthoz» ⁴⁾ tartoztak, föl is kérte a nádort, hogy egy magánértekezleten a rendeket nyakaságok következményeire figyelmeztesse. Ezt a tanácskozmányt január 9-én tartották meg. A fő-

¹⁾ Mayer jelentése, Pozsony 1812 jan. 8. Bécsi áll. levélt.

²⁾ Armbruster jelentése, 1811 nov. 20. B. ü. m. A füzetet magát nem láthattam.

³⁾ Leurs jelentése. Kelet nélkül. Átadatott 1812 febr. 16-án. B. ü. m.

⁴⁾ Mayer szavai, melyeket 1812 január 8-iki jelenésében használt. Bécsi áll. levélt.

herczeg, a kerületi ülés elnökének szájából kénytelen volt azt a kijelentést hallani, miként ők csak azért engedtek a meghívásnak, hogy a nádort meghallgassák, de távolról sem akarnak az ügyek megbeszélésébe bocsátkozni. Ez azonban a főherczeget nem tartotta vissza annak nyílt kimondásától, hogy a rendek igyekezzenek mielőbb a resolutio értelmében határozni, mert máskülönben a császár kénytelen lesz kívánságának idegen eszközökkel, nyomatékosan érvényt szerezni.¹⁾ Az «idegen eszközök» ugyan gondolkodóba ejtették a rendeket, de nem szültek oly fokú aggodalmat, mely őket engedekenységre kényszerítette volna.²⁾ Az erre következő kerületi ülésekben a heves beszédek és a király környezete elleni kifakadások hosszú sorozatában nyilatkozott meg a rendek hangulata. «A ki a királyt igazán szereti» — úgymond Dessewffy — «az bizonyítsa be ezt azzal, hogy semmit sem fizet; mert a tékozlót segélyezéssel nem lehet rendre szoktatni». Ha, folytatja, megszavazzuk a tizenkét milliót, úgy, az alkotmány ellenére, olyan kötelezettségekbe sodortatunk, melyek mellett, — és ez volt az új, divatos jelszó — «az összes jövőendőbeli deficitek atyja» leszünk. «Mit jelentsen» — tevén hozzá Dessewffy — «az alkotmány küszöbön levő megsemmisítéséről szóló,

¹⁾ Mayer jelentése 1812 jan. 11-éről. Bécsi áll. levélt.

²⁾ U. o.

évek óta tartó sugdosás? A tökéletes bizonyosság nem érintene bennünket olyan érzékenyen, mint a bizonytalanságnak az az állapota, melyben folyvást leledzünk. «Ne fizessünk semmit» — végzé ő beszédét — «és várjuk be az alkotmány elvesztését». «Inkább semmiféle alkotmányunk ne legyen» — kiáltották mások közbe — «mint olyan, melyet meg kell vásárolnunk». ¹⁾ Erre fölemelkedett Máriássy, kit a nádor kifejezése, az idegen eszközökről, nem hagyott pihenni. «Ha» — úgymond — «idegen hatalom fenyeget bennünket» (és itt köhécselésével szándékosan szünetet tartott), úgy van még karunk királyunk megoltalmazására. Ha pedig az alkotmány miatti belső aggodalmak léteznének, akkor is megtaláljuk a szükséges eszközöket (ismét szünet); ebben az esetben fölkérjük királyunkat, távolítsa el a rossz tanácsadókat és bizzék és higyen hű nemzetében». ²⁾ Az összes fölszólalások óvást emeltek a segély megszavazásának jogosultsága ellen, mert ez csak háború esetében fordulhat elő. ³⁾ Néhány férfiú, élükön Vayval, az alkotmányos szempont megóvása mellett, szükségesnek tartotta, a külső viszonyokra tekintettel, a császár segélését. Segítenünk kell, úgymond Vay, mert

¹⁾ Mayer jelentése, Pozsony, 1812 január 11. Bécsi áll. levélt.

²⁾ U. o.

³⁾ Vogel jelentése, Pozsony, 1812 január 11. B. ü. m.

az alkotmányt könnyen veszély érheti, ha ridegen visszautasító magatartást tanúsítunk. Egyébként is botrányszámba jöhet egész Európa előtt, ha a császártól minden támogatást megtagadunk.¹⁾ Habár e szavak kedvetlen fogadtatásra találtak, mégis 18—19 megye követei Vay javaslata mellett foglaltak állást. Husz vármegye semmit sem akart a fizetésről hallani, tizenhárom pedig az utasítás hiányának ürügye alatt, tartózkodott a szavazástól.²⁾ A hajlandóság kétségtelenül megvolt arra, hogy a királyt ne hagyják cserben. Segíteni akartak, de csakis szabad elhatározásból és ezért tiltakoztak is az ellen, hogy Ferencz, királyi jogánál fogva, követelhetné a tizenkét milliót a kitűzött időpontban.³⁾ Mayer tábornok előtt azonban már nagy vívmánynak tűnt föl, hogy a teljes megtagadással, legalább a rendek egy része, szakított. «A jég meg van törve» — írja ő Metternichnek — «most már minden csak attól függ, megtalálják-e a mágnások a módot, hogy a rendeket lassanként a királyi resolutio teljes kielégítésére bírassák rá. De hogy rávehetők lesznek-e a bizottság⁴⁾ megválasztására,

¹⁾ U. o. Mayer szerint (1812 jan. 11 Bécsi áll. levélt.) Kalmárffy budai polgármester merészkedett a «fizetni» szót legelőször kiejteni.

²⁾ Mayer és Vogel jelentései 1812 jan. 11-éről.

³⁾ Hoffmann jelentése, 1812 jan. 14. B. ü. m.

⁴⁾ Ez alatt a resolutióban említett bizottság értendő. Erre nézve megjegyzi Mayer (1812 jan. 9. Bécsi áll.

ez nagyon is kétséges, annyival inkább, mivel némely főurak, úgy látszik, ebben a tekintetben a rendekkel értenek egyet». ¹⁾

A január 11-iki kerületi ülésben, melyen «hevesebb és fájósabb» jelenetek játszódtak le, mint valaha, Máriássy indítványt tett arra nézve, hogy a fizetési rendszer barátaiból és ellenfeleiből bizottságot válasszszanak. Az indítvány egyhangúlag elfogadtatott. A bizottság feladata volt oly középútat föltalálni, melyen mind a két párt hívei egyesülhetnek. ²⁾ Négy napi tanácskozás után, melyekben a kiküldött tagokon kívül senki sem vehetett részt, benyújtotta a bizottság munkáját a kerületi ülés elé. A jelentés szerint, az alkotmány szellemében, semmit sem kell fizetni. Nincs semmi ok a legutolsó fölirattól (november 11) eltérni; világosan meg van ebben mondva, hogy az ország a jelenlegi pénzügyi rendszert nem helyesli. De azért mégis előtérbe lépett a szándék, hogy az uralkodón, a követelt segély helyett, önkénytes adománynyal segítsenek. ³⁾ A január 17-iki nyilvános ülés, melyben a bizott-

levélt.): «Darüber herrscht aber nur eine Stimme, dass auf keinem Falle eine Deputation angenommen werde, weil sie solche als die Schlinge erklären, an der sie sicher gefangen werden».

¹⁾ Mayer jelentése, 1812 jan. 11-éről. Bécsi áll. levélt.

²⁾ Mayer jelentése, Pozsony, 1812 jan. 17. Bécsi áll. levélt.

³⁾ U. o.

ság javaslata fölolvadásra került, ugyan még keveset árult el az érintett szándékból. Itt még csak a korona azon hamis tanácsadói ellen szórt vádak voltak hallhatók, kik az uralkodót romlásba viszik és az alkotmány ellen merényletet kísértének meg.¹⁾ De Mayer, Metternich megbízottja, már ekkor erős áramlatot vélt felfödözhetni az udvar javára. Szerinte a főnemesség és a nemesség sok olyan tagja, kik, mint mondja, látszólag még az alkotmányos formaságokba kapaszkodnak bele, kívánnék az ellenzékéből, mihelyst bizonyossá lenne, hogy a császár csakugyan élni akar királyi hatalmával.²⁾ Még meg sem kapta Metternich ezt a jelentést és már felülkerekedett az a meggyőződés, hogy a császáron a mostani szükség közepett, segíteni kell. A január 18-iki országos ülés, melyen a közfölfogásnak ez a gyors átalakulása kifejezésre került, az összes eddigi ülések között a legcsodálatosabb volt. A vitát mind a két oldalon a legnagyobb hevesesség jellemezte. Vitéz, Máriássy, gróf Dessewffy József és mások teljes erejükből küzdöttek azok ellen a követek ellen, kik, mint Zmeskál, az évenkénti tizenkét milliós segély megszavazása mellett szólaltak föl. Kétesnek látszott, hogy melyik párt fog győzni. Ekkor döntött Vay közbelépése. Ő is hangsúlyozta, hogy szó sem lehet a

¹⁾ U. o.

²⁾ U. o.

segélyre irányuló törvényes kötelezettségről. De azért fontolják meg a rendek, mennyire veszélyes, jó uralkodónktól, ki alkotmányunkat főn akarja tartani, minden olyan támogatást megtagadni; a melyet már személye iránti hűségünk-nél fogva is meg kellene szavaznunk. Ha ezt nem tesszük, úgy módot nyújtunk Magyarország ellenségeinek arra, hogy «a jó atya szívét» tőlünk elfordítsák.¹⁾ E szavak súlya alatt, végre, gróf Dessewffy József is meghajolt. Oly föntartással, hogy a segély, nem köteles szolgáltatás, hanem önkénytes adomány alakjában szavaztassék meg és még ez is csak a király személye iránti különös tiszteletből és hűségből, fölhagyott eddigi rendületlen ellenállásával.²⁾

¹⁾ Diarium 1811/12. Sessio LII.

²⁾ U. o. «Quod si tamen pluralitas ad offerendum subsidium accederet, praeunte jam collega suo (Vay), se quoque illi non refragaturum; dummodo illud, in forma liberi oblatis, eaque cum declaratione offeratur, quod ex solo erga suam majestatem fidelitatis et devotionis ardore proficiscatur».

VI.

Majdnem öt havi tanácskozás után végre elérték ezt a csekélyke eredményt. De vajon kielégítette-e a pénzügyministert, kinek csengő ércz-pénzre volt sürgős szüksége, a rendek segélye, mely nem készpénzre, hanem természetbeli szolgáltatásokra és sóarak fölemelésére szólott? Egy zajos kerületi ülés után, mely az egyik tudósító szerint túltett a lengyel országgyűléseken,¹⁾ elhatározták, hogy a császárnak egyszer s mindenkorra ²⁾ egy millió mérő buzát, pozsonyi mérőjét 3 frttal számítva, továbbá másfél millió zabot, mérőjét 1 frt 30 kr.-jával, szavaznak meg. E mellett szembetűnő volt, hogy a só 1812-re megállapított mázsánkénti árának 2 frttal leendő fölemelését csak azért szavazták meg, hogy ez a jog őket és nem a kormányt illeti meg.³⁾ A fő-

¹⁾ Hoffmann jelentése, 1812 jan. 22. B. ü. m.

²⁾ Eredetileg a rendek azt akarták mondani: «quod in futurum nequaquam subsidia præstare possint.» De rávehetők voltak, hogy e mondat helyébe a következőt tegyék: «citra ullam ex hinc nectendam consequentiam aut obligationem.» *Acta comit.* 18^{11/12}, 266. l.

³⁾ Mayer jelentése, 1812 jan. 25-éről; Bécsi áll. levélt. és Hoffmann jelentése, 1812 jan. 21-éről. B. ü. m.

rendek minden fáradozása, melylyel a rendeket nagyobb áldozatra akarták bírni — de a mely fáradozások őszinteségét Mayer kétségbe vonja ¹⁾ — sikertelen maradt. A válasz mindig az volt, hogy az ország nagyjait senkisémm akadályozza abban, hogy többet is fizessenek, de ők, a rendek, többet nem adhatnak. ²⁾ Egyelőre a nádor sem tudott boldogulni. Midőn a rendek előtte ismételték, hogy nagyobb áldozatot nem hozhatnak, röviden csak annyit felelt, hogy erről a kérdésről a főrendekkel fog tanácskozni. Haragja csak akkor tört ki, mikor a rendek küldöttei palotájából távoztak. Ő — így nyilatkozott bizalmasai előtt — soha sem fog ilyen, a nemzetre nézve annyira szégyenletes iratot aláírni. A nádor nagy fokú izgatottságának híre gyorsan elterjedett. Egyes buzgóbb főurak kérve-kérték a követeket, ne kergessék a nádort a kétségbeesésbe. Hisz ő iránta a nemesség nagy hálával tartozik, mert az alkotmány egyedüli föntartója. ³⁾

Megeshetik, hogy ezek a rábeszélések, valamint az államesínyről mind sűrűbben föllépett olyféle hirlelések, hogy Ferencz magát nemsokára «Magyarország örökös császárának» fogja kiáltatni, ⁴⁾ végre mélyebb benyomást gyakorol-

¹⁾ Mayer jelentése 1812 jan. 28-áról. Bécsi áll. levélt.

²⁾ U. a. jan. 27. U. o.

³⁾ Jelentés 1812 febr. 1-éről. B. ü. m.

⁴⁾ Mayer jelentése, 1812 jan. 28. Bécsi áll. levélt.

tak. Annyi bizonyos, hogy a rendek január 30-án, bár nagyobb adományt most sem ajánlottak föl, mégis rászánták magokat arra, hogy a buza beváltási árát 3 frtról 4 frtra, a zabét pedig 1 frt 30 kr.-ról 2 frtra emeljék föl.¹⁾ Ez a határozat az 1812. febr. 1-i föliratban, a fennálló pénzügyi rendszer elleni újabb tiltakozás kíséretében jutott kifejezésre.²⁾ Az engedménnyel a rendek nem sokat kockáztattak. A készpénzbeli járulék megtagadásánál, kétségtelenül, önös indokok is közreműködtek. Mert nem volt egész alaptalan az a szemrehányás, hogy a földbirtokosok, kik magokat csakis természetben való szolgáltatásokra kötelezték, az így emelkedő gabnaárak mellett jó üzletet csinálnak és majdnem kétannyit nyernek, mint a mennyit fizetniök kell.³⁾ Az sem nagyon jogos eljárás volt, hogy a nemesség, a gabnaárak és a só megdrágításával, az adó egy részét az amúgy is túlterhelt paraszti és polgári osztályra hárította át. Az egész eljárásnak azonfelül bizo-

⁴⁾ Jelentés 1812 febr. 1-éről. B. ü. m.

⁵⁾ *Acta comit.* 18^{11/12}.

⁶⁾ Mayer tábornok jelentése, 1812 jan. S. Bécsi áll. levélt. Már ekkor megírta Metternichnek, hogy «mivel semmiféle gabna nem kerül vásárra és neki úgy tetszik, hogy a földbirtokosok az el nem adásra «smalkaldi szövetséget» kötöttek és így később — és ez csakugyan így történt — azzal az ajánlattal fognak előállani, hogy pénz helyett, természetbeni szolgáltatást adjanak.» Hager előterjesztése 1812 február 1. B. ü. m.

nyos humoros színezete is volt. A kormány a bankóczédulák törlesztésére sürgősen és szakadatlanul csengő pénzt követelt, a rendek pedig, mintha csak gunyolódni akarnának, gabnát és zabot ajánlottak föl; mintha ezekkel a beváltási jegyeket eltüntetni lehetett volna.

Mindjárt a február 1-i fölirat megállapítása után egy másik és pedig olyan tárgy fölött kezdtek a rendek tanácskozni, melynek elintézése nem kevésbé feküdt a kormány szívéen, mint a segély kérdéséé. Ismételten kérte ugyanis, hogy állapíttassék meg az az arány, melynek alkalmazásával az utolsó tíz évben fölvett adósságok, az új értékben kifizetendők lesznek. Az örökös tartományokban Ferencz az ügynevezett bécsi skálát léptette életbe. Ezt szerette volna ő Magyarországon is érvényre emeltetni, minthogy rázkódtatások elkerülése végett szükségesnek mutatkozott, hogy a magánadósságok az egész monarchiában egyforma elvek alkalmazásával szabályoztassanak. De mi volt annak a bécsi skálának a lényege? A február 20-iki pénzügyi patens abból a föltételből indult ki, hogy a papir pénzértéke, 1799 óta, az ezüstével szemben csökkent. Ez alapon tehát elrendelte, hogy az 1799 január 1-én innen kikölcsonzött összes tőkeösszegek oly reductionnak vettessenek alája, mely a bankóczédulák fokozatos elértékteleződésének megfelelő, és a melyet a rendelet, az 1799—1811-iki évek összes hónapjaira tekin-

tettel, átlagos számítás alapján, táblázatosan megállapított.¹⁾ A bécsi skála alapján eszközölt tőkereductiók segélyével akarták a magánosok

¹⁾ A február 20-iki patens a scálát, a mindenkori cursus alapján, az 1799—1811. évek hónapjaira tekintettel következőleg állapítja meg:

Hónapok	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811
Jan.	103	113	116	119	130	134	133	147	190	204	221	469	500
Febr.	103	113	115	119	129	135	132	148	203	209	234	398	500
Márcz.	105	114	114	118	127	134	129	149	206	210	248	331	500
Április	108	114	115	118	129	135	129	152	208	212	252	347	
Máj.	107	116	115	118	130	135	129	160	206	216	276	375	
Jun.	107	115	115	119	131	134	130	163	203	238	333	395	
Jul.	106	115	116	120	132	135	132	184	197	242	315	405	
Aug.	108	115	116	122	133	135	135	160	194	236	299	448	
Szept.	110	115	116	125	132	134	136	170	201	233	310	490	
Okt.	111	115	117	126	131	132	144	176	203	231	314	500	
Nov.	113	115	117	128	132	131	145	175	202	220	346	500	
Decz.	113	118	117	128	133	132	149	184	203	222	405	500	

Szolgáljon például a következő eset: Valaki 1809 július havában 38,386 frt 15 krt. oly kötelezettséggel vett föl, hogy azt 1812-ben fizesse vissza. Ő neki tehát az adósságát az 1809 júliusi árfolyam szerint, mely 315-ön állott, kell visszafizetnie, tehát a skála szerint 1812-ben 38,386 frt 15 kr.-ért beváltási jegyekben 12,186 frt 5⁴/₅ kr., vagy pedig bankóczédulákban 60,930 frt 29 kr. fizetendő. Tájékoztatásul akkoriban egy átszámítási táblázat is jelent meg, következő czím alatt: *Reductions-Tafel nach der Skala des allerh. Patentes vom 20. Februar 1811. Berechnet von dem K. K. nied.-österr. Regierungsrath und Börse-Commissäre Josef Edlen v. Weber.* Bécs 1811.

hitel- és pénzvviszonyait szilárd alapra fektetni, minden hitelezőnek és minden adósnak meg lévén mondva, hogy mit követelhet és illetve mennyivel tartozik. Meg kellett tehát egy minden ingadozás fölött álló értéket (Währung) állapítani. Ilyennek tekintette a patens a beváltási jegyeket.¹⁾

A bécsi skála elfogadásának kérdése heves küzdelmet idézett elő. A bécsi skála ellenfelei és hívei erejüket a febr. 7-iki ülés izzó vitáiban mérték össze. Vay azt állította, hogy a tökeleszállításokhoz vagy skálához semmi alap sincsen. Ő sem a beváltási jegyeket, sem a conventiós pénzt nem tekintheti ilyennek. Előbbieket azért nem, mert árfolyamuk ingadozó, utóbbit pedig azért, mert a conventiós pénz majdnem eltűnt a forgalomból és ritkasága azt áruvá tette. Főképen az utóbbi okra tekintettel, ő moratorium megállapítását hozta javaslatba. Vaynak Máriássy segédkezett, ki oda szólott: «magyarázzák nekem a skálát a hogy tetszik, én mindig azt találom, hogy a mögött csalás lappang».²⁾ De mert még sem zárkozhattak el az elől, hogy a magánjogviszonyok rendezése érdekében valaminek történnie kell, az alsó táblai követek azt kívánták,

¹⁾ Springer id. m. 194. és 195. l.

²⁾ Göhausen jelentése, Pozsony 1812 febr. 7. B. ü. m. Vogel helyett Hager Göhausent küldte ki Pozsonyba tudósítónak.

hogy a tökeleszállítás csakis az 1805-ik évvel
 kezdődjék, mert a bankóczédulák rosszabb ár-
 folyama Magyarországon csak abban az évben
 vált nyilvánvalóvá. A főrendek viszont, úgy mint
 azt a bécsi skála is megállapította, az 1799-iki év
 mellett kardoskodtak. A míg továbbá az alsó
 tábla a conventiós pénzt kívánta a reductio
 alapjának tekinteni, addig a főrendek, itt is
 ragaszkodva a patenshez, a beváltási jegyek mel-
 lett foglaltak állást. A főrendek azonban nem-
 csak az udvar iránti buzgalomból védték a bécsi
 skálát. A mélyebb betekintés elárulta, hogy ők
 tulajdonképen saját érdekeikért küzdöttek. A két
 tábla közti vita a hitelezők és adósok küzdelmét
 tünteté föl. Az ország legelső, leghatalmasabb
 családjai az utóbbiak közé tartoztak; rájuk nézve
 a bécsi skála előnyös volt. Miért fizessük mi
 adósságunkat — így szólottak ők — az alsó tábla
 kívánsága szerint, mely a legtöbb hitelezőt fog-
 lalja magában, csengő pénzben és miért kezdőd-
 jék a reductio csak az 1805-iki évvel? Vesztünkre
 törnek, így panaszkodtak ők, «a jövevények» —
 a hogy a gazdagabb köznemességet neveztek —
 birtokainkat akarják kezökre keríteni. Az utóbbiak
 ugyanis ahhoz ragaszkodtak, hogy az adósság
 vagy conventiós pénzben fizetessék ki, vagy
 pedig ők, mint hitelezők, adósaik birtokait foglal-
 ják le. Ha a főrendek megmentésöket a császár
 parancsszavától várták, mint a ki előtt régi
 nemzetségek tönkremenetele nem lehet közönyös,

úgy a másik oldalon azt felelték, hogy az uralkodónak mindegy, ha vajon az adót a régibb vagy újabb családoktól kapja meg. Ezeknek a viszonyoknak hatása alatt, a főrendek még az alkotmányt is keserű kifakadásokkal illették, föl említve, hogy az nem felel meg a mostani idők szellemének és a mai magyar sem felel meg az alkotmánynak, mert az önösség mindenfelé napi renden van. «Biztosíthatom azonban Nagyméltóságodat» — írja Mayer vezérőrnagy, az események gondos megfigyelője, Metternichnek — «hogy az adósok (és ez alatt többé-kevésbbé majdnem az összes barones regni értendő) a politikai célok érdekében még sohasem voltak úgy megdolgozva, mint most.»¹⁾

Az ellentétek sokkal élesebbek voltak, hogysé a nyilvános ülésekben kiegyenlíthetők lettek volna. Húsz napi vita után, február 21-én, abban állapodtak meg, hogy az adósok és hitelezők közötti viszony szabályozását egy megválasztandó regnicolaris bizottságra fogják bízni. Előrelátható volt azonban, hogy az ellenfelek itt is hevesen fogják egymást támadni.²⁾ És csakugyan a nyilvános ülések zajos tárgyalásai a regnicolaris bizottság keblében is folytatódtak. A küzdelem heve csak lassanként szállott alább.

¹⁾ Mayer jelentése febr. 18-áról, lásd még 1812 febr. 7-iki jelentését is. Bécsi áll. levélt.

²⁾ Hager előterjesztése, 1812 febr. 22. B. ü. m.

Miközben azonban József főherczeg értesítette bátyját, hogy, elnöklete alatt, a regnicolaris bizottság munkálatai jól haladnak,¹⁾ Ferencz császár aláírta a rendek 1812. február 1-i fölíratára vonatkozó válaszát. Az uralkodó határozott szavakkal kijelentette, hogy az államnak gyors és bőséges támogatásra van szüksége és így a rendek részéről följánlott és az adózó osztályt terhelő segély nem felel meg a czélnek. Még egyszer kívánta tehát a regnicolaris bizottság kiküldését, kijelentvén, hogy a sóárak emelésében nem lát országgyűlésileg megszavazott segélyt. Épen ily kevéssé volt a természetbeni adományok följánlásával megelégedve, mint-hogy csengő pénzre van szükség. Végezetül újból megparancsolta a magánjogviszonyok rendezését és azt, hogy az összes ügyeket márczius végéig elintézzék, hogy akkor az országgyűlés befejezhető legyen.²⁾

Ez volt a márczius 3-áról kelt és ugyanazon hó 10-én kihirdetett resolutio tartalma. Sokkal enyhébben hangzott az, mint az az eredeti leirat, melyet a nádorral Bécsből közöltek és a mely jóval élesebb hangon volt tartva.³⁾ Ennek szerzője megint Metternich volt. Különösen szigorú volt

¹⁾ József főherczeg Ferencz császárhoz, 1812 márczius 1. Bécsi áll. levélt.

²⁾ *Acta comit.* 18^{11/12} 290—301. l.

³⁾ Az utóbbi a bécsi áll. levéltárban van.

a resolutio végső tétele, mely úgy szólott, hogy a király kívánságai sokkal bensőbben összefüggnek népei javával, hogysem bizvást ne remélhetné, miként a rendek, «előbbieik teljesítésével az utóbbi elérésére fognak törekedni és nem fogják a Fölséget ennek az országgyűlésnek berekesztésére kényszeríteni, melynek további együttmaradása csakis az adózó népesség terheinek menthetetlen módon való szaporítására szolgálna.»¹⁾ A mint a nádor ezt a leiratot kézhez vette, rögtön elhatározta, hogy sietve Bécsbe megy a császárhoz és őt, a Magyarországon uralkodó és a leirat hatása alatt csak rosszabbulható hangulat lefestésével, a resolutio visszavonására fogja rábirni.²⁾ A nádor hirtelen el-

¹⁾ A császár resolútiója 1812 márcz. 3-áról, fogalmazta Metternich. Bécsi áll. levélt. Ennek kijelentése szerint: «Das nie, und in keinem Falle zu einem Subsidium geeignete» (ezeket a szavakat Metternich húzta alá) «Salzgefälle würde von Sr. Majestät bereits selbst in Anschlag genommen worden sein, wenn dessen Erhöhung nicht hauptsächlich auf dem Volke lastete und übrigens von Allerhöchstdemselben als zweckdienlich befunden worden wäre.» Metternich már január 24-én ezeket írta Schwarzenbergnek, egy bizalmas sürgönyben: «Le sel est d'un autre côté un regale regium duquel les Etats n'ont pas le droit de disposer; si le Roi donnait dans ce piège en compromettant un de ses droits les moins contestés jusqu'à présent il recevrait des États ce qu'il peut prendre lui-même.» Bécsi áll. levélt.

²⁾ Leurs jelentése, Pozsony 1812 márcz. 6. B. ü. m.

utazása úgy Pozsonyban, mint Bécsben ¹⁾ nagy föltűnést keltett. A leghihetetlenebb hírek kerültek forgalomba. Míg némelyek az eredeti resolutio tartalmát taglalták, ²⁾ addig mások azt beszélték, hogy a nádor a leiratot nem akarja kihirdetni, mert a rendekkel szövetkezve, Wallis bukását akarja kikényszeríteni. A nép alsóbb rétegeiben még azt is mondogatták, hogy József főherczeg kijelentette volna a császárnak, miként vagy teljesítsen mindent és távolítsa el Wallist, vagy pedig ő, a nádor, az engedelmességet, az ország nevében, föl fogja mondani. ³⁾ Bár elképzelhetetlen, hogy József főherczeg bátyjával szemben, valaha ily hangon beszélhetett volna, az bizonyos, hogy a resolutio megváltoztatása csakis az ő ellenvetései következtében jött létre.

Mindjárt az átalakított leirat fölolvassása után késő éjjelig tanácskoztak az értekezletekben arról a kérdésről, ha vajon engedjenek-e, vagy sem? Lukácsy, állítólag, fölkiáltott volna: «Ragaszodom ahhoz, hogy himezés-hámozás nélkül

¹⁾ Jelentés, 1812 márcz. 8. B. ü. m. «Die Ankunft des Erzherzog-Palatin hat die ganze Stadt allarmirt.» Egy névtelen naplója: «Nous parlâmes de l'arrivée du Palatin qui n'a pas osé publier à la diète la lettre non — ouverte».

²⁾ Metternich megjegyzi Mayer tábornok márcz. 8-iki tudósítására (Bécsi áll. levélt.): «Der Inhalt der königlichen Resolution wurde also bekannt gemacht».

³⁾ Jelentés, 1812 márcz. 8. B. ü. m.

jelentsük ki a királynak: mi ragaszkodunk követeléseinkhez és Ő Felségére bizzuk, ha vajon az erőszakhoz akar-e nyulni, vagy sem?» Általában úgy gondolkoztak, hogy nyilvánosan a legnagyobb közönyt és olyan viselkedést kell tanúsítani, mintha a király válaszához a követeknek semmi közük sem volna. «Elhatározottat» — írja Leurs márczius 12-én — «hogya a resolútiót mindaddig nem tárgyalják, míg el nem dől, ha vajon részt veszünk-e az északi háborúban. De ez a nyugalom csakis a vihar korbácsolta tenger időleges szélcsendjét jelenti». ¹⁾ Ámde Leurs tévedett a rendek megítélésében, mert ezek korántsem akartak várni, hanem már hozzá is fogtak egy új fölirat szerkesztéséhez, melyben képteleneknek jelentik ki magokat pénzbeli segélyszolgáltatására, de készeknek nyilatkoztak az 1813-ra megszavazott gabnaszolgálmányt még ebben az évben, az aratás után, kiadni. Mereven állást foglaltak azon regnicolaris bizottság megválasztásával szemben, melynek hivatása volt a száz milliónyi beváltási jegyek biztosító alapjáról gondoskodni. Midőn Mayer tábornok az ellenállás oka felől kérdezősködött, azt felelték: ily bizottság kiküldése a legkockázatosabb lépés volna, mely magát az alkotmányt is veszélybe döntené. Még oly gondosan kidolgozott utasítás sem óvna meg a bizottság tagjait az udvar és a

¹⁾ B. ü. m.

nádor befolyásától. Mily könnyen mondhatnák aztán az országgyűlés e «kivonatáról» — így nevezték a bizottságot — hogy az a rendek akaratának kifejezője. Épen ezért ezt a tárgyat csakis nyilvános ülésben, az összes követek jelenlétében lehet elintézni. Ha pedig itt az uralkodó kívánsága nem mehetne teljesedésbe, és ez, kényszerűségből, önállóan rendelkeznék, úgy legalább fönmarad a rendeknek az a megnyugvás, hogy óvásukkal jogukat föntartották.¹⁾

A nádornak nagyon nehezére esett, hogy a rendek, az ő különböző fölirataikban jelzett álláspontjuktól a márczius 20-iki föliratban sem tági-tottak.²⁾ «Az utóbbiból» (föli-
ratból) — írja a császárnak — «látni méltóztatik Fölségednek, hogy nem sikerült az egybegyült rendeket nagyobb ajánlatra rábírnom, és hogy azok, azon legfelsőbb kijelentésre, miként adományuk sem a szolgáltatás ideje, sem annak értéke tekintetében nem felel meg Fölséged kívánalmának, csakis azzal igyekeztek felelni, hogy az egész gabnamennyiséget még ebben az évben beszolgáltatni késznek nyilatkoznak.» «Nagyobb ajánlatot vagy pedig számbajövő pénzösszeget» — folytatja — «legjobb igyekezetem mellett sem tudtam kieszközölni, mert a követek utasításaikra hivatkozással, aggo-

¹⁾ Mayer jelentése, Pozsony, 1812 márcz. 14. Bécsi áll. levélt.

²⁾ *Acta comit.* 1811/12. 329. l.

dalmokat fejezték ki, hogy küldőikkel szemben másként el nem járhatnak, másrészt pedig az ország nagy részében meglevő pénz- és gabna-hiány mellett nagyobb adomány még a legbuzgóbbak előtt is lehetetlenségnek tűnt föl.» «Nem szenvedhet kétséget» — ugymond a levél egy másik része — «hogy némely téves fogalom és egy-egy heveskedő ember itt is gátolta Fölséged kívánságának teljesülését, de ne vonjon Fölséged ilyen meggondolatlan kijelentésekből az egész hangulatára, a nemzet gondolkozásmódjára következtetést, mely bármennyire ragaszkodják alkotmányához, Fölségedhez igaz hűséggel viseltetik, a miről én, ki közöttük élek, naponként megbizonyosodom. Ha nem léptek volna kedvezőtlen körülmények közbe, ha a kedélyek egy részét a hosszú országgyűlés és a rajta tárgyalt ügyek le nem hangolták volna, Fölséged is ékesen szóló bizonyítékokat nyerhetett volna arról.»¹⁾

Minthogy a nádor a császár részéről az országgyűlési tárgyalások gyors befejezésére és a bécsi skála ügyének kedvező elintéztetésére volt utasítva, arra kérte Ferencz császárt, hogy a subsidium kérdésének eldöntését halaszsa el. Mert máskülönben a rendek figyelme a magánjogviszonyok rendezésétől ismét eltereltetnék és

¹⁾ József főherczeg a császárhoz, Pozsony, 1812 márcz. 22. Bécsi áll. levélt,

ujabb heves viták keletkezésére nyílnék alkalom.¹⁾

«Én» — írja Ferencznek — «az ügyet lehetőleg siettetni fogom, hogy az országgyűlés, Fölséged kívánsága szerint, mihamarább befejeztessék.»²⁾ A nádor, ki ennek a kérdésnek mélyreható fontosságot tulajdonított, mert hisz az végeredményben a magántulajdon védelmét és biztonságát érintette, azt ajánlotta a császárnak, hogy helyezkedjék ebben az ügyben Vay álláspontjára. Az ügy elintézése és az országgyűlés berekesztése sokkal gyorsabban bekövetkezhetik, ha kölcsöntőkék visszafizetése tekintetében Vay javaslata szerint moratorium állapíttatik meg és most csakis a haladékot nem tűrő kötelezettségek tekintetében intézkednének. De a nádor nem mert követelőleg föllépni, mert jól tudta, hogy a császár a moratorium engedélyezése javára meg nem nyerhető.³⁾ Ferencz nem hallgatott fivére szavára, úgy hát az ellentét a kormány és a rendek között tovább tartott és kifejezésre jutott a föliratok és válaszok szakadatlan sorozatában. Bármily tartózkodás nélkül nyilatkozott légyen Ferencz a magyarok csekély áldozatkészségéről, és jöllehet már késznek mutatkozott arra is, hogy

¹⁾ U. a.

²⁾ U. a. Ferencz császárhoz, 1812 márczius 25. Bécsi állami levéltár.

³⁾ U. a.

a segély felerészét — 5,250.000 forintot — készpénzben elfogadja, még sem tudott semmit elérni. A rendek hajthatatlanok maradtak és a tiltakozást egyre elülről kezdték. E mellett a külső és belső viszonyok mindinkább kívánatossá tették az országgyűlés berekesztését, hogy az uralkodó és a nemzet közötti viszály látványa ne táruljon föl még hosszabb ideig a világ szemei előtt.

A követek együtttartását csak aggályosabbá tette az a körülmény, hogy minden oldalról nyugtalanító hírek jöttek az orosz befolyásról, mely a rendek engedetlenségét, állítólag, szította. Ferencz e tekintetben, már 1811 december havában vizsgálatot rendelt el.¹⁾ Azóta az orosz emmissariusok tevékenységéről mind határozottabb hírek jöttek,²⁾ a mi annál hihetőbbnek látszott, mivel köztudomású volt, hogy orosz-angol ügynökök Bécsben és Gráczban egyaránt fáradoztak azon, hogy Ausztria csatlakozását Franciaországhoz megakadályozzák.³⁾ Egy idő óta nyíltan

¹⁾ A császár resolútiója (decz. 4.) Hager 1811 decz. 1-i előterjesztéséhez. B. ü. m. «Übrigens werden Sie die Beobachtungen über den angeblichen russischen Einfluss in Ungarn sich besonders angelegen seyn, dabei aber die grösste Umsicht, Klugheit, Bescheidenheit und Ruhe eintreten lassen».

²⁾ Mayer előterjesztése, 1811 decz. 15. B. ü. m.

³⁾ A császár resolútiója Metternich 1812 április 15-iki előterjesztéséhez, Bécsi áll. levéltár, és Jelentés 1812 jan. 25-éről. B. ü. m.

beszéltek a magyarokhoz intézett orosz proclamatiók létezéséről,¹⁾ melyek az alkotmány és a kiváltságok oltalmát ígérk arra az esetre, ha a magyarok a csárhoz csatlakoznának.²⁾ Sőt már arról is tudtak, hogy az ellenzék kötelező nyilatkozatokat tett volna az orosz udvar irányában.³⁾ Ha egyideig kételkedtek is az orosz proclamatiók létezésében,⁴⁾ úgy minden kételyt eloszlatott az a körülmény, hogy ilyeneket, részint francia, részint magyar nyelven sokan kaptak.⁵⁾ Ezekben előre volt bocsátva az a fölhívás, ne tőrjék a magyarok, hogy belölök rabszolgákat csinálnak és alkotmányukat elrabolják, majd hozzátették: «Magyarok! igyekezzetek nemzeti csapattaitokat hazájokba visszajuttatni és jussatok egyetértésre az oroszokkal, törökökkel és angolokkal. Magyarok! Az összes nemzetek szemei felétek irányozvák. Gondoskodjatok arról, hogy az, ki magát királyotoknak nevezi, szűnjék meg magát az összes ujságokban Isten kegyelméből császár és királyként megjelölni, mert ő csak az ördög kegyelméből uralkodik».⁶⁾

¹⁾ Hager előterjesztése, 1812 márcz. 30. B. ü. m.

²⁾ Jelentés 1812 ápr. 24-éről és későbbi jelentése Juricskaynak, Nagy-Várad 1812 jul. 11. B. ü. m.

³⁾ Hager az áll. cancelláriához, 1812 jan. 20. B. ü. m.

⁴⁾ Hager előterjesztései, 1812 decz. 25. és 30-áról. B. ü. m.

⁵⁾ U. a. 1812 febr. 24. márcz. 21. és ápr. 18. B. ü. m.

⁶⁾ Keltezve 1812 febr. 15-éről. B. ü. m.

Habár ilyen lázító iratokban nem volt hiány, Mayer még sem igen hitte, hogy azok eredete Oroszországba volna visszavezethető. Ő azok gyártási helyét Pozsonyban vélte kereshetni, a terjesztőt báró Vécsey, a szerzőt pedig gróf Dessewffy József személyében látta, kik így akarták az udvart megfélemlíteni, hogy a rendek iránt nagyobb engedékenységre bírják.¹⁾ Bármennyire vitatta azonban Mayer a proclamatiók valódiságát, még sem volt kizárva azok orosz eredete, a mi elég aggodalomra adhatott okot. Szét kellett tehát robbantani annak az ellenzéknek a központját, mely esetleg újabb eseményektől fölízgatva, utoljára meghallgathatja a szakadásra hívó szózatot. Épen az időtájt jelent meg egy mű (*Versuch einer Darstellung der ungarischen Verfassung*), melyet a rendek, kapcsolatban Piringer és Gustermann megelőzőleg megjelent közjogi fejtegetéseivel, a kormánynak az alkotmány ellen intézett újabb támadásaként fogtak föl. Ma már jól tudjuk, hogy a Mastiaux, bécsi hadügyi udvari titkár szerkesztette ezen iratot mind a császár, mind Metternich rosszalásukkal illették. De erről Pozsonyban mit sem tudhattak, ott csak az a tény volt nyilvánvaló, hogy olyan magas és befolyásos hatóság, mint a bécsi cenzura, engedélyt

¹⁾ Hager előterjesztései 1812 márcz. 16. és 30., ápr. 5. és 7-éről. B. ü. m.

adott az említett mű terjesztésére.¹⁾ Ha a bőségesen fölgyult robbanó anyag már ennek az iratnak hatása alatt is lobot vethetett, bekövetkezett akkoriban még egy második balfogás is, melyben az ellenzék egyenesen a követek személyes szabadsága elleni merényletet látott és a mely könnyen a legveszedelmesebb bonyodalmakat idézhette volna elő. Az a nagy föltűnés és izgalom, melyet ez az esemény az országgyűlésen okozott és a mely megerősíté a kormányt az országgyűlés szétoszlására irányzott szándékában, szükségessé teszi, hogy azzal e helyen behatóbban foglalkozzunk.²⁾

Egy idő óta Pozsonyban élt egy Sándor nevű erdélyi ügyvéd, ki a Dessewffyekkel benső összeköttetésben álló Vécsey családot a Bornemissza család elleni öröklési pörben képviselte. Az erdélyi udvari cancellária a pört a Vécseyek hátrányára döntötte el. Sándor azt állította, hogy neki az erdélyi udvari cancelláriát compromittáló iratok vannak kezei között.³⁾ Utóbbi azonban követelte az ügyvéd kiutasíttatását Pozsonyból

¹⁾ A közelebbieket lásd: *A magyarországi cenzúra történelméhez* című dolgozatomban, a *Századok* 1898. évfolyamában.

²⁾ Ezt annál inkább szükségesnek tartom, mert a kérdéses, oly nagy föltűnést keltett elfogatás ügye, hiteles adatok alapján, még sehol sem fejtetett ki.

³⁾ Radicevich jelentése, 1812 febr. 25. B. ü. m. L. még: Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezését. I. 258.

és viasszaszállittatását Erdélybe, a közhit szerint azért, hogy száját bedughassák. Hogy már most ő Pozsonyban biztosságban lehessen, Dessewffy a saját nagybátyjának, Istvánnak, képviseltetését az országgyűlésen reá ruháztatta. De ez nem gátolta meg Sándor kiutasíttatását Magyarországból és Leurs azt írja, hogy: «az erdélyi Sándor, mint Dessewffy István gróf képviselője, sem igényelhet védelmet Pozsonyban, mert a király városaiból azt kergetheti ki, a kit akar». ¹⁾ Sándor azonban, a kiutasítás ellenére is, hónapokig Pozsonyban maradt, a nélkül, hogy az eltávozásra egyáltalában készülődött volna. 1812 február 5-én, estve tíz órakor, hat vármegyei hajdú «a Naphoz» címzett vendéglőben elfogta. De két óra múlva ismét szabad lábra helyezték. Sándornak legsietősebb dolga volt a fogságból egyenesen a farsangi mulatságba menni. ²⁾ Mindjárt erre a hajdúk őt ismét üldözőbe vették. Dessewffy József azonban megsejtve a veszedelmet, Pichler Karolinánál, egy százados állítólagos özvegyénél elrejtette, a honnan aztán Sándor magához a grófhoz költözött át. ³⁾ Dessewffy nem hagyta a dolgot annyiban. A február 14-iki kerületi ülésben szóba hozta, hogy Sándor, kit azon a czímen, hogy nem nemes, akarnak láb alól eltenni, már

¹⁾ Leurs jelentése, 1811 nov. 17. B. ü. m.

²⁾ Göhausen jelentése, Pozsony 1812 febr. 6. B. ü. m.

³⁾ U. a. febr. 15. és márcz. 4. B. ü. m.

mint egy főur képviselője: úgynevezett nuntius absentium, jogosítva van a maradásra. E mellett azonban bemutatta védencze kérelmét, melyben ez kifejtette, hogy ő birtokos nemes és már 1807-ben mint távollévők képviselője működött az országgyűlésen, most pedig ugyanebben a minőségben *salvus conductus* igényel.¹⁾ Dessewffy hozzáfűzte a figyelmeztetést, hogy az, a mi ma az egyik követet éri, holnap a másikkal is megeshetik.²⁾ Minthogy a személynök megtagadta a közbenjárást, Dessewffy Sámuel gróf és Markovits országos követek a nádor közvetítéseért folyamodtak, mert máskülönben elkerülhetetlen lesz ennek az ügynek nyilvános tárgyalása. A nádor kijelentette, hogy ő nem akadályozhatja meg Sándor kiutasítása ügyének az országgyűlés elé vitelét, ha ezt a nevezett követek meg akarnák tenni.³⁾ A február 26-iki kerületi ülésen Dessewffy ismét sikra szállott az erdélyi ügyvédért, utóbbinak ügyét a rendek lelkére kötven és kérve segítsé-
göket, mivel azóta védencze ellen már több elfogatási parancs bocsáttatott ki.⁴⁾ Az országgyűlés tényleg hajlandónak mutatkozott az üldözötnök pártját fogni.⁵⁾

¹⁾ Radicevich jelentése, 1812 febr. 15. B. ü. m.

²⁾ U. a. Pozsony, 1812 febr. 14. B. ü. m.

³⁾ U. a. febr. 15. B. ü. m.

⁴⁾ U. a. febr. 26. B. ü. m.

⁵⁾ Hager előterjesztése, 1812 febr. 27. B. ü. m.

Sándor időközben Kitzseebe ment, hogy ott az Esterházy-kastélyban gróf Dessewffy és báró Vécsey fáradozásainak eredményét bevárja.¹⁾ De még mielőtt ügye eldőlt volna, visszatért Pozsonyba és gróf Dessewffy József lakásán szállott meg.²⁾ A gróf, többszöri fölszólítás ellenére is, vonakodott Sándort a hatóságnak kiszolgáltatni. Hager vélekedése szerint most már a nádornak kellett volna közbelépni, pört akasztva Dessewffy nyakába, «nehogy» — mint az idevonatkozó jelentés mondja — «ez még inkább abban a rögeszmében éljen, hogy mint követ minden törvényteleniséget megengedhet magának».³⁾ Ugyanazon a napon — márczius 29-én — melyen az udvari rendőri hivatal feje ezeket a szavakat írta, hozzáláttak Sándor elfogatásához, melynek megtörténte előtt alig fél órával kijelentette Dessewffy, hogy ő két töltött pisztolyt tart készen és mindenkit agyonlő, ki az érintett szándékkal lakásába merészkedik hatolni. Ha pedig valaki kételkedett az ily vakmerőségben, kész volt állításaért írásban kezeskedni. Ezt ő, nézete szerint, könnyen teheti, hisz a törvények megadják arra a jogot.⁴⁾ De azért óvakodtak,

¹⁾ Göhausen jelentése, 1812 márcz. 4. B. ü. m.

²⁾ Sestics rendőr-albiztos jelentése, 1812 márcz. 30. B. ü. m.

³⁾ Hager előterjesztése, 1812 márcz. 29. B. ü. m.

⁴⁾ Mayer tábornok jelentése, Pozsony, 1812 márcz. 30. Bécsi áll. levéltár.

hogy szándéka keresztülvitelére alkalmat nyújt-
 sanak. Sőt inkább kilesték azt a pillanatot, midőn
 a gróf eltávozott hazulról, hogy Sándort az ő
 távollétében fogják el.¹⁾ Petényi alispán ren-
 deletére délután 2 órakor²⁾ hat hajdú jelent
 meg Motkó városkapitány és Trojer szolgabíró
 vezetése alatt egy lakatos kíséretében, Dessewffy
 háza előtt. Motkó félelmében nem mert a gróf
 lakásába belépni. Künn maradt tehát az udvaron
 és az udvari cancellária nevében, báró Perényi
 János által az alispánhoz intézett elfogatási
 parancs végrehajtását Trojerre bízta.³⁾ Minthogy
 Sándor annak a szobának ajtaját, melyben tar-
 tózkodott, belülről kulccsal elzárta, a lakatos
 nem boldogult a kinyitással. Erre a hajdúk a
 folyosóra néző ablakot törték be és így hatoltak
 kivont karddal a szobába. E közben Sándor a
 második szobába menekült és mikor ennek az
 ajtaját is erőszakkal betörték, a harmadikba
 vonult vissza. Mikor látta, hogy többé nincs
 menekvés, a hatóságra szitkokat szórva, önként

¹⁾ Nem felel meg a valóságnak Horváthnak — *Magyarország története* VIII., 444. l. — előadása, ki a *salvus conductus* megsértését abban látja, hogy Dessewffyhez csak bizonyos iratok kézrekerítéseért törték be.

²⁾ Mayer jelentése, Pozsony, 1812. márcz. 30. Bécsi áll. levélt.

³⁾ Hoffmann jelentése, 1812. ápr. 2. B. ü. m. Hoffmann értesítéseit Motkótól szerezte,

nyitotta ki az ajtót.¹⁾ Motkó csakis a ház kapujában vette át a foglyot és őt az egész városon át, a megyeházára vivén, itt ismét átadta Trojernek.²⁾ A következő napon reggel hat órakor Sándort vasraverték és ugyanakkor egy őrmester és két megyei huszár fődözete alatt az erdélyi határszél felé indították.³⁾ Mihelyt Hager erről értesült, e szavakat intézte a császárhoz: «Fölséged jogos megütközéssel láthatja, hogy Dessewffy és Sándor ellenszegülése és törvénytelen eljárása miatt a legszélsőbb erőszak alkalmazásához kellett folyamodni és ha már Sándor, törvényhatóságtól törvényhatóságig vasra verve szállíttatik hazájába, Dessewffy is példás büntetést érdemel, nehogy az ilyen megátalkodottság követésre találjon».⁴⁾

Az adott viszonyok között, mikor mindenképpen arra kellett törekedni, hogy az országgyűlés jó hangulatban tartassék, nem is tehettek volna rosszabbat, minthogy fényes nappal egy

¹⁾ Sestics jelentése, Pozsony, 1812 márcz. 30. B. ü. m.

²⁾ Hoffmann jelentése, 1812 ápr. 2. B. ü. m.

³⁾ Mayer jelentése 1812 márcz. 30. Bécsi áll. levélt. és Sestics jelentése, 1812 márczius 30. B. ü. m. Föltűnő, hogy — a mint Dessewffy elbeszéli — az erdélyi kormányzó Sándort, mindjárt hazaszállíttatása után asztalához hívta. (*Dessewffy bizodalmas levelezése. I. 258.*) Tehát az, kit az erdélyi udvari cancellária rágalmazás miatt üldözött, bilincseitől megszabadítva, a kormányzóval ebédel! Bizon, ennek a háta mögött rejtélynél több lappang!

⁴⁾ Hager előterjesztése, 1812 márcz. 31. B. ü. m.

követ lakásába törtek be. Nemcsak a nádor — ki egyébiránt az elfogatáskor távol volt — mondta meg a császárnak, hogy az országgyűlés nyugalmit és biztonságát minden igaz ok nélkül sértették meg.¹⁾ Még olyan ember is, mint Leurs, kénytelen volt bevallani, miként az egész eljárás olyan volt, mintha csak arra törekedtek volna, hogy legyen Dessewffynak ürügye a rendeket alaposan fölizgatni.²⁾ A gróf nemis késett Sándor ügyét országgyűlési kérdéssé tenni, melyből aztán a képviselők személyes szabadságának megsértése czímén általános jelentőségű kérdés nőtt ki magát.³⁾ Mint annak idejében — 1807-ben — az állásától elmozdított Vay tábornok érdekében, most is, a rendek a mentelmi jog megóvása czéljából, föliratot akartak intézni az uralkodóhoz. E mellett a királyi tábla útján tiszti kereset alá akarták mindazokat vonni, kik Dessewffy lakásába behatolni merészkedtek. Hiába igyekezett a nádor a rendeket ettől visszatartani. Ő tehát azt tanácsolta Ferencz császárnak, hagyjon a törvény útjának szabad folyást, hogy az egész ügy gyorsan véget érjen és a kedélyek megnyugodhassanak. A vádlottak — úgymond — vagy hivatkozhatnak az alispán utasítására, vagy nem. Előbbi esetben

• 1) József főherczeg a császárhoz, 1812 ápr. 6. Bécsi áll. levélt.

• 2) Leurs jelentése, átadattatott 1812 ápr. 12-én. B. ü. m.

3) Göhausen jelentése, Pozsony, 1812. ápr. 9-én. B. ü. m.

fölmentik őket és csak az alispán kerül a törvény elé. Az udvari cancellár parancsa mellett, mely csak az elfogatás eszközlésére és nem egyúttal erőszak alkalmazására is adott fölhatalmazást, őt, a királyi tábla, az érintett körülményre tekintettel, dorgálásban fogja részesíteni. Ajánlotta továbbá a nádor; hogy Dessewffy, ki erőszakoskodásával minden esetre rászolgált a tiszti keresetre, legfelsőbb kegyelemből csak királyi megrovással illettessék. Ily eljárásban a rendek, kik csakis a követek személyes szabadságának megtartalmazását czélozták, megfognak nyugodni.¹⁾ A király rosszalását, a királyi tábla és a rendek több tagjának jelenlétében, csakugyan tudtul adták Dessewffynek. Ő kijelentette, hogy ha tudja vala, miként a császár kívánta Sándor eltávolíttatását, akkor nem szegült volna ellene, mert mi sem érinti őt fájdalmasabban, mint ura kegyének elvesztése.²⁾ A nádor is abban a véleményben van, hogy ha az alispán tudatta volna Dessewffyvel a császár akaratát, ő nem is mert volna azzal szembe szállani.³⁾ A nádor bízott abban, hogy eljárásával oly fordulatot ad az egész ügynek, mely mellett a rendek a pör indítását és a fölirat intézését abba fogják hagyni,

¹⁾ József főherczeg a császárhoz, Pozsony, 1812 ápr. 6. Bécsi áll. levélt.

²⁾ U. a. ápr. 8. Bécsi áll. levélt.

³⁾ U. a. ápr. 6. U. o.

minek következtében az egész kérdés békés megoldást nyerhet.¹⁾ Ő ugyanis, az alispán útján, rá akarta bírni a városkapitányt és a szolgabírórt arra, hogy az általok elkövetett sértésért Dessewffytól bocsánatot kérjenek.²⁾ De ebbeli kísérletével nem volt szerencséje, mert kéz alatt más befolyások kezdtek működni. Ezenfelül Bécsben az az áramlat kerekedett felül, mely a rendek eljárását a császár előtt az utóbbi tekintélye ellen irányzott bűnös lázadás képében tüntette föl. Elmondták Ferencznek, hogy a királyhoz ragaszkodókat mélyen megrendíti azoknak a megbüntetése, kik az uralkodó parancsát, semmi veszedelemmel nem törődve, oly híven hajtották végre.³⁾ Azzal is igyekeztek az uralkodó kedélyére hatni, hogy elébe tartották, miként a rendek, a vád keresztülvitelével, önkényüleg a végrehajtható hatalom jogkörébe avatkozva, a fiscust, a királynak tulajdonképeni tisztviselőjét a saját szolgálóká tették és a királyi táblát, mely előtt reszketniök kellene, a saját engedelmes eszközük szerepére alacsonyították le.⁴⁾ Ilyen besugásokkal szemben a nádor tehetetlen volt. A helyett, hogy Ferencz az ő tanácsát követte volna, megszüntetési parancsot bocsátott ki, melylyel utasi-

¹⁾ U. a. ápr. 8. U. o.

²⁾ Leurs jelentése, átadattatott 1812 ápr. 12. B. ü. m.

³⁾ Hager előterjesztése, 1812 ápr. 12. B. ü. m.

⁴⁾ Leurs jelentése, átadattatott 1812. ápr. 12. B. ü. m.

totta a királyi táblát, hogy a városkapitány és a szolgabíró további üldözésével hagyjon föl.¹⁾ A királyi rendelet a megütközés viharát korbácsolta föl. A rendek azzal fenyegetődtek, hogy mindaddig nem mennek ülésbe, míg a megszüntetési parancs hatályban marad,²⁾ és április 25-én külön fölíratban kérték annak visszavonását, a mire nézve Göhansen megjegyzi, hogy ez az első eset Magyarország történelmében, melyben a bírósághoz közvetlenül intézett királyi parancs az országgyűlés censurájának tárgyát képezi.³⁾ Már-már bekövetkezett tehát a helyrehozhatatlan szakadás uralkodó és rendek között. De a nádor el volt tökélve annak föltartóztatására, mert nem akarta, hogy az elintézésre váró oly fontos ügyek e miatt a kérdés miatt elmérgesíttessenek. Mindent elkövetett tehát, hogy az uralkodót engesztelékeny lépésre bírja. Ferencz végre a nádorral ki is jelentette a rendeknek, hogy az egész ügyet megvizsgálja és döntését ez alapon fogja közölni, jövőben pedig soha sem fog parancsokat az udvari cancellária elnöke útján kibocsátani.⁴⁾ Ferencz csakugyan fölhívta gróf Erdődyt, az udvari cancellárt, az

¹⁾ A császár rendelete a kir. táblához, 1812 ápr. 14. B. ü. m.

²⁾ Hager előterjesztése, 1820 ápr. 20. B. ü. m.

³⁾ Göhausen jelentése, 1812 ápr. 27. B. ü. m.

⁴⁾ Dessewffy József gróf nejéhez, 1812 máj. 1. B. ü. m.

iratok bemutatására és annak föltüntetésére, «miként jártak el az elfogatási parancs végrehajtásánál, ha vajon terhel-e valakit e körül hiba és hogy mi módon kellene esetleg az ilyennel szemben föllépni». ¹⁾ Ő, úgy látszik csakugyan arra a meggyőződésre jutott, hogy a hatóságok nem egészen a törvény értelmében jártak el, mert kívánta, hogy a szolgabíró szigorú dorgálásban részesíttessék. ²⁾

Így végződött az az esemény, mely nagy port vert föl és már csírájában elfojtható lett volna, ha Ferencz korábban hallgat fivére szavára. Az ügy sok időt rabolt el és már nem volt távol a nap — május 12-ike — melyen Ferencz «megváltozhatatlan akarata» ³⁾ értelmében az országgyűlésnek véget kellett volna érnie. Pedig a magánjogviszonyok rendezésének az udvartól sürgősen követelt megoldása még mindig hátra volt. Talán hiba volt, hogy a kormány épen

¹⁾ Ferencz császár Erdődy grófhoz; 1812 máj. 4. B. ü. m.

²⁾ U. a. ugyanahhoz. Kelet nélkül. Bécsi áll. levélt. (Államtanácsi okiratok.) «Judici nobilium factum illud quod antequam spontaneam Michaelis Sándor resignationem suo modo sollicitasset, ad violentiam hospitii comitis Dessewffiani effractionem processerit, medio administratoris officii supremi comitis serio improbari volo, cujus intuitu cancellaria necessaria disponat».

³⁾ A császár kézjegye Erdődy Ferencz grófhoz, 1812 április 22. Bécsi áll. levélt. (Államtanácsi okiratok.)

ekkor rendelte el a sóarak fölemelését.¹⁾ Igyekeztek ugyan ezt a lépést azzal indokolni, hogy a rendek részéről följánlott segély csekély mivolta kényszerítőleg szabta elő az így támadt hiány pótlását. De ez úton alig bírhatták az országgyűlést, mely kétségbe vonta a király önálló jogát²⁾ a sóarak emelésére, nagyobb engedékenységre. Pillanatnyira úgy tetszett, hogy az ellenzéki vezéreket elbátortalanodás fogja el, mert ép ezekben a napokban írta Dessewffy József gróf nejének: «le nem írhatom előtted lelkem levertségét; kedves Lórim! szomorú idők előtt állunk. Csakis az egyetértés, szeretet, barátság tehetik ránk nézve a jövőt elviselhetővé».³⁾ De az elkeseredett hangulat csak rövid ideig tartott és helyet adott az előbb tanúsított erélynek. A skála fölött megindult tárgyalások csöppet sem haladtak előre és Ferencz, «változhatatlan akarata» ellenére, kénytelen volt az országgyűlés együttmaradásának idejét május 19-éig meghosszabbítani. Eddig a napig, a császár parancsa szerint, az összes függő kérdések elintézendők voltak. A nádor hiába fáradozott a subsidium fölemelése érdekében. De legalább azzal a reménységgel kecsegtette magát, hogy a skála kérdésében eredményt fog fölmutatni, sőt meg volt az az elég-

¹⁾ *Acta comitialia*. 18^{11/12}. 472. l.

²⁾ U. o. 485. l.

³⁾ Dessewffy József nejéhez, 1812 máj. 1. B. ü. m.

tétele, hogy a rendeket a bécsi számítás felé közeledni láthatta, mert a tőkeleszállítás tekintetében készek voltak az 1799-ik évig visszamenni. Az itt tanúsított engedékenységnél meg is állottak és lényegileg régi álláspontjukhoz ragaszkodtak. Határozottan tiltakoztak az ellen, hogy a beváltási jegyek a tőkevisszafizetés érvényes alapjául minden korlátozás nélkül fogadtassanak el.¹⁾ Az országgyűlés terve szerint, több osztály alkalmazásával, a conventiós pénz veendő a tőkeleszállítás szilárd alapjául. De mert, pillanatnyilag, hiány van elegendő mennyiségű ezüstpénzben, egyelőre minden visszafizetés beszüntetésével háromévi moratoriumot kell engedélyezni.²⁾ A kormányra nézve lehetetlenség volt ebbe a javaslatba bele menni. Mert, ezt magáévátéve, pálcát tört volna a beváltási jegyek értéke fölött, melyet pedig minden áron föntartani igyekezett. Hisz az országgyűlést is tulajdonképen ezért hívta össze.³⁾ Jól tudta ezt a nádor, ki alaposan ismerte az udvar szándékait, ezért

¹⁾ József főherczeg a császárhoz. Pozsony, 1812 május 21. Bécsi áll. levélt.

²⁾ *Acta comit.* 442. l. Kautz Gyula: *A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története* című mű 213. l. azt mondja, hogy a rendeknek a pénzügyekre vonatkozó nézetei «a kor színvonalán álló tudománynak és gyakorlatnak, a kormány-körökben divott fölfogásnál sokkal jobban megfelelték».

³⁾ Springer, id. m. 195. l.

figyelmeztette is a rendeket, mily következményekkel járna, ha mit sem végezve, üres kezekkel térnének vissza választóikhoz. «Ámde» — írja a császárnak — «nagyon kevesen jöttek segítségemre és így fáradozásaim sikertelenek voltak». ¹⁾ Bár 1811 márczius 15-ike óta az országban nagy zűrzavar volt, mert sem a hitelező nem tudhatta mit követelhet, sem az adós, hogy mennyit kell fizetnie, a rendek mégis készek voltak a magánjogviszonyok rendezését célzó törvényczikket, inkább egészen elejteni, mint az udvar követeléseit teljesíteni. ²⁾ Ily szellemű fölíratban ki is akarták véleményöket fejteni és ezenfelül még egy küldöttséget is akartak Bécsbe a császárhoz küldeni, hogy ez élőszóval is kimutassa, miként másképen nem is lehet intézkedni. ³⁾ Még föl sem olvastatott a rendek fölíratí javaslatá a május 20-iki ülésben, midőn Wlassics királyi udvari titkár, éjjél körül, egy királyi leíratot kézbesített a nádornak, melyben ki van mondva, hogy vagy meghozzák a rendek azt a

¹⁾ József főherczeg a császárhoz, Pozsony, 1812 május 21. Bécsi áll. levélt.

²⁾ József fhg. a császárhoz. 1812 máj. 21-én, «allein ohnerachtet aller angewandten Mühe war die eminente Majorität dafür, lieber kein Gesetz zu machen, als eine so präjudicirliche Verfügung in selbes aufzunehmen, selbst der grösste Theil der Procures stimmte dieser Meinung bei und ich blieb allein mit 5 oder 6 Stimmführer».

³⁾ *Diarium*, 1656. 1.

törvényt, mely a skálát a már kibocsátott rendeletek értelmében szabályozza, vagy ha nem, akkor a tárgyalásoknak egyszer mindenkorra véget kell vetni.¹⁾ Ilyen erélyes föllépésre senki sem számított. Egyesek már azt hitték, hogy a helyőrség parancsot kapott a követek szétkergetésére.²⁾ A nádor pedig, ki ezt élete legszerencsétlenebb órájának nevezte, ezeket írta császári fivérének: «Fölséged el nem képzelheti, hogy ez a hatalmi szó mennyire megrendítette és mily fájdalmasan érintette a rendeket.»³⁾ Úgyde a rendek, meg lévén győződve ügyök igazságosságáról és elveik helyességéről,⁴⁾ most sem változtatták meg nézetöket, bár a császár szokatlan föllépése nagyon kellemetlenül érintette őket. A nádor belátva, hogy itt minden további szó kárbavetett, és a tárgyalás után berekesztette az ülést.⁵⁾ Már megérkezett Bécsből Antal főherczeg, ki a Napóleonnal Drezdában tervezett találkozásra elutazott uralkodót, az országgyűlés ünnepélyes bezárásánál volt hivatva, mint királyi biztos, helyettesíteni. «Nem hallgathatom el» — e szavakat írta, mely megindultságában a nádor Ferencznek — «hogy

¹⁾ Jelentés 1812 máj. 26-áról. B. ü. m. *Acta comitialia*, 573. l. Resolutio máj. 20-áról.

²⁾ Jelentés 1812 máj. 26-áról. B. ü. m.

³⁾ József főherczeg Ferenczhez, 1812 máj. 21. Bécsi áll. levélt.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ U. o.

csak nehéz szívvel gondolhatok az országgyűlési tárgyalások kimenetelére, mert azok kilencz havi tanácskozás után teljesen eredménytelenek maradtak a magánjogviszonyok rendezése tekintetében. Velem együtt a rendek is fájlalják, hogy Fölséged a jelen viszonyok között nem lehetett személyesen jelen az országgyűlés berekesztésénél. Fölséged jelenlététől és atyai jóindulatától jobb eredményt várhattak volna, mert ittléte alkalmával legalább világot vethetett volna a tárgyalásokra, de egyúttal megnyerhettük volna a kellő időt a fontos ügy alapos tárgyalására.... A rendek jószándéka mellett létrejött volna az egyezés, ha az ügy előkészítésére és beható megvitatására kellő idő áll rendelkezésre.»¹⁾ Még mindig remélték, hogy a császár nem mondotta ki az utolsó szót és végre mégis csak engedni fog. Senki sem hitt az országgyűlés valóságos berekesztésében és még egy órával az előtt híre járt, hogy Ferencz, Napoleon tanácsára, a rendek javasolta ügynevezett magyar skálát magáévá tette.²⁾ Csakis Antal főherczeg királyi biztos beszéde semmisített meg minden reményt.³⁾ Május 25-én Ferencz Drezdából rendeletet intézett Erdődy grófhoz, a

¹⁾ József főherczeg a császárhoz, 1812 máj. 21. Bécsi áll. levélt.

²⁾ Jelentés, 1812 jun. 5. B. ü. m.

³⁾ Hudelist, udvari tanácsos, junius 1-én a következőket írta: «Heute muss, Gott sei ewiger Dank, der Landtag in Pressburg geschlossen worden sein».

magyar udvari cancellárhoz, hogy elejét veendő beláthatatlan zürzavaroknak és figyelmen kívül hagyva a rendek ellenvetéseit, dolgozzék ki a hitelezők és adósok jogviszonyára nézve, a pénzügyi patens rendelkezéseivel egyező provizoriumot,¹⁾ mely 1812 szeptember 1-jével mindenütt életbe léptetendő. Ha az uralkodó európai politikai viszonyokra tekintettel, előbb az államcsínytől visszariadtak, most már el voltak határozva azt, elleplezve kerülő utakon, foganatba venni. Mostantól kezdve Magyarországot nem országgyűlésileg alkotott törvényekkel, hanem egyoldalúlag kibocsátott nyílt parancsokkal akarták kormányozni. Az udvar abban kereste eljárása igazolását, hogy a rendek az állam súlyos szükséghelyzetében, csekélyke segélyen kívül,²⁾ kilencz hónapos tanácskozás után, nem nyújtottak semmit sem. A kormány a Magyarországból jövő jelentésekre³⁾ támaszkodott, melyek azt adták hírül, hogy az ország készségesen meghajlik az új kormányzati rendszer előtt és hogy annak egyetlen zugában sem kell fölkeléstől tartani. Ha az egyik azt mondta, hogy a követek arcza az

¹⁾ Ferencz császár Erdődy grófhoz, Drezda 1812 máj. 25. Bécsi áll. levélt. (Államtanácsi okiratok.)

²⁾ A császár resolútiója, Baden, 1812 aug. 9. U. o.

³⁾ Öt törvényczikk terjesztetett szentesítés alá, melyek, a subsdium kivételével, csekélyebb jelentőségűek voltak; e törvényczikkek a Ludoviceumra, urbariumra és a határigazításokra vonatkoztak.

országgyűlés bezárásakor csak fájdalmat, zavart és félelmet, de nem haragot vagy boszuérzetet árult el,¹⁾ úgy mások határozottan hangsúlyozták, hogy a magyarokat a patensekkel való kormányzás nem fogja meglepni és senki sem fog közülök merészkedni a császár intézkedéseit kétségbe vonni.²⁾ Minden kételyt eloszlatott azonban Rhédey Lajos gróf, a bihari administrator, ki jelentette, hogy Vayt szülőföldjén gyűlölik és hogy a többi «zajongót» sem övezi otthon az a tekintély, melylyel Pozsonyban, az országgyűlésen, büszkélkedtek.³⁾ Az ő daczosságokat csakis a főispánok eddigi tétlensége magyarázza meg. «Ezeknek az országgyűlési tűzijáték-mestereknek» — írja Rhédey Hagernek — «nagyobb tekintélyt, több észt és nagyobb hatáskört tulajdonítanak, mint a milyennel rendelkeznek. A jóézelmeűek és az uralkodóhoz ragaszkodók száma

¹⁾ Hager előterjesztése, 1812 jun. 13-áról. B. ü. m. «Es geht daraus (a jelentésekből) hervor, dass die privilegierten Stände, welche ernstliche Schritte der Staatsverwaltung wider sich vorhersehen, in den gegenwärtigen politischen Verhältnissen Mittel zu sehen wännen, um gegen Ew. Majestät allerhöchste Absichten aufzupochen und sich aufzulehnen, dass jedoch alle übrigen Classen nach einer Ordnung sich sehnen und besondere für die wechselseitigen Privatverhältnisse von Ew. Majestät bestimmte allerhöchste Anordnungen erwarten».

²⁾ Leurs jelentése, 1812 jul. 8-áról. B. ü. m.

³⁾ Báró O'Naghten jelentése, Pozsony, 1812 jun. 3. B. ü. m.

túlnyomóan nagyobb; azok a vélt országgyűlési hősök sem mindig elvből beszéltek olyan exotikus módon, hanem azért, hogy fontoskodjanak és magokat keresett emberekké tegyék, mert nálunk gyakran a legnagyobb zajongók részesültek előnyökben, nyertek állásokat és kitüntetések, a mi sok kellemetlenségre adott okot és az okoskodók számát bizonyára szaporította. Tiszteletteljesen ismételni merem tehát azt az állításomat, hogy a főispánok kötelességtudó fölügyelete és előkészítő eljárása mellett minden visszaélésnek elejét lehet venni.»¹⁾ Bizonyos, hogy az udvar ellenfelei, a jelenre vonatkozólag, megadással, de egyúttal abban a hitben hagyták el az országgyűlést, hogy nem hiába küzdöttek, mert jönni fognak még jobb napok, a minthogy gróf Dessewffy József, az akkori helyzetre vonatkozással, azt a kijelentést tette, hogy: «még mindig jobb jövőre nyújt kilátást, ha a király patensekkel kormányoz, mintha magunk ölnők meg magunkat.»²⁾ Bármennyire élczelődtek egyes gúnyiratok a rendek nyakasságával,³⁾ bármily erő-

¹⁾ Rhéley Lajos gróf Hagerhez. Nagy-Várad, 1812 augusztus 31 B. ü. m.

²⁾ Jelentés, 1812 jun. 5-éről. B. ü. m.

³⁾ Kormánypárti oldalról, a következő német pasquillust terjesztették:

«B a lelkéd, der Landtag ist aus,
Kutya teremtetten, nun fahren wir nach Haus

teljesen hangoztatta Stein báró, hogy a magyar alkotmány sürgős reformra szorul,¹⁾ tagadhatatlan, hogy a rendek, 1811—12-ben, az ország érdekében, nagy missiót teljesítettek. Az udvarral ellentétbe helyezkedve, mely a döntő csapás

Neun Monate da gesessen,
Brav gesoffen und gefressen,
Ebadta, das heisst: diurna verdient,
Wenn's Vaterland nichts dabei gewinnt.
Mit ganzem Pack Schriften die Gassen durchlaufen,
In Sitzungen schrein, wie die Bauern, wenn's raufen,
Dem Bürger sein Zimmer und Wohnung ruiniren,
Wenn's sein kann, auch Weiber und Mädchen verführen.
In Beisein des Königs sich schmiegen und bücken,
Die niedrigsten Reden führ'n hinter seinem Rücken,
Die Vaterlandsfreiheit immer im Munde,
Bereit sie zu vernichten in jedweder Stunde,
Von Sitzung zu Sitzung mit Worten nur spielen,
Den wahren Verlust der Freiheit nicht fühlen,
Toben und schreien von wegen des Salz's,
Der Constitution brechen den Hals,
Die ruhigen Deutschen im Lande verringern,
Um Ruhe und Recht sie trachten zu bringen,
Schuld der Theuerung auf Deutsche nur schieben,
Darum sind die Herren neun Monate geblieben». B. ü. m.

¹⁾ Stein ezeket írja: «Eine Verfassung, die $\frac{2}{10}$ der Nation in der Dienstbarkeit hält und deren Erwerbsfleiss lähmt, den grössten Theil des Grundeigenthums der Steuerpflicht entzieht, an ihre Stelle einen persönlichen Kriegsdienst setzt, der kein anderes Resultat hat, als eine unbeholfene Masse zu sammeln, ohnbrauchbar, unkriegerisch, durch lange Jahre verweichlicht, eine solche Verfassung, kann den Kampf mit übermächtigen Nachbarn nicht bestehen, sie muss auf eine constitu-

mérésére csak a kedvező alkalmat várta,¹⁾ de támogatva Európa politikai helyzete által is,²⁾ halhatatlan érdemeket szereztek magoknak, midőn bátorságukkal és lankadatlan kitartásukkal az alkotmányosság tiszta elvét megmentették. A Napoleonnal esetleg kötendő békehatása alatt, közvetlen a Prágában végbement alkudozások

tionelle Art oder durch einen Gewaltstreich, z. B. wie 1772, die schwedische Verfassung durch Gustav III., geändert werden.» Pertz: *Das Leben des Freiherrn von Stein*. II. 537. L. még, u. o. 557. l.

¹⁾ Metternich Schwarzenberghez, 1812 jan. 24. Bécsi áll. levélt. «Quoiqu'il en soit l'empereur ne choisira pas le moment présent pour sévir; S. M. J. avec un plan fixe et un calme inébranlable remet la défense de son bon droit au jour qui lui paraîtra le plus propre à cette grande entreprise; la diète sera trèsincessamment dissoute, et dès ce moment nous luvoyerons en attendant que nos moyens soient prêts et que nous jugerons l'époque venue de frapper le coup décisif.»

²⁾ U. o. «Nous avons commencé par vous parler des affaires de la Hongrie parcequ'elles influent puissamment et d'une manière entièrement indépendante de nous sur nos rapports avec l'étranger; l'empereur vous autorise, mon prince, de vous en expliquer avec un plein abandon vis-à-vis de l'empereur Napoléon; S. M. désire que ce monarque juge en entier notre position intérieure dans un moment où les plus grands intérêts pour les deux empires et pour l'Europe vont se traiter et se régler d'un commun accord, il nous importe de poser des bases solides et nullement illusoires; nous ne voulons pas nous tromper nous-mêmes et nous avons le même intérêt à ne pas induire en erreur le cabinet avec lequel vous êtes chargé de négocier».

előtt már megint abban hagytak minden a constitutio megsemmisítésére czélzó gondolatot. Metternich javaslatára fölszólította most Ferencz az imént állam- és conferenz-ministerré kinevezett gróf Wallist, hogy a «magyar közigazgatás javítására vonatkozólag a legalkalmasabb javaslatokat» terjeszsze elő, egyúttal szívére kötven, «hogy Magyarország belső viszonyainak minden reformja az erőszakos rendszabályok minden lehető mellőzésére legyen alapítva.»¹⁾ Sajná-

¹⁾ Azon fontosságnál fogva, melylyel a magyar alkotmánytörténetre nézve, Metternich 1813 máj. 29-iki, sajátkezűleg szerkesztett és a Wallishoz intézendő kézigyet ajánló előterjesztése bír, följogosítva érzem magamat, azt itt közölni. Metternich írja Ferencznek: «Allerhöchstem Befehle zu Folge habe ich die Ehre den folgenden allerhöchsten Erlass an Grafen Wallis in betreff der hungarischen Reform zu unterlegen. Lieber Gr. Wallis! Die Entwicklung des gegenwärtigen politischen Standes dürfte mir bald erlauben, meine hauptsächlichste Aufmerksamkeit auf die inneren Verhältnisse meiner Monarchie zu richten. Unter diesen fordert die Lage Hungarns die erste und vorzüglichste Rücksicht. Ich habe mich demnach entschlossen, Ihnen, wie ich es hiermit thue, den Auftrag zu ertheilen, mir Ihre Ansicht über die thunlichsten Verbesserungen der hungarischen Verwaltung zu unterlegen, Sie haben bei Ihrem Vorschlag hauptsächlich von dem Gesichtspunkte auszugehen, dass: 1. Jede Reform der inneren Verhältnisse Ungarns auf die möglichste Vermeidung gewaltsamer Massregeln berechnet werde. 2. Dass bei dem Plane Rücksicht auf die soviel mögliche (e szavakat: «so viel mögliche» maga a császár írta) Beibehaltung

latunkra Wallis dolgozata eltűnt.¹⁾ Ilyképen képtelenek vagyunk megmondani, miféle értelemben tette ő meg előterjesztéseit. Azonban alig tévedünk, ha a május 30-áról keltezett császári kézjegyben kifejezett mérsékletet a rendek 1811—12-ben kifejtett ellenállására vezetjük vissza. Bizonyára ezeknek a derék férfiaknak köszönhető, hogy Ferencz kénytelen volt, tizenhárom évi alkotmányellenes kormányzás után, a törvényes útra visszatérni, Metternich pedig, ki még 1812-ben készségesen mozdította elő az államcsíny előkészítését, kénytelen volt 1825-ben

anwendbarer bisherigen Formen und Benennungen genommen werde. 3. Dass dennoch die möglichste Gleichheit mit den Hauptnormen, nach welchen der übrige Theil meiner Monarchie verwaltet wird, bezielt werde. 4. Haben Sie in Erwägung zu ziehen, ob eine ähnliche Reform durch oder ausser einem Landtage zu geschehen hätte? Die so nöthige Verbesserung des Justizwesens haben Sie in Ihrer Vorarbeit vor der Hand nicht aufzunehmen, da ich die Bearbeitung dieses Gegenstandes bereits eingeleitet habe. Die in meinem Cabinette erliegenden verschiedenen Plane und früheren Bearbeitungen im Sinne einer hungarischen Reform, werde ich Ihnen zur Einsicht und Benützung verabfolgen lassen». Bécsi állami levéltár.

¹⁾ Egy Metternich előterjesztéséhez csatolt megjegyzésből kivehető, hogy 1813 máj. 30-án intézték a kézjegyet Wallishez. De ez a császári kézjegy ép oly kevésbé található, mint Wallis dolgozata; nincs meg sem a közös pénzügyi minisztérium levéltárában, sem pedig a bécsi állami levéltárban. (Államtanács okiratai.)

az uralkodónak azt, a következményeiben oly mélyreható tanácsot adni, hogy ne kormányozzon többé az alkotmány ellenére, hanem, mint ő mondja, «biztosítson magának az alkotmány határain belül körülbástyázott állást». ¹⁾ Ha a rendek 1811—12-ben önkéntesen elősegítették volna jogaik megsemmisítését, alig kerül vala többé újabb országgyűlés egybehívására a sor és ezzel eltűnik a föld színéről az a biztos alap, melyen Deák a jogfolytonosság hatalmas épületét fölemelhette.

¹⁾ Beer Adolf: *Kübeck und Metternich*, 33. l. A császári tudományos Akadémia emlékiratainak XLV. kötetében.

